

T. C.

HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI

KUR'AN'DA GANİMET

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Mahmut YILDIZBAŞ

ŞANLIURFA – 2014

MAHMUTYILDIZBAŞ
105201003

KUR'AN'DA GANİMET

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ
ANABİLİM DALI

ŞANLIURFA
2014

T. C.
HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI

KUR'AN'DA GANİMET

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Mahmut YILDIZBAŞ

Danışman:
Prof. Dr. Musa Kazım YILMAZ

ŞANLIURFA – 2014

T. C.
HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Tefsir Bilim Dalı'nda 105201003 numaralı Mahmut YILDIZBAŞ'ın hazırladığı "KUR'AN'DA GANİMET" konulu Yüksek Lisans Tezi ile ilgili tez savunma sınavı, 20/06/2014 tarihinde, saat 10:00'da yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABUL (başarılı) olduğuna oybirliği ile karar verilmiştir.

20/06/2014

(Danışmanı ve Sınav Komisyonu Başkanı)

Prof.Dr. Musa Kazım YILMAZ

Üye

Prof.Dr. Hikmet AKDEMİR

Üye

Prof.Dr. Murat AKGÜNDÜZ

Bu Tezin Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalında Yapıldığını ve Enstitümüz Kurallarına Göre Düzenlendiğini Onaylarım.

Prof. Dr. Recep ÇİĞDEM
Enstitü Müdürü

23.10.2014

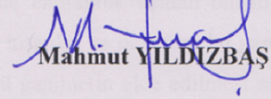
Not: Bu tezde kullanılan özgün ve başka kaynaktan yapılan alıntılar, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunundaki hükümlere tabidir.

T.C.
HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Enstitünüz **Temel İslam Bilimleri** Anabilim Dalına bağlı **Tefsir** Bilim Dalı **105201003** no'lu **Yüksek Lisans** öğrencisiyim. Hazırlamış olduğum "**KUR'AN'DA GANİMET**" konulu tezdeki bütün bilgilerin, akademik kurallara uygun olarak toplanıp sunulduğunu, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı, blok şeklinde alıntılar yapmadığımı ve tüm alıntıların bilimsel atıf kuralları çerçevesinde kaynağını gösterdiğimi beyan ederim.

Yükseköğretim kurulu bilimsel araştırma ve yayın etiği yönergesi ile Harran Üniversitesi bilimsel araştırma ve yayın etiği yönergesinin 8. maddesinde yer alan etik ihlallerden her hangi birisinin bu tezde yer almadığını, etik ihlal tespiti halinde, Enstitü yönetim kurulunca, bu tezin ve diplomamın iptal edilmesini kabul ediyorum.

20/06/2014

Mahmut YILDIZBAŞ

İLETİŞİM ADRESİ _____ :

İdil İlçe Müftülüğü

Yukarı Mah. 303. Sok. No: 16

İdil/Şırnak

Tlf. Kod. (0535) 590 18 68

e-mail : mahmutyildizbas@hotmail.com

ÖNSÖZ

İnsan ruh ve bedenden meydana gelmiştir. İnsan, yaşamı boyunca bu iki varlıktan meydana gelen duyguların doyumluluğuna ulaşmak için çaba sarf etmektedir. İslam, insanın ruh ve bedenden oluştuğunu deklare etmiştir. İslam, insan tabiatının bu iki ana duyguyla yoğrulduğunu bizlere haber vermektedir. Ancak İslam, bu temel duyguların ahlaksal bir çerçevede terbiye edilmesi gerektiğini ifade eder.

İnsan, fiziksel olarak zinde kalmak için maddî bir desteğe ihtiyaç duymaktadır. Bundan dolayı, insan bu maddi desteği mal ile karşılamaktadır. İnsan, dünya hayatında değer verdiği ve sevdiği malı gece-gündüz demeden elde etmek ve biriktirmek için çaba sarf etmektedir. Hatta insan, maddiyata olan ihtiyacını gidermek için yeri geldiğinde savaşmayı bile göze almaktadır. Savaş galibiyet ile sonuçlandığında kişi/kişiler hedefine ulaşmış ve her kişi canını ortaya koymasına karşılık hissesine düşen payı alma hakkı kazanmış olmaktadır. Amacı her ne olursa olsun zaferle sonuçlanan savaş/lar neticesinde elde edilen malın adı ganimettir. Savaş geliri olan ganimet, insanlar ve devletler nezdinde ekonomik açıdan önemli bir değere sahip olan bir mal çeşididir. Tarih boyunca insanlar ve devletler bu ganimet malını elde etmek için çaba sarf etmişlerdir. Çünkü ganimetin elde edilmesi savaşta kazanan taraf açısından hem askeri hem siyasi hem de ekonomik açıdan bir zafer olarak görülmektedir. Tarih içinde var olmuş olan devletler kendi politik yapılarına göre ganimeti elde etmiş ve onu uygun gördükleri yere sarf etmişlerdir.

Savaşın oluşum şartları ve hazırlıkları devletlere göre değişse de ganimetin ifade ettiği anlam onlara göre değişmeyip güncelliğini her zaman korumuştur. Günümüzde yapılan savaşların temel sebebinin çoğunlukla ekonomik bir kâr elde etmek olduğu düşünüldüğünde, bu güncellik kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Bütün dinler ve milletlerde savaş konusu ve buna bağlı olarak ganimet hususu tazeliğini daima korumuştur. İslam dini de ganimet hakkında gerek galibiyet-mağlubiyet açısından gerekse gazilerin kendi aralarındaki hisseleri bakımından birtakım hükümler ortaya koymuş ve bu hususta ahlaksal düzenlemeler getirmiştir.

Bu itibarla ganimet, İslam tarihi boyunca ekonomik bir gelir kaynağı olarak varlığını İslam toplumunda korumuş ve onun hakkında kitaplar ve makaleler yazılmıştır.

Bu araştırmada, ganimet hakkında hüküm verme yetkisinin kime ait olduğu, onun kimlere verileceği, ganimet taksim edilirken ahlaksal açıdan nelere dikkat edilmesi gerektiği gibi konular İslam'ın temel bilgi ve hüküm kaynağı olan Kur'an açısından incelendi. Bu araştırmanın temel referans kaynakları, Kur'an ve onu açıklayan tefsir kitaplarıdır. Konunun ele alınıp incelenmesindeki temel amaç ganimet meselesinin Kur'an açısından ortaya koyulması olsa da konunun kapsamı gereği inter-disipliner bir çalışma yapmak gerektiği aşikârdır. Zira konunun sosyal, siyasal, tarihsel, hukuksal ve ahlaksal yönleri sebebiyle tefsir dışındaki birçok esere müracaat etmek durumunda kalındığını da ifade etmekte fayda vardır.

Konunun bilgi ve kaynak açısından geniş bir yapıya sahip olması ve konunun tefsir kaynaklarından daha fazla fıkıh kaynaklarında incelenmesi ve müfessirlerin konuyla ilgili ayetleri açıklarken müntesibi oldukları fıkıh mezhebinin fikirlerine daha fazla yer vermesi konunun tefsir ilmi açısından tam olarak anlaşılmasını zorlaştırmaktadır. Mezhebi tefsir anlayışıyla yazılmış "Ahkâm Tefsiri" kaynaklarında da bu sorun görülmektedir. Tüm bu hususlar, tezin konusu incelenilirken kaynakların verdiği bilgilerin nesnel olarak anlaşılması açısından bir zorluk ve engel olarak ortaya çıkmaktadır.

Tezin hazırlanmasında maddi ve manevi desteğini esirgemeyen danışmanım Prof. Dr. Musa Kazım YILMAZ'a, Prof. Dr. Hikmet AKDEMİR'e, Yrd. Doç. Dr. Harun ŞAHİN'e, Abdülcabbar ADIGÜZEL'e ve Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi yetkililerine teşekkür ederim.

MAYIS-2014

Mahmut YILDIZBAŞ

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	I
İÇİNDEKİLER.....	III
KISALTMALAR	VI
ÖZET	VII
ABSTRACT.....	VIII
GİRİŞ.....	1
1. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE ÖNEMİ	1
1. 1. Araştırmanın Konusu	1
1. 2. Araştırmanın Önemi	3
2. ARAŞTIRMANIN AMACI	3
3. ARAŞTIRMANIN PLANI VE METODU	4
3. 1. Araştırmanın Planı	4
3. 2. Araştırmanın Metodu	9
1. BÖLÜM: FARKLI AÇILARDAN GANİMET	10
1. TARİHSEL AÇIDAN GANİMET	10
1. 1. Gayrimüslim Devletlerde ve İslam Öncesi Dönemde Araplarda Ganimet	10
1. 1. 1. Araplar	10
1. 1. 2. Rum/Roma/Bizans İmparatorluğu	13
2. KAVRAMSAL AÇIDAN GANİMET	14
2. 1. Ganimetin (غنيمه) Tanımı	14
2. 1. 1. Sözlük Anlamı.....	14

2. 1. 2. Terim Anlamı	15
2. 2. Ganimetle İlgili Kavramlar	16
2. 2. 1. Enfâl (انفال)	16
2. 2. 2. Fey (فئ)	18
2. 2. 3. Seleb (سلب)	19
2. 2. 4. Safî (صفي).....	20
2. 2. 5. Radh (رضخ)	21
2. 2. 6. Gulûl (غلول).....	21
3. EKONOMİK AÇIDAN GANİMET	22
3. 1. İslam Ekonomisi/İktisadı.....	23
3. 2. İslam Ekonomisinde/İktisadında Ganimetin Yeri.....	24
3. 2. 1. Beytülmal-Ganimet İlişkisi.....	25
3. 2. 1. 1. Beytülmal	25
3. 2. 1. 2. Beytülmalın Gelir Kaynakları.....	26
3. 2. 1. 3. Beytülmalın Giderleri.....	27
3. 2. 1. 4 Beytülmal ve Ganimet.....	27
3. 3. Toplum-Ganimet İlişkisi.....	28
4. İSLAM HUKUKU AÇISINDAN GANİMET.....	29
4. 1. Ganimet Mallarını Elde Etme Şartları.....	29
4. 1. 1. Ganimetin 4/5'ünü Elde Etme Şartları.....	29
4. 1. 2. Seleb'i Elde Etme Şartları.....	34
4. 1. 3. Nefel'i Elde Etme Şartları.....	35
4. 1. 4. Fey'i Elde Etme Şartları.....	36
4. 1. 5. Safî'yi Elde Etme Şartları.....	36
4. 1. 6. Radh'ı Elde Etme Şartları.....	36
4. 1. 7. Ganimetin Taksimiyle İlgili Kural	37

2. BÖLÜM: KUR'AN'DA GANİMET	38
2. 1. Ganimetle İlgili Ayetler	39
2. 1. 1. Ganimetle İlgili Ayetler.....	39
2. 1. 2. Enfâl Hakkındaki Ayetler.....	40
2. 1. 3. Fey Hakkındaki Ayetler.....	40
2. 1. 4. Gulûl Hakkındaki Ayetler.....	41
2. 2. Ganimetle İlgili Ayetlerin Tarihsel Süreci	42
2. 3. Ganimeti Alma Durumu	46
2. 4. Ganimetin Aidiyeti	47
2. 5. Ganimetin Taksimi	51
2. 6. Cihadın Dünyadaki Mükâfatı	57
2. 7. Allah'ın Vaadi	59
2. 8. Fırsatçıları Faydalandırmamak ve Emek-Karşılık Dengesi	60
2. 9. Fey'in Taksimi	61
2.10. Ganimette Ahlakilik ve Kamu Malı	67
2. HZ. PEYGAMBER VE İLK DÖRT HALİFENİN GANİMETE YAKLAŞIMLARI	69
2. 1. Hz. Peygamber'in Ganimete Yaklaşımı (H. 2–12/M. 624–632).....	69
2. 2. Hz. Ebu Bekir'in Ganimete Yaklaşımı (H. 11–13/M. 632–634).....	72
2. 3. Hz. Ömer'in Ganimete Yaklaşımı (H. 13–23/M. 634–644).....	74
2. 4. Hz. Osman'ın Ganimete Yaklaşımı (H. 23–35/M. 644–656).....	76
2. 5. Hz. Ali'nin Ganimete Yaklaşımı (H. 35–40/M. 656–661).....	77
SONUÇ	79
KAYNAKÇA	85

KISALTMALAR

b.	: Bin, İbn
Bkz./bkz.	: Bakınız
Çev./çev.	: Çeviri
D.İ.A.	: Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi
D.İ.B.	: Diyanet İşleri Başkanlığı
D.K.S.	: Dinî Kavramlar Sözlüğü
H./h.	: Hicrî
İ.H.A.D.	: İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi
M./m.	: Milâdî
M.Ö.	: Milattan Önce
s.	: Sayfa
T.D.K.	: Türk Dil Kurumu
T.D.V.	: Türkiye Diyanet Vakfı
Thk.	: Tahkik Eden
t.y.	: Basım tarihi yok
T.T.K.	: Türk Tarih Kurumu
v.b.	: ve benzeri
v.d.	: ve diğerleri
y.y.	: Basım Yeri Yok

ÖZET

KUR'AN'DA GANİMET

Bu çalışmada, Kur'an'da yer alan "ganimet" konusu ele alınacaktır. Hedef, Kur'an'ın ganimete bakış açısını tespit etmektir. Araştırmanın amacı, Kur'an'da yer alan "enfâl, ganimet, fey ve gulûl" gibi kavramlar temelinde, savaş gelirlerini detaylıca incelenmektir.

Çalışma sonunda, ganimet kavramının, savaş sonucunda elde edilen malı; fey'in barış neticesinde kazanılan malı; gulûl'ün ise ganimeti haksız şekilde zimmete geçirmeyi ifade ettiği tespit edilmiştir. Ganimetin askerlere dağıtımı konusunda Kur'an'da detaylı bilginin yer almadığı, bu hususun sünnetle tespit edildiği belirlenmiştir. Ayrıca bu çalışma, ganimetin edinilmesinde ve paylaşılmasında hakkaniyet ve ahlakiliğin gözetildiği ve ganimetin 1/5'inin beş farklı gruba dağıtılmasında sosyo-ekonomik amaçlar hedeflendiğini göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: Ganimet, Enfâl, Gulûl, Fey, Hz. Peygamber, Konulu Tefsir Metodu.

ABSTRACT

THE CONCEPT OF GHANĪMAT IN THE QUR'AN

This study examines the concept of spoils of war in the Qur'an in order to find out its approach to this term. It aims to study in detail the gains of war in the light of some terms such as 'spoils of war, booty, stealing from the war incomes'.

The study has shown that while the term '*ghanimat*' refers to the incomes after a battle of war, '*fay*' indicates the gains based on peace. As for '*ghulul*', it corresponds to stealing from the war incomes before its distribution. It has also been underlined that the distribution of the incomes of war has been based on Sunna and not on the Qur'an, as the latter has no detailed information about its distribution. It has further revealed that the acquisition and the distribution of the incomes of war are based on fairness, justice and morality; social and economical reasons played a significant role in the distribution of one fifth of the *ghanimat* to different groups of people.

Key Words: Ghanimat, Anfal, Ghulul, Fay, The prophet Muhammad, Thematic interpretation of the Qur'an.

GİRİŞ

1. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE ÖNEMİ

1. 1. Araştırmanın Konusu

İnsanlık tarihi boyunca farklı sebepler ve amaçlar için birçok savaş yapılmıştır. Yapılan bu savaşlar neticesinde galibiyetler ve mağlubiyetler olmuştur. Savaşlarda galip gelenler mağlup olanlardan bazı mallar ve fayda göreceği çeşitli şeyler elde etmişlerdir. Savaş neticesinde elde edilen eşyaların nasıl kullanılacağına ve taksiminin nasıl olacağına dair devletlerin farklı taksim şekil ve usulleri vardır. Devletlerin bu farklı taksim şekillerini bu çalışmanın ilgili yerinde ifade edilecektir.

Ganimet, tarih içinde kurulmuş ve siyasal olarak varlığını sürdürmüş olan her devlet tarafından –hatta günümüzde varlığını sürdüren devletler de bu hususta zikredilebilir- ekonomik bir gelir kaynağı olarak görüldüğü gibi İslam devletinin beytülmalının/hazinenin de temel gelir kaynakları arasında sayılmıştır. Ganimetin tarihsel bir olgu olduğunu düşünmek ve günümüz modern dünyasında buna ihtiyaç duyulmadığını söylemek ilmi veriler açısından kabul edilmesi mümkün değildir. Çünkü günümüz dünyasındaki bazı devletler tarafından birçok soğuk ve sıcak savaş yapıldı ve hâlâ yapılmaya devam edilmektedir. Bu savaşlar neticesinde yenik duruma düşen devletlerin zengin yer altı ve yer üstü kaynakları, savaşı kazanan devletler tarafından bir ganimet olarak görülmüş ve kendi devletlerinin maliye gelirleri arasına yerleştirmişlerdir. Bundan dolayı ganimet malı devletlerin ekonomik gelirleri açısından önemli bir gelir kaynağıdır.

İslam'da, savaş -şartlara göre durumu ve hükmü değişmesine karşın- hem teorik bir bilgi hem de pratik bir olgu olarak vardır. Bu olgu Kur'an'da kıtal, harp ve cihad kavramlarıyla ifade edilmektedir. İslam, savaşa ahlaksal açıdan bakmaktadır. Bu itibarla İslam, Müslümanlara karşı savaşmayan insanların onuruna, namusuna ve emeğine önem verip bu hususlarda onlara zarar verilmemesini ön görmektedir. Bundan dolayı İslam dinine göre yapılan savaşların temel amacı, tüm insanların Allah'ın dininden haberdar etmek, ondan istifade etmelerini sağlamaktır. Bu sebeple

İslam düşüncesinde, yapılan savaşın hedefi, kan akıtmak, öldürmek, korku salmak değildir; aksine insanı yaşatmak ve Allah'a kul olduğunu ona hatırlatmak için mevcut olan engellerin kaldırılmasını sağlamaya çalışmaktır.¹ Bu temel amaç dışında; vatan savunması, malını korumak gibi ikincil derecede kabul edilen bir takım gayeler de vardır. Ganimet malı, birincil ve ikincil konumdaki amaçları gerçekleştirme niyetiyle sarf edilen çabanın karşılığı olarak Allah'ın Müslümanlara gök sofrasından verildiği bir hediyedir.

Hz. Peygamber ve ilk dört halife döneminde, gayrimüslimler, kâfirler ve müşrikler ile Müslümanlar arasında bazı savaşlar meydana gelmiştir. Bu savaşlardan bazılarında, Bedir Savaşı gibi taraflar arasında çatışmalar olmuştur. Bu çatışmalar sonucunda düşman tarafı büyük bir hezimete uğrayıp mağlup olmuşlardır. Müslümanlar, düşmanların bu mağlubiyeti sonucunda onların savaş alanında bıraktıkları malları ganimet olarak almışlardır. Hz. Peygamber ve ilk dört halife döneminde Müslümanlar ile düşmanları arasında barış antlaşmalarıyla neticelenen savaşlar da vardır. Müslümanlar bu antlaşmalar gereği hükmen galip taraf durumundaydılar. Müslümanlar hükmen mağlup olan düşmandan ganimet olarak ifade edilen bazı mallar ve eşyalar elde etmişlerdir. Ganimet, söz konusu bu iki dönemde hem Kur'an'a ait bir hüküm hem de bir savaş geliri olarak daima Müslümanların gündeminde olmuştur. Hz. Peygamber ve ilk dört halife, Müslümanların galibiyetiyle neticelenen savaşlar sonucunda elde edilen ganimetler hak sahiplerine ve ihtiyaç sahibi olan Müslümanlara dağıtmışlardır.

Bu araştırmada uluslararası düzeyde kabul görülen ve savaş olgusunun bir neticesi olan ganimet konusu Kur'an açısından incelenecektir. Bu incelemede, ganimetin vahyin indirilişi sürecinde nasıl bir seyir takip ettiğini, Kur'an'ın ganimet konusunda ne söylediği, ganimeti nasıl bir zeminde oturttuğu ve onun uygulanmasında ahlaksal olarak nasıl bir ilke getirdiği gibi konulara değinilecektir.

¹ Bkz.: Bakara, 2/193. Savaşın insanı yaşatmak amaçlı olduğu konusunda bkz.: Abdullah Muhammed b. İsmail b. İbrahim b. Muğire b. Berzibeh el-Buhârî, *es-Sahih*, thk. Mahmud Muhammed Mahmud Hasan Nassar, Beyrut, Daru'l-kütübi'l-ilmîyye, 2009, *İlim* 45, *Cihad* 15, *Farzu'l-humus* 10, *Tevhid* 28.

1. 2. Araştırmanın Önemi

İnsan, savaş ve ganimet kelimeleri iç içe olan kavramlardır. Çünkü savaşan, insan olduğu gibi savaş neticesinde ganimeti elde eden de insandır. Bundan dolayı bu üç varlık arasındaki ilişkinin iyi tespit edilip değerlendirilmesi gerekir. Şayet bu üç kavram arasındaki bağ sağlam kurulmazsa bir takım yanlış algıların oluşması kaçınılmazdır. Bu yanlış algılar, ganimetin ne olduğu, kimin hakkı olduğu ve ganimet elde edilirken hangi ahlaksal prensiplere dikkat edilmesi gerektiği hususları tam olarak bilinildiğinde ortadan kalkar.

İslam âlimleri insan, savaş ve ganimet kavramları arasındaki ilişkinin tam olarak algılanması için, ganimet konusunu tefsir, hadis, fıkıh ve İslam tarihi gibi temel İslami bilgi kaynaklarında başlı başına bir konu olarak incelemişlerdir. Ganimetin Kur'an'a ait bir hüküm olması, kul hakkını içermesi ve İslam'da bir ibadet olarak öngörülen cihadın bir neticesi olmasından dolayı İslam âlimleri temel İslam bilgi kaynaklarında ganimet konusunu incelemişlerdir. Bu durum ganimet konusunun önemini ortaya koymaktadır.

2. ARAŞTIRMANIN AMACI

Kur'an, içerdiği bilgiler ve hükümler açısından insan için bir hayat rehberi ve kitabıdır. Hayat rehberi olan Kur'an hükümlerinin hayata geçirilmesi hususunda İslam tarihi içinde farklı uygulamalar meydana gelmiştir. Bu farklı uygulamaların bir kısmının temelinde keyfilik olmakla beraber çoğunluğu meşru bir gerekçeye dayanmaktadır. Kur'an'a ait bir hüküm olan ganimet konusu hem Hz. Peygamber hem de ilk dört halife döneminde uygulama alanı bulmuştur. Fakat söz konusu iki dönemde ganimet konusunda bazı meşru gerekçelerden dolayı farklı uygulamalar olmuştur.² Kur'an hükümlerinin hayata geçirilmesi hususunda farklı uygulamaların niçin meydana geldiğini, bu farklı uygulamaların olduğu dönemde yaşananların tam olarak ne/ler olduğu ve niçin buna ihtiyaç duyulduğu gibi hususlar ayrı bir inceleme ve araştırma konusudur. Bundan dolayı bu hususlar burada incelenilmeyecektir.

İslam dinine ait sağlam bilgilerin temeli Kur'an'dadır. Çünkü Kur'an dini hükümler açısından değişmez bilgiler içermektedir. Sahabeler ve onlardan sonra gelen Müslüman ilim adamları dine ait bir meseleyi incelerken veya hükme

² Bu farklı uygulamalar ihtiyaç duyulduğu ölçüde ilgili yerde delilleriyle sunulacaktır.

bağlarken takip ettikleri metot şuydu: İncelenilen konu hakkında ilk önce Kur'an'ın referanslığına başvururlardı. Kur'an'da, inceledikleri konu hakkında dini bir bilgi ifade eden bir ayet bulduklarında onu almışlardır ve söz konusu ayetin verdiği bilgi çerçevesinde konuyu anlamaya çalışmışlardır. Kur'an'da, araştırılan konu hakkında bilgi ifade eden ayet bulamadıkların da Hz. Peygamber'in sünnetine başvururlardı. Sahabeler ve onlardan sonraki dönemlerde yaşayan Müslüman ilim adamları, Hz. Peygamber'in sünnetinde konu hakkında bir hadis bulamadıkları zaman maslahat ve istihsan gibi bazı fikhî delillere dayanarak içtihat etmişlerdi. Bazı delillere dayanarak yaptıkları bu içtihatlarla hüküm vermişlerdir. Bu yöntem İslam dini hakkında bilgi elde etmek için izlenen temel bir metottur.³

Bu araştırmanın amacı, İslam dini hakkında değişmez bilgiler içeren Kur'an açısından ganimet hususunu ortaya koymaktır.

3. ARAŞTIRMANIN PLANI VE METODU

3. 1. Araştırmanın Planı

Araştırma, şekil açısından belli bir işleniş planına göre yapılmıştır. Bu işleniş planı ana hatlarıyla şu şekilde ifade edilebilir: “Önsöz”, “İçindekiler”, “Kısaltmalar”, “Türkçe ve İngilizce Özetler”, “Giriş”, “Farklı Açılardan Ganimet” ile “Kur'an'da Ganimet” olmak üzere iki bölümden ve “Sonuç” ve “Kaynakça”dan oluşmaktadır. Çalışmanın plan detayı içerik olarak şöyledir:

“Önsöz” kısmında, araştırmanın ana temasının ne olduğu, bu konunun niçin seçildiği, nasıl işlendiği ve bu konu araştırılırken hangi sıkıntılarla karşılaşıldığı hususları dile getirilecektir. Tez konusunun seçiminde, kaynakların değerlendirilmesinde ve konular hakkındaki düşüncelerin ilmi bir anlayışla yazılmasında bize yol gösteren ve bizden yardımlarını esirgemeyen kişilere ve kuruluşlara teşekkür ifadelerine yer verilecektir.

“İçindekiler” kısmında, tezde incelenilen konular başlıklar halinde sistematik verilecektir. Bu kısım sayesinde söz konusu çalışmada temel ve tali olarak hangi konulara temas edileceği kolaylıkla öğrenilmesi mümkün olacaktır.

³ Abdülkerim Zeydân, *el-Vecîz fi usûli'l-fikh*, Dârü't-tevzî' ve'n-neşrü'l-islâmiyye, Kâhire, 1993, s. 15.

“Kısaltmalar” kısmında, bu tezin içinde ve dipnotlarda geçen bazı uzun ifadelerin kısaltmalarına yer verilecektir. Bu kısım, sayfaların içinde ve dipnotlarda bulunan kısa ifadelerin ne anlama geldiğinin öğrenilmesi açısından kolaylık sağlayacaktır.

“Giriş” kısmı üç temel konudan oluşmaktadır. Bu konular: “Araştırmanın Konusu ve Önemi, Konunun Amacı ve Araştırmanın Plan ve Metodu”dır. Bu konular hakkında gerekli bilgiler, giriş bölümü işlenirken verildiğinden burada tekrar bir açıklama yapma ihtiyacı duyulmamıştır.

Birinci bölümde söz konusu araştırmanın temel ve asıl teması olan “Kur’an’da Ganimet” konusuna bir giriş ve hazırlık olması için bazı konular hakkında bilgiler verilecektir. Bu konular: “Tarihsel Açıdan Ganimet”, “Kavramsal Açıdan Ganimet”, “Ekonomik Açıdan Ganimet”, “İslam Hukuku Açısından Ganimet”tir.

Birinci bölümünde işlenen konuların deşifresi şu şekildedir:

“Tarihsel Açıdan Ganimet” konusu: Burada, İslam öncesi dönemde, vahyin inişi sırasında ve daha sonraki dönemlerde de varlığını sürdüren Müslüman olmayan devletlerin ganimete bakış açılarına değinilecektir. O devletlerin ganimete bakış açılarının ne olduğu, ganimetin onlar açısından nasıl bir konumda olduğu ve onlar tarafından nasıl algılandığı gibi sorular çerçevesinde konu arz edilecektir. Bu meyanda verilen bilgiler konunun işlenişini dağıtmayacak ve gereksiz söz sarfına sebep vermeyecek bir şekilde sunulacaktır.

“Kavramsal Açıdan Ganimet” konusu: Bu başlık altında ganimet kavramı ve bu kavramla anlam ve kapsam açısından ilişki içerisinde olan “Enfâl, Seleb, Fey, Safî Radh ve Gulûl” kavramların sözlük ve terim anlamlarına yer verilecektir. Çünkü konuyla ilgili kavramlar ve onların tanımı gereğince bilinilmediği zaman, konuyu tam olarak anlamak mümkün değildir. Bu düşünceden hareketle araştırmanın ana teması olan ve ikinci bölümde incelenilecek olan “Kur’an’da Ganimet” konusu işlenirken kavramsal açıdan ganimet hususunun tam olarak anlaşılması ve kavranılmasına yardımcı olunması için ganimetle ilgili kavramlara yer verilecektir. Bu kavramların tanımları verilirken fıkıh mezhepleri arasındaki ihtilafı ifadelerden kaçınmaya çalışılacaktır. İslam âlimlerinin çoğunluğu, verilen kavramlara ait hangi tanım üzerinde sözbirliği etmişlerse, o tanım alınacak ve ona yer verilecektir. Çünkü

ihtilaf edilen bir hususta İslam âlimlerinin icmasıyla amel etmek temel ilmî bir prensiptir.

“*Ekonomik Açıdan Ganimet*” konusu: Ganimet ve ekonomi/iktisad birbiriyle ilişki içerisinde olan iki temel kavramdır. Daha öncede ifade edildiği gibi, ganimet malı, savaşı kazanan devletin malî bütçesi için önemli bir ekonomik gelir kaynağıdır. Ganimet, İslam toplumunda ekonomik açıdan sosyal yardımlaşma ile yakın ilişki içerisinde olan ve İslam devleti beytülmalının önemli bir gelir kaynağı ve gider kalemidir. Kur’an’ın ganimete bakış açısı araştırılırken, İslam Ekonomisi/İktisadı hakkında da temel bazı bilgiler verilecektir. Çünkü ganimet genel anlamıyla bir maldır. Mal ekonominin temel konusudur. Mal olarak öngörülen ganimetin İslam Ekonomisi/İktisadı içinde nasıl değerlendirildiğini ve beytülmal içinde hangi konumda olduğunun bilinmesi konunun iyi anlaşılması açısından önemlidir. Bu bilgilerin verilmesindeki amaç, ganimetin İslam ekonomisi içinde yerinin nasıl olduğunun anlaşılmasıdır. Ekonomi konusunda, ekonominin sözlük ve terim anlamları, İslam devletinin hazinesi olan beytülmalın yapısı, işleyişi, gelir ve giderleri ve beytülmal-ganimet arasındaki ilişki alt başlıklarda incelenecektir. İslam Ekonomisi/İktisadı’nda önemli bir yeri olan “*Beytülmal/Hazine*” hakkında bilgi verilirken konunun akışını bozacak detaylara girilmeyecektir.

“*İslam Hukuku Açısından Ganimet*” konusu: Burada, İslam hukukunda ganimet konusu içinde değerlendirilen “*Enfâl, Seleb, Fey, Safî ve Radh*”ı elde etme şartları hakkında bilgiler verilecektir. İslam dininde kişiye ait malın donulmazlığı vardır. Müslüman bir kişinin, başkasının alın teriyle kazandığı bir malı hukuksal olmayan yollarla alıp ona sahip çıkması ve onu keyfi bir şekilde değerlendirmesi uygun ve mümkün değildir. Bu itibarla, bir Müslüman başkasına ait bir malı alırken İslam dininin bildirdiği bazı hukuksal şartlara dikkat etmesi gerekir. Çünkü kim başkasının malını haksız bir şekilde alırsa kul hakkını üzerine almış olur. Haksız bir şekilde başkasına ait bir şeyin alınmasının hem dünyada hem de ahirette sorumluluğu vardır. Ganimet malı, Müslümanların eline geçmeden önce başkasının yasal ve meşru bir malı konumundadır. Ganimet, İslam’ın koruduğu ve dokunulmaz olduğunu Müslümanlara bildirdiği bir maldır. Müslümanlar da hukuki bir gerekçe olmadıkça başkasına ait bir malı dokunulmaz kabul etmektedirler.

İslam âlimleri, Müslümanların kazanmış oldukları bir savaş sonucunda düşmanlardan alınan bir malın, ganimet olarak vasıflandırılması ve Müslümanlar tarafından ganimet olarak ele geçirilmesi için konuyla ilgili ayet ve hadislerden hareketle bazı şartlar ileri sürmüşlerdir. Ganimeti elde etme şartlarının incelenilmesinin amacı, Kur'an'a ait bir hüküm olan ganimetin ve ganimet malının Müslümanlar tarafından geliş güzel değerlendirilip alınmadığı; bilakis, İslam dini açısından bazı haklara ve bir takım şartlara riayet edilerek faydalanılan bir mal olarak kabul edilip alınabileceğini beyan etmektir.

İkinci bölümde araştırmanın asıl teması olan “*Kur'an'da Ganimet*” konusu incelenmeye çalışılacaktır. Bu bölüm kendi içinde asıl ve tali olmak üzere iki ana başlıktan oluşacaktır. Kuşkusuz incelenen asıl konu “*Kur'an'da Ganimet*”tir. Tali konu ise “*Hz. Peygamber ve İlk Dört Halifenin Ganimete Yaklaşımı*”dır.

İkinci bölümün ve aynı zamanda araştırmanın asıl teması olan “*Kur'an'da Ganimet*” konusu tezin ana gövdesini oluşturmaktadır. Bu konunun altında şu hususlara değinilecektir: Kur'an'da geçen ganimetle ilgili ayetler tespit edilecektir. Söz konusu ayetler bir bütün halinde verilecek ve ganimet hakkında Hz. Peygamber'e inen ayetlerin iniş zamanları açısından kronolojik bilgilerine yer verilecektir. Ayetler hakkında bu kronolojik bilgiler verilirken, konu hakkındaki mevcut rivayetler göz önünde bulundurulacaktır. Ayetin iniş zamanını bildiren rivayeti öğrenmek için ulaşabilen tüm kaynaklar incelenilecektir.

Konuyla ilgili ayet açıklanırken, ayetin ne zaman ve hangi ortamda indiği hakkında bazı bilgiler İslam tarihi kaynaklarından alınacaktır. Ayetin iniş sebebine dair hadis rivayetlerini, genel olarak, “*Esbâbu'n-Nüzul*”⁴ ile ilgili eserlerden

⁴ Nüzul Sebebi: Hz. Peygamber'e, bir soru, bir olay sebebiyle veya birkaç ayetin ya da bir sûrenin tamamının nazil olmasına sebep olan şeye denir. (Muhammed Abdulazîm Zerkânî, *Menâhilu'l-irfân fi ulûmi'l-Kur'ân*, Kahire, Dâru'l-hadîs, 2001, Cilt 1, s. 95; Ayrıca bkz.: Celâluddin Abdurrahmân Suyûtî, *el-İtkân fi ulûmi'l-Kur'ân*, 2. Baskı, Beyrut, Dâr-u ibn-i Kesîr, 2006, Cilt 1, s. 92; Muhammed Ali Sâbûnî, *et-Tibyân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, İstanbul, Dersaadet Kitapevi, t.y., s. 33; İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, 11. Baskı, Ankara, T.D.V. Yayınları, t.y.) Nüzul Sebebi, eski zamanlarda ve günümüzde yazılmış Tefsir usûlü kitaplarında Kur'an'ın anlaşılması için, öğrenilmesi ve bilinilmesi gereken Kur'an ilimlerinden birisi olarak görülmüştür. Mufessirler Kur'an'daki ayetleri açıklarken nüzûl sebebiyle ilgili hadis rivayetlerine başvurmuşlardır. Onlara göre ayetlerin tefsiri yapılırken nüzûl sebebi rivayetlerinin göz önünde bulundurulması gerekir. Bundan dolayı Vâhidî

alınacaktır. Bu eserlerde ayetin nüzul sebebi hakkında bulunmayan hadisleri de bulmak için “Sâhîh-i Buhârî, Sâhîh-i Müslim ve Sünen-i Tirmizî” gibi muteber bazı hadis kaynaklarına müracaat edilecektir. Bu muteber hadis kaynaklarında, ayetin anlaşılması için öncelikle sahih rivayetler esas alınacaktır. Konuyla ilgili ayetin hükümsel değerinin daha iyi anlaşılması için ahkâm tefsirleri ile fıkıh kitaplarına ve bu konuda yazılmış eserlere bakılacaktır. Söz konusu kaynaklarda konuyla ilgisi bulunan bilgiler ayetin açıklamasında verilecektir.

İkinci bölümün “*Hz. Peygamber ve İlk Dört Halifenin Ganimete Yaklaşımı*” başlığıyla ifade edilen konusunda, Hz. Peygamber ve ilk dört halife döneminde Kur’an’a ait bir hüküm olan ganimetin nasıl uygulandığı teması işlenecektir. Bu konu ilk etapta, araştırmanın ana konusundan uzak bir şekilde görülebilir. Fakat konular arasındaki ilişki gözden geçirilince bunun yersiz olmadığı görülecektir. Bu konunun burada işlenilmesinin sebebi, Kur’an’ın ganimet hakkındaki hükmünün ilk dönem İslam toplumunda pratik bir durumunun olup olmadığını öğrenmek ve bu ganimet hükmünün arz ettiğimiz iki dönemde nasıl uygulandığını tespit etmektir.

Hz. Peygamber ve O’nun dönemi İslam’ın anlaşılması ve uygulanması açısından önemlidir. Hz. Peygamber’in esas görevlerinden biri de kendisine vahyolunan İslam dinine ait hükümlerin niçin indirildiği ve nasıl anlaşılıp uygulanması gerektiği hususlarında insanlara açıklama yapmasıdır.⁵

İlk dört halife dönemi, Hz. Peygamber dönemine en yakın olan dönemdir. Hz. Peygamber’in bir hadisinde, Müslümanların “*Raşit Olan Halifeleri*”nin din konusundaki tutumlarına uymaları ifade edilmiştir.⁶ İlk dört halife, İslam âlimleri tarafından “*Raşit Halifeler*” olarak görülmüş ve bu şekilde vasıflandırılmışlardır.⁷ Bu dönemde Kur’an’a ait bir hüküm olan ganimetin, Hz. Peygamber’den sonra İslam toplumunda nasıl anlaşılıp uygulandığı hususu, konunun bütünlüğü açısından önemlidir. Çünkü ilk dört halifenin Hz. Peygamber’e zaman itibarıyla yakınlıkları, O’nun eğitiminden geçmiş olmaları ve vahyin nüzulüne tanık olmaları gibi ayırıcı

gibi ilim adamları nüzûl sebebiyle ilgili bazı özel çalışmalar ortaya koymuşlardır. (Zerkânî, Cilt 1, s. 97–101; Suyûtî, Cilt 1, s. 93; Sâbûnî, *et-Tibyân fî Ulûmî’l-Kur’ân*, s. 29.)

⁵ Bkz. Nahl, 18/44, 64.

⁶ Bkz. Tirmizî, *İlim* 16, Ebu Dâvud, *Sünne* 6.

⁷ Bkz. Ebu Dâvud, *Sünnet*, 5; Tirmizî, *İlim*, 16.

özellikler nedeniyle onların din adını ortaya koydukları uygulamalar önem taşımaktadır. Bu açıdan ilk dört halifenin dinî davranış hakkındaki düşünceleri, başkalarının fikir ve düşüncelerine göre üstünlük arz eder. Bu itibarla, hakkında nâs⁸ bulunmayan konularda Hülafayı Raşidinin uygulamaları oldukça değerlidir. Bunun nedeni ise onların İslam'ı iyi idrak etmelerindedir. Bundan dolayı bu konuda özet mahiyetinde temel bazı bilgiler verilecektir.

3. 2. Araştırmanın Metodu

Araştırmanın metodunun iki şekilde ifade edilmesi mümkündür. Bunların ilki, araştırmada kaynak olarak gösterilen ilmî eserlerin değerlendirilmesidir. İkincisi ise, ifade edilen bu ilmî kaynaklardaki bilgilerin delil olup olmaması açısından tenkit edilmesidir. Çünkü incelenilen konuyu ayakta tutan ve onu ortaya koyan husus, kaynaklar ve bu kaynaklarda incelenilen konuyla ilgili olan bilgilerdir.

Araştırma metodunun detay açıklanması şu şekildedir: Bu araştırmada incelenilen konular hakkında bilgi toplamak için tefsir, hadis, fıkıh ve İslam tarihi vb. gibi ilim dallarında yazılmış eserlere ulaşılabilecektir. Bu eserlerin söz konusu araştırma için kaynak olup olamayacağı hususunun tenkidi yapılacaktır. Bu tenkit sonucunda kaynak olabilecek durumda olan eserler tespit edilecektir. İstifade edilen tüm eserlerin tam kimliği önce dipnotlarda sonra da kaynakça kısmında açık bir şekilde verilecektir.

Bu çalışmada bilgi toplama süreci ve metodu şu şekilde ifade edilebilir: Bu araştırmada incelenilen konular hakkında bilgi toplamak için tefsir, hadis, fıkıh ve İslam tarihi gibi ilim dallarında yazılmış kaynak olabilecek durumda olan ilmi eserlere bakılacaktır. Bu eserlerde söz konusu araştırmanın konularla ilgili bilgiler taranılıp toplanılacaktır. Toplanılan bu bilgiler hemen kabul edilmeyip onların tenkidi yapılacaktır. Bu tenkit işleminden sonra işlenen konu için ilmi bir veri olarak uygun görülen bilgiler alınıp ilgili yerlerde işlenecektir. Bu ilmi verilerin kaynakları da dipnotlarda verilecektir. İncelenilen konular hakkındaki bilgilerin alış nedenleri de ihtiyaç hissedildiği nispette ifade edilmeye çalışılacaktır.

⁸ Nâs: Kur'an ayetlerine ve Hz. Peygamber'in hadislerine verilen ortak addır. (Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 2. Baskı, İstanbul, Ensar Neşriyat, 2005, s. 447.

1. BÖLÜM

FARKLI AÇILARDAN GANİMET

1. TARİHSEL AÇIDAN GANİMET

1. 1. Gayrimüslim Devletlerde ve İslam Öncesi Dönemde Araplarda Ganimet

Ganimet, savaşta zafer elde eden her devlet tarafından, ekonomik açıdan savaşın giderlerini ve zararını azaltan bir gelir kaynağı olarak görüldüğü mal v.b. şeylerdir. Bunun için tarih boyunca savaşlarda galip gelen devletler mağlup olan devletlerden savaş sonucunda, ister menkul ister gayrimenkul olsun, maddi değeri olan bir takım şeyleri alıp onlardan istifade etmişlerdir. Bu alınan ganimeti kendi devletlerinin güçlenmesine ve toplumun ilerlemesine katkı sağlayan alanlarda harcamışlardır. Bunun için ganimet malı galip devletler nezdinde görmezlikten gelinecek ve itibar edilmeyecek bir husus değildir.

Bu başlık altında, vahyin indirilmesinden önce ve sonra mevcut olan büyük devletlerden ve medeniyetlerden olan Arapların ve Rum/Bizans/Roma İmparatorluğu'nun ganimete bakış açılarını ortaya koyacak bilgilere yer verilecektir. Bu iki devletin ganimete bakış açılarının incelenmesinin nedenleri, bu devletlerin kendi dönemlerinde uyguladıkları şeylerin başka devletlerin uygulamalarında etkili olup diğer devletler tarafından örnek alınmaları ve İslam'ın ganimet uygulamasının farkındalığını ortaya konulmasıdır.

1. 1. 1. Araplar

Arap yarımadasında Arapların tümünü kuşatacak şekilde oluşmuş bir devletten bahsetmek zordur. Çünkü Araplar kabile devleti şeklinde yaşarlardı. Küçük

kabileler kendisinden daha büyük kabilenin himayesine girip onun adını alıp sosyal ve siyasal hayatlarını bu şekilde sürdürürlerdi.⁹

Kabilenin bir ferdine yapılan bir haksızlık kabilenin tümüne yapılmış gibi kabul edilirdi. Mağdur durumunda olan bir kişinin hakkını almak için savaş dâhil çeşitli yollara başvurulurdu. Bunun için Arap kabileleri arasında İslam'dan önceki dönemde çeşitli kabile savaşları yaşanır. Güçlü olanlar diğerlerinin mallarını yağmalayıp alıyorlardı.¹⁰ Arap kabileleri arasında bir savaşın meydana gelmesi için kaçırılmış bir kız, çalınmış bir köle, bir cariye, bir at, bir deve, diyeti ödenmemiş bir öldürme ve bir kan davası gibi sebeplerden biri veya birkaçı olması yeterliydi. Bundan dolayı iki kabile arasında senelerce süren savaşlar meydana gelirdi.¹¹

Bedevi Arapların tümü olağanüstü denilecek kadar usta birer savaşçı sayılırlardı. Tüm kabileler her zaman savaş için hareket halinde bulunurlardı. Sürekli birbirleriyle savaşır ve kavga ederlerdi. Kendi bölgesinden zengin bir kervanın geçtiğini haber alan bir kabile yolları keser, kervanı vurur ve mallarını yağmalardı.¹²

Savaşla bu kadar iç içe olan, hayatı sadece bu dünya hayatı olarak gören ve ahirete inanmayan bu insanların oluşturduğu kabile devletinin bakış açısı da maddi değerler üzerine kurulmuş bir devlet yapılanmasıydı. Bu devletin maddi olarak ayakta kalması için zulmetmek ve gasbetmek gibi her yol meşru görülmuş ve bunun için başkalarının mallarını haksız bir şekilde ele geçirmeye çalışılmıştır.¹³ Başka bir deyimle, bu kabile devletini maddi olarak ayakta tutmak için her yol ve yöntem meşru olarak görülmüştür.

⁹ Sabri Hizmetli, *İslâm Tarihi*, Ankara, Yeni Çizgi Yayınları, 1995, s. 57; Abdülkerim Özyayın, "Arap", *D.İ.A.*, İstanbul, T.D.V. Yayınları, 1991, Cilt 3, s. 321; Bernard Lewis, *Uygurluk Tarihinde Araplar*, çev. Hakkı Dursun YILDIZ, İstanbul, Pegasus Yayınları, 2006, s. 41; Deyzira Sakâl, *el-Arabu fi Asri'l-Câhiliyyi*, Beyrut, Dâru'l-sadâkati'l-arabiyye, 1995, s. 81.

¹⁰ Nurettin Turgay, *Kur'an'da Mal Kavramı*, Ankara, Fecr Yayınları, 2006, s. 91; İbrahim Sarıçam, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, Ankara, D.İ.B.Yayınları, 2003, s. 38; Mustafa Terzi Zeki, "Savaş", *D.İ.A.*, T.D.V. Yayınları, İstanbul 2009, Cilt. 36, s. 194; Sakâl, s. 84.

¹¹ Ali Cevâd, *el-Mufasssal fi Târîhi'l-Arab Kable'l-İslâm*, 2. Baskı, Beyrut, Dâru'l-kütübi'l-ilmî, 1993, Cilt 5, s. 401; Şemseddin Günaltay, *İslam Öncesi Araplar Ve Dinleri*, Ankara, Ankara Okulu Yayınları, 1997, s. 14, 31; Sakâl, s. 98.

¹² Günaltay, s. 10; Bekrî, *Câhiliye Arapları*, çev. Levent Öztürk, İstanbul, İz Yayıncılık, 1998, s. 39–40; Lewis, s. 41, 43.

¹³ Günaltay, s. 12, 18.

İslam öncesi Arap yarımadasında mevcut uygulamaya göre Araplar savaşta ve talanda elde ettiklerini güç ve soy esasına göre dağıtırlardı.¹⁴ Bu ganimet paylaşımında en büyük payı kabile reisleri alırdı. Ordu kumandanı elde edilen ganimetten dördte birini kendine ayırırdı. Ayrıca umumi yağmalamadan önce ele geçirilen şeyler ve bölünmesi mümkün olmayan mallar da komutana ait olurdu.¹⁵ Müfessir Kurtubî ile aynı görüşleri¹⁶ dile getiren Serâhsi, İslam öncesindeki Araplar arasında ganimetle ilgili uygulamayı şu şekilde ifade etmektedir:

Komutanın *safi* denilen ve ganimetten istediği şeyi kendisi için seçip alma hakkı vardı. Bu gerek mal gerekse cariye olabiliyordu. [...] Savaşa katılanlar ganimetin $\frac{3}{4}$ 'ünü kendi aralarında paylaşırlardı. Komutanın payı ise *Mirba*' denilen ganimetin $\frac{1}{4}$ 'ü idi. Komutanın bundan başka *Hüküm*, *Fadul* ve *Neşita* denilen hisseleri de vardı. Bu hisselerden *Hüküm*, ganimetin ve komutanın ganimet olduğuna karar verdiği şeydir; *Fadul* ise paylaşımından sonra ganimetten geride kalan ve komutana verilen mallardır; *Neşita*, ordunun hedefine ulaşmadan yolda rastlayıp elde ettikleri ve komutana verilen ganimetlerdir.¹⁷

İslam öncesi dönemdeki Araplarda bir ganimet malı olarak ele geçirilen esirlerin durumunun nasıl olduğu ve onların savaş sonunda ele geçirilen bir ganimet olarak nasıl bir muameleye tabi tutulduğu konusunda Muhammed Hamidullah şöyle demektedir:

İslam öncesi Arabistan'da savaş esirleri için belli bir uygulama tarzı yoktu. Bazen öldürülürler, bazen de köle yapılırlardı. Özellikle kadın ve çocuklar, bazen karşılıksız, bazen de fidyeyle serbest bırakılır veya düşmanın elindeki bir esirle değiş-tokuş yapılırdı. Fidyeye İslâm'dan ve hatta Bedir Savaşı'ndan önce çok revaçtaydı.¹⁸

Bu bilgilerden anlaşıldığı üzere, İslam öncesi Arap kültüründe, savaşta kazananlar kaybedenlerin tüm mallarını ele geçirip o malları ganimet çerçevesinde değerlendirirlerdi. Ganimet olarak elde edilen malların önemli bir kısmı komutana ve

¹⁴ Hayrettin Karaman, *İslâm Hukuk Tarihi*, 5. Baskı, İstanbul, İz Yayıncılık, 2007, s. 80.

¹⁵ Mehmet Erkal, "Ganimet", *D.İ.A.*, İstanbul, T.D.V. Yayınları, 1996, Cilt 13, s.351; Muhammed Hamidullah, *Hız Peygamber'in Savaşları*, çev. Nazire Erinç Yurter, İstanbul, Yeni Şafak Kültür Yayınları, 2004, s. 135.

¹⁶ Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebu Bekir Kurtubî, *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân*, Thk. Abdullah b. Abdulmuhsin el-Türkî, 1. Baskı, Beyrut, Müessesetü'r-risâle, 2006, Cilt 10, s. 24

¹⁷ Muhammed b. Ahmed Serâhsi, *Şerhu Siyer'il-Kebir*, Thk. Salahuddin Muncid, Kahire, Matâbi-i şeriketi'l-i'lânâti'ş-şarki, 1971, Cilt 21, s. 608.

¹⁸ Hamidullah, s. 44.

kabile başkanına verilir. Komutanlar farklı adlar altında çeşitli savaş gelirleri elde ederler. Ele geçirilen esirler farklı şekillerdeki uygulamalarla değerlendirilirler.

İslam'dan önceki dönemlerde ganimetin nasıl algılandığı, onu elde etmek için çabalayan kişinin nasıl bir davranış içine girdiği ve Kur'an'ın, ganimeti almaya çalışan kişiye ve ganimete nasıl bir çerçeve çizdiği hakkında Mustafa İslâmoğlu şöyle demektedir:

O günün dünyasında savaşlar aynı zamanda birer gelir kapısıdır. Savaşlar savaşçı için bulunmaz bir fırsattır aynı zamanda. Bu yüzden daha fazlasını elde etmek için daha fazla öldürmekten çekinmez. Bu ilkesiz savaşlarda kim ne elde ediyorsa o kendisininindir. Bir tür 'çapul' geleneği tüm dünyada hâkimdir. Bu ise savaşçıyı bir ölüm makinesine dönüştürür. Gözünü mal hırsı bürümüş olan savaşçı, 'savaş' adı altında öldürmenin meşru olduğu bu ortamı bir fırsat bilir. Yani gözünü mal hırsı bürümüş bir savaşçı için savaşın bizzat kendisi büyük ganimettir. Bu düşünce öldürme hırsını kamçılar. Zaten olamayan veya zayıf olan vicdanını hepten susturur. Artık muhatabına can taşıyan bir insan değil, öldürülmesi halinde kendisine gelir getirecek bir nesne olarak bakar. Ondan elde edeceği değersiz bir parça için bile gözünü kırpmadan öldürür. Şu halde savaşı bir 'çapul', savaşçısı bir ölüm makinesi olmaktan çıkarmanın yolu, 'savaş gelirlerini' hukukî bir zemine oturtmaktan geçmektedir... Kur'an çapulun zeminini teşkil eden 'savaşçının aldığı kendisininindir' anlayışını yasaklar. Onun yerine savaş ganimetlerini yoksullar ve ezilenler arasında paylaşır.¹⁹

1. 1. 2. Rum/Roma/Bizans İmparatorluğu

"Romalı, Roma'ya mensup" anlamındaki Romaio isminin Arapçaya geçmiş şekli olan Rûm kelimesi Arap-İslam kaynaklarında Romalılar, Bizanslılar ve İslâm topraklarında yaşayan Rumlar için kullanılmıştır.²⁰ Arap kaynaklarında Rum ismi daha ziyade Bizanslıları ve Bizans Devleti'ni ifade etmek üzere kullanılır. Roma ve Bizans ayırımı o dönemde söz konusu olmadığı için bu isim hem Romalıları hem de Bizanslıları kapsadığından bunlardan hangisinin kastedildiği yazının ve metnin ancak muhtevastan anlaşılmalıdır.²¹ "Rum" ismi tarih içinde hem ırksal bir kesim hem Doğu Roma topraklarında yaşayan milletler olan Rus, Ermeni, Bulgar, Slav ve diğer unsurlar için kullanılmaktadır.²²

İslam öncesi dönemde Araplar ile Rumlar/Bizanslılar arasında çeşitli ticari ve güvenlik antlaşmaları yapılmıştır. İslam'dan sonra da ilk olarak Hz. Peygamber döneminde Bizans İmparatoru'nun İslam'a davet edilmesi, ateşperest olan Sasaniler

¹⁹ Mustafa İslâmoğlu, *Kur'an Sûrelerinin Kimliği*, İstanbul, Akabe Vakfı Yayınları, 2011, s. 107.

²⁰ Casım Avcı, "Rum", *D.İ.A.*, İstanbul, T.D.V. Yayınları, 2008, Cilt 35, s. 222.

²¹ Avcı, "Rum", *D.İ.A.*, Cilt 35, s. 222.

²² Avcı, "Rum", *D.İ.A.*, Cilt 35, s. 222.

ile Bizanslılar arasında meydana gelen savaşta Müslümanların, Hıristiyan olan Rumlar/Bizanslılar'ı savunması ve daha sonraki zamanlarda Müslümanlar ile onlar arasında meydana gelen savaşlar gibi çeşitli şekillerde Rumlar ile Müslümanlar arasında bir takım ilişkiler meydana gelmiştir.²³

Romalılar ile Latinler arasında M.Ö. 358 yılında imzalanan askeri yardımlaşma ve işbirliği anlaşmasında geçen “*Her iki taraf eşit sayıda asker verecek, savaş neticesinde alınan ganimetler de askerler arasında eşit miktarda paylaşılacaktır.*” maddesi²⁴ Rumlar/Romalılar'ın ganimet malını nasıl bir uygulamaya tabi tuttuğu hakkında bilgi vermektedir.

Rumlar/Bizanslılar/Romalılar, M.Ö. 290 yılında konsül M. Curies Dentatus, Sabinlere ve Praetutti'ye boyun eğdirdi ve bunları yarı Roma vatandaşları yaptılar. Topraklarına el konuldu ve daha sonra ele geçirilen bu topraklar yoksul Romalılar arasında paylaştırıldı.²⁵

Rumlar/Bizanslılar/Romalılar elde ettikleri savaş ganimetlerini kendi hâkimiyeti altındaki topraklarda bulunan şehirlerin imar ve iskân işleri ve o zaman bulunan 11 Kilisenin giderleri için harcamışlardır.²⁶

Sonuç olarak, Rumlar tarih içerisinde birçok savaş yapmışlar. Kazandıkları savaşlardan bazı ganimetler ele geçirmişlerdir. Bu ele geçirdikleri ganimetleri ihtiyaç duydukları çeşitli alanlarda değerlendirmişlerdir.

2. KAVRAMSAL AÇIDAN GANİMET

2. 1. Ganimetin (غنيمه) Tanımı

2. 1. 1. Sözlük Anlamı

Türkçeye Arapçadan geçmiş olan ganimet kelimesi, “ğanime-yeğnemu” fiilinin mastarından oluşan bir isimdir. Bu mastar “ğunmun” olup çoğulu “ğenâim” şeklindedir.²⁷

²³ Avcı, “Rum”, *D.İ.A.*, Cilt 35, s. 222–225; Mustafa Zeki Terzi, “Savaş”, *D.İ.A.*, İstanbul, T.D.V. Yayınları, 2009, Cilt 36, s. 155; Lewis, s. 48.

²⁴ Halil Demircioğlu, *Roma Tarihi*, Ankara, T.T.K. Basımevi, 1953, Cilt 1, s. 113.

²⁵ Tim Cornell, John Matthews, *Roma Dünyası*, çev. Şaban Karadeniz, İstanbul, İletişim Yayınları, 1998, s. 37.

²⁶ Cornell, v.d., s. 42.

Ganimet kelimesinin sözlük anlamı: “Bir şeye zahmetsiz ve meşakkatsiz sahip olmak, düşmandan doyumluk almak, savaşta düşmandan zorla alınan ya da elde edilen şey, bir işe hırsla sarılmak ve başarılı olmak” demektir.²⁸

Arap dilinde, türemiş/müştak bir kelime, kendisinden türediği/müştak-ı min kök kelimeyle her zaman bir anlam ilişkisi içindedir.²⁹ Ganimet kelimesi de yukarıda verilen “ğünmün” mastarıyla böyle bir anlam ilişkisi içinde olmaktadır. “Ğünmün” mastarının kelime kök anlamı “Daha önce malik olunmayan şey” demektir. İslam literatüründe bu kelime daha sonraları anlam genişlemesi sonucunda “Zorla ve galib gelmek suretiyle müşriklerin veya düşmanın mallarından (savaşta) alınan şeye verilen özel bir isim oldu.”³⁰ şeklinde terim manası kazanmıştır. Ganimet kelimesine anlam içeriği açısından bakıldığında, sözlük ve terim anlamları arasında “Daha önce sahip olunmayan bir mala savaş neticesinde malik olmak” şeklinde bir ilişki bulunduğu görülmektedir.

2. 1. 2. Terim Anlamı

Müslüman âlimler ganimet kavramının terim tanımını şu şekilde yapmışlardır: “Müslümanların meşru bir savaş yoluyla gayri müslimlerden zorla ele geçirdikleri esirler ve her türlü mal”dır.³¹

²⁷ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arâb*, Dâru'l-ma'rife, Thk. Abdullah Ali el-Kebir, Muhammed Ahmed Hasbullah, Haşim Muhammed Şâzelî, y.y., t.y., Cilt 6, s. 3307; İbrahim Mustafâ, *Mu'cemu'l-Vesît*, Kâhire, Daru'd-da'va, 1972, Cilt 2, s. 514.

²⁸ İbn Manzûr, Cilt 6, s. 3307; Mustafâ v.d., Cilt 2, s. 514; Nezih Hammâd, *Mu'cemu'l-Mustalahât'il-Mâliyyeti ve'l-İktisâdiyyeti fi Lüğati'l-Fukahâ*, Dımişk, Dâru'l-kalem, 2008, s. 398.

²⁹ Muhammed b. Abdurrahîm b. Hüseyin, *Şerhu'l-Muğni fi'n-Nahv*, Thk. Ahmed Kûğî, Muhammed Mehdî el-Diyârbekirî, Diyarbakır, Mektebetu's-seydâ, 2007, s. 9.

³⁰ Ebu'l-Hasan Ahmed b. Fâris b. Zekeriya, *Mu'cemu'l-Mekâyisu'l-Lüğa*, Thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn, y.y., Dâru'l-fikr, t.y., Cilt 4, s. 397.

³¹ Muhammed b. İdris eş-Şâfi, *el-Ümm*, Thk. Rıfât Fevzî Abdulmüttalib, y.y., Dâru'l-vefâ, 2001, Cilt 5, s. 298; Ebû Bekir, Muhammed b. Abdullah b. Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, Thk. Muhammed Abdulkâdir Atâ, Beyrut, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, t.y., Cilt. 2, s. 377; Cürçânî, Alî b. Muhammed eş-Şerif, *Kitâbu't-Ta'rifât*, Thk. Dr. Muhammed Abdurrahman el-Mer'aşî, Beyrut, Daru'n-nefâis, 2007, s. 241; İbn Menzûr, Cilt 5, s. 3307; Abdulcevat İbrahim Recep, *Mu'cemu'l-Mustelâhâtu'l-İslâmiyyeti fi'l-Misbâhil-Munir*, Kahire, Dâru'l-âfâki'l-arabiyye, 2002, s. 1224; Abdulkerîm Halil Gönenç, *el-Mevsûatu'l-Fıkhiyyetu'l-Fıkhiyye*, İstanbul, Dâru's-saha, 1992, Cilt 2, s. 207; Erdoğan,

Ganimet kelimesi ve türevleri Kur'an'da altı yerde geçmektedir.³²

Ganimet ancak meşru savaş yolu ile elde edilince helal bir mal olur. Devlet başkanının izni olmadan düşman topraklarına giren Müslüman'ın aldığı mal ganimet sayılmaz. Çünkü bu mal meşru yolla elde edilen mal değil hırsızlık yoluyla gasp edilmiş bir çalıntıdır. Buna göre ancak kurallarına uygun bir şekilde ilan edilen bir savaş sonunda İslâm kuvvetlerinin ellerine geçen mal ganimet kavramı çerçevesinde mütalaa edilebilir.³³ Ganimet savaşla yaşıt bir kavramdır. Çünkü ganimet, savaşın ekonomik bir sonucudur.³⁴

2. 2. Ganimetle İlgili Kavramlar

Kur'an'da ve hadislerde ganimeti konu edinen ifadelerin geçtiği yerlerde, ganimetle anlam ve kapsam hususunda ilişki içerisinde olan bazı kavramlardan bahsedilmektedir. Bundan hareketle İslam hukukunda ganimet konusu işlenilirken onunla ilgili kavramlara yer verilmektedir. Anlam ve kapsam açısından ganimetle bir ilişki içinde olan kavramların incelenen konunun bilinmesinde ve anlaşılmasında faydası vardır. Bundan dolayı bu başlık altında ganimetle ilgisi olan bu kavramlar hakkında onları tanıtıcı mahiyette bazı özet bilgiler verildi.

Ganimetle, anlam ve kapsam ilgisi olan kavramlar şunlardır: *Enfâl*, *Fey*, *Seleb*, *Safî*, *Radh* ve *Gulûl*.

2. 2. 1. Enfâl (انفال)

Enfâl kelimesi sözlükte, “*NefeLe-Yenfulu*” fiilinden türemiş bir isim olan “*Nefel*” kelimesinin çoğuludur. Kelimenin sözlük anlamı: “*Fazlalık, birisine bağıştta bulunmak, yemin etmek*” tir.³⁵

Mehmet, *Fıkah ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 2. Baskı, İstanbul, Ensar Neşriyat, 2005, s. 153; Hammâd, s. 398.

³² Bkz. Nisâ, 4/94; Enfâl, 8/41, 69; Feth, 48/15, 19, 20.

³³ Turgay, s. 91; Selim Ali Sıddıkî, *İslâm Devletinde Malî Yapı*, çev. Rasim Özdenören, İstanbul, Fikir Yayınları, 1972, s. 120; Nicolas P. Aghmides, *İslâm'ın Mâlî Hükümleri*, çev. Servet Armağan, İstanbul, İnsan Yayınları, 2003, s. 367.

³⁴ Ali Abdurresul, *el-Mebâdiu'l-iktisâd fi'l-İslâm*, Kahire, Daru'l-fikri'l-arabî, t.y., s. 246.

³⁵ Muhammed b. Ebi Bekr b. Abdu'l-Kâdir er-Râzî, *Muhtâru's-Sihâh*, Kahire, Daru'l-hâdis, 2003, s. 361; Mustafa, v.d., *Mu'cemu'l-Vesît*, s. 1001; İbn Manzûr, Cilt 6, s. 4609.

Enfâl kavramının terim anlamı: “Savaşla ya da savaşız Müslümanların eline geçen düşmana ait her türlü eşya; diğer bir ifadeyle ulü’l-emr tarafından harbe teşvik için bazı gazilere paylarından ziyade verilen mallar”dır.³⁶

“Nefel” kelimesinde “fazlalık” anlamı bulunduğundan savaş sırasında ele geçirilen mal veya esirler savaşın amacı gerçekleştirildikten sonra ilave olarak elde edildiği için bu şekilde adlandırılmıştır.³⁷ Bundan dolayı farzlara ilave olarak fazladan yapılan ibadetlere ve kişinin kendi torununa da “Nefel” sözcük kökünden gelen “Nâfile” kelimesi isim olarak kullanılmıştır.³⁸

Ganimetin “Nefel/Fazlalık” olarak isimlendirilmesi iki sebepten olabilir. Bu sebeplerin ilki, savaş neticesinde elde edilen ganimetin daha önceki peygamberlerin ümmetlerine yasak olup Hz. Muhammed’e ve O’nun ümmetine helal olması³⁹; ikinci sebep ise, savaşa katılan mücahitlere ahirette verilecek sevabın yanında dünyada da onlara fazla olarak verilen mal olmasıdır. Çünkü İslam’da savaş asıl itibarıyla iki sebepten dolayı meşru kılınmıştır. Bunların ilki Allah’ın dininin yüceltilmesi, değeri ise Müslümanların yaşadığı bölgenin ve yerin himaye edilmesidir.⁴⁰ Devlet başkanı savaş esnasında veya öncesinde savaşanları savaşa teşvik etmek için onlara “Nefel”i vaat edebilir.⁴¹

Enfâl kelimesi türevleriyle beraber Kur’an’da dört yerde geçmektedir.⁴² Kur’an’da “ganimet” anlamında “Nefel”in çoğulu olan “Enfâl” kelimesi de

³⁶ Ebû’l-Kâsım Cârullah Muhammed b. Ömer b. Ahmed Zemaşarî, *Esâsu’l-Belâğa*, Thk. Muhammed Bâsil Uyunu’s-sûd, Beyrut, Dâru’l-ilmîyye, 1998, Cilt 2, s. 296; Râğıb İsfahânî, *Müfradât-ü Elfâzi’l-Kur’ân*, Dimeşk, Dâru’l-kalem, 2002, s. 820; Cürçânî, s. 336; Erdoğan, s. 123.

³⁷ Mehmet Erkal, “Ganimet”, *D.İ.A.*, T.D.V.Yayınları, Cilt 13, s. 351.

³⁸ İbn Manzûr, Cilt 6, s. 4509–4510.

³⁹ Buhârî, *Cihâd*, 122; Müslim, *Mesâcid*, 3,5,78.

⁴⁰ İbn Manzûr, Cilt 6, s. 4609; Ebû’l-Fadl Şihâbuddîn Seyyid Mahmûd Âlûsî, *Rûhu’l-Meânî fi Tefsîri’l-Kur’âni’l-Azîm*, Thk. Muhammed Hüseyin el-Arab, Beyrut, Dâru’l-fikr, 1994, Cilt 6, s. 232; Muhammed b. Ali b. Muhammed Şevkânî, *Fethu’l-Kâdir el-Câmi’ Beyne’l-Fenni’r- Rivâyeti ve’d-Dirâyeti*, Beyrut, Dâru’l-ma’rife, 2007, s. 523; Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dili Kur’ân Dili*, İstanbul, Azim Dağıtım, t.y., Cilt 4, s. 200; Süleyman Ateş, *Kur’ân-ı Kerîm Tefsîri*, İstanbul, Yeni Ufuklar Neşriyat, 1995, Cilt 2, s. 1057.

⁴¹ Zuhaylî, Cilt 3, s. 754; Âlûsî, Cilt 6, s. 232.

⁴² Bkz. Enfâl, 8/1; İsrâ, 17/79; Enbiyâ, 21/72

kullanılmıştır.⁴³ Hatta ganimetle ilgili hükümleri ve onun taksim yerlerini açıklayan sekizinci sûreye de bu ad verilmiştir.⁴⁴ Bu anlatılanlar çerçevesinde düşünüldüğü zaman “Enfâl” kavramı kapsam olarak ganimetten daha geniştir. Enfâl kavramı, ganimet, fey ve savaşanlara vaat edilen diğer mal ve eşyaları da içine almaktadır.⁴⁵

2. 2. 2. Fey (فئ)

Fey kelimesi sözlükte “*Fâe-yefiu*” fiilinin mastarı olup “*geri dönmek, şekil değiştirmek*”dir. İsim olarak “*gölge, öğle vaktinden sonraki gölge*” anlamlarına gelmektedir. Çoğulu “*efyâ’ün, vufû’ün*”dur.⁴⁶ Fey kavramının terim anlamı ise, “*Gayrimüslimlerden alınan haraç, cizye, ticaret vergileri, müsâlaha bedelleri gibi ve gayrimüslimlerle savaş etmeksizin alınan mallardır*”⁴⁷ şeklindedir.

Feyin “*geri dönmek*” ve “*gölge*” şeklinde sözlük anlamlarıyla terim anlamı arasında bazı âlimlerce ilgi kurulmaya çalışılmıştır. Örneğin Kudâme b. Cafer: “*Gayrimüslimlerden alınan mallara fey denilmesi, toplanan malların veya gelirlerinin Müslümanlara geri dönmesiyle*” açıklamaktadır. Kâfirlerin mallarına, dünya malının gölge gibi geçici olduğunu ifade etmek üzere “*Fey*” denildiğini ileri sürenler de vardır.⁴⁸

Fey kelimesi türevleriyle beraber Kur’an’da altı yerde geçmektedir.⁴⁹ Fey ile ilgili hüküm Haşr Sûresi’nin 6 İle 10. ayetleri arasında açıklanmıştır.⁵⁰ Hz. Peygamber’den son halife Hz. Ali’ye kadar geçen süreçte devletin fey mallarının dağıtımında takip ettiği uygulamayı Mustafa Fayda şu şekilde ifade etmektedir:

Hz. Peygamber zamanında fey gelirlerinin miktarı çok azdı ve Medine’deki Müslümanlara dağıtılıyordu. Resûl-i Ekrem’in kendisine gelen fey ve humusu vakit geçirmeden evli olanlara iki, bekârlara bir hisse şeklinde dağıtmıştır.

⁴³ Ateş, Cilt 2, s. 1057.

⁴⁴ Erkal, “Ganimet”, *D.İ.A.*, Cilt 13, s. 351.

⁴⁵ Zemahşarî, *Esâsu’l-Belâğa*, Cilt 2, s. 296; İsfehânî, s. 820; Ebu’l-Hasan, Cilt 5, s. 455; İbn Manzûr, Cilt 6, s. 4609.

⁴⁶ İbn Manzûr, Cilt 5, s. 3495; Râzî, *Muhtâru’s-Sihâh*, s. 271; Mustafa, *Mu’cemu’l-Vesît*, s. 716; Hammâd, s. 356.

⁴⁷ İbn Manzûr, Cilt 5, s. 3496; Hammâd, s. 356; Şâfi, Cilt 5, s. 298; Erdoğan, s. 143.

⁴⁸ İbn Manzûr, Cilt 5, s. 3496; Mustafa Fayda, “Fey”, *D.İ.A.*, T.D.V. Yayınları, İstanbul 1995, Cilt 12, s. 511.

⁴⁹ Bkz. Bakara, 2/226; Hucurât, 49/9; Ahzâb, 33/50; Haşr, 59/6, 7.

⁵⁰ Bkz. Haşr, 59/6–9.

Hiz. Ebu Bekir'in hilafeti sırasında da aynı uygulamanın devam ettiği, hatta gelen malların hemen dağıtılmasından dolayı beytülmale muhafız konulmasına gerek görülmemiştir. Bunun yanında Hiz. Ebu Bekir, Hiz. Peygamber'in kendilerine mal vermeyi vaad ettiği kimseler dışındaki Medine'de yaşıyan bütün Müslümanlara büyük-küçük, hür-köle, kadın-erkek farkı gözetmeksizin fey gelirlerini eşit miktarda hilâfetinin ilk yılında 9, ikinci yılında 10 dirhem olarak dağıtmıştır.

Hiz. Ömer'in bu uygulamaya divân teşkilatını kuruncaya kadar devam ettiği bilinmektedir. Fetihler sonucu yeni bir düzenlemeye gitme zorunluluğu hissetmiş ve divan kurumu ilk defa bu maksatla ortaya çıkmıştır. Hiz. Ömer fey gelirlerini Müslümanlara, biri yılda bir defa atâ veya atıyye adı altında para, diğeri her ay erzak adı altında yiyecek olmak üzere iki şekilde dağıtmıştır.

Hiz. Osman'ın Hiz. Ömer'in uygulamasını benimsediği belirtilmiştir. Hiz. Ali ise Hiz. Ebu Bekir gibi fey'i hak sahiplerine eşit olarak dağıtma taraftarı olmuş ve uygulamayı bu şekilde sürdürmüştür.⁵¹

2. 2. 3. Seleb (سلب)

Seleb kelimesi sözlükte “*Selebe-yeslubu*” fiilinden türemiş bir isim olup “*Zorla almak, gasp etmek, talan etmek, bir şeyi kapıp götürmek ve güç kullanarak zorla almak*”⁵² anlamlarına gelmektedir. Seleb kavramının terim anlamı: “*Savaş sırasında öldürülen düşman askerinin üzerinde ya da yanında bulunan her türlü giysi, para, takı, değerli eşya ve madenlerle kullandığı silahlar ve binektir.*”⁵³ şeklindedir.

Seleb, savaş ganimetlerinin özel bir türüdür. Aynı kökten, Kur'an'da Hac Sûresi'nin 73. ayetinde sözlük manasıyla geçmektedir. Ayet mealen şu şekildedir: “...Eğer sinek onlarda bir şey **kapsa**...”⁵⁴

Cahiliye toplumunda bilinen ve Hiz. Peygamber tarafından belirli bir düzene sokularak devam ettirilen seleb uygulamasının, savaş teçhizatının daha çok ferdi imkânlarla karşılandığı bir dönemde muhariplerin maddi fedakârlıklarını bir ölçüde telafi etmek üzere meşru kılındığı anlaşılmaktadır.⁵⁵ Seleb, Müslümanların savaşa çıkmaları için savaş teşviki olarak görülmüştür. Ebu Talha bir savaşta tam yirmi

⁵¹ Fayda, “Fey”, *D.İ.A.*, Cilt 12, s. 513.

⁵² İbn Manzûr, Cilt 3, s. 2057; Mustafa v.d., *Mu'cemu'l-Vesit*, s. 440; Ebu'l-Hasan, Cilt 3, s. 92; Hammâd, s. 247.

⁵³ Hammâd, s. 247; Erdoğan, s. 501; Ahmet Yaman, “Seleb”, *D.İ.A.*, İstanbul, T.D.V. Yayınları, 2009, Cilt 36, s. 398.

⁵⁴ Hac, 22/73. Âyetin arapça metni şöyledir: **وَإِنْ يَسْتَلِبْهُمْ الدُّبَابُ شَيْئًا**.

⁵⁵ Yaman, “Seleb”, *D.İ.A.*, Cilt 36, s. 399.

adamın selebini almıştı.⁵⁶ Bu hususta Hz. Peygamber: “*Kim birini harp meydanında öldürürse onun selebi ona aittir.*”⁵⁷ diyerek seleb noktasındaki hükmü vermiştir.

Seleb uygulamasında Hz. Peygamber ve Ebu Bekir döneminde bir değişiklik olmazken, Hz. Ömer’in hilafeti döneminde seleb uygulamasında değişiklik olmuştur. Bu değişen uygulama da şöyleydi: Hz. Ömer, ekonomik açıdan çok değerli olan seleb mallarını ganimet mallarından saymış ve onu ganimet mallarına eklemiştir.⁵⁸

2. 2. 4. Safî (صفي)

Safî kelimesi sözlükte, “*safa-yesfu*” filinden türemiş Arapça bir kelime olup “*Arı, saf, temiz, berrak, duru olmak ve seçilmiş*”⁵⁹ anlamlara gelmektedir. Safî kavramının terim anlamı şöyledir: “*Devlet başkanının, ganimeti taksim etmeden önce kendi payına mahsuben ganimet malları arasında seçip ve beğenip ayırdığı şey*”dir.⁶⁰

Safî, Hz. Peygamber’in savaş sonucunda ortaya koyduğu özel bir uygulama olmadığı konusunda Mehmet Boynukalın şöyle demektedir: “İslam’ın zuhurunda kabile reislerinin, taksim öncesinde savaş ganimetlerinden seçerek pay alması benimsenmiş bir kuraldı ve bu pay safî/safiye olarak anılırdı.”⁶¹

Resulullah ganimetten kendine düşen safî payı olarak cariyeye, kılıç, zırh gibi bir takım şeyleri almıştır.⁶² Safî konusunun İslam tarihi ve fıkhi içinde nasıl bir durumda olduğunu Boynukalın şu şekilde ifade etmektedir:

Fakihlerin çoğunluğuna göre ganimette Resûl-i Ekrem’e has safî payı vardır. Onun konumu gereği ve yüklendiği ağır görev sebebiyle bazı imtiyazların bulunması tabii olmakla birlikte bu uygulamada asıl dikkat çeken nokta, onun devlet gelirleri üzerinde keyfî tasarrufla bulunabilen bir peygamber veya mutlak bir yönetici gibi

⁵⁶ Ebû Dâvûd, *Cihâd*, 136; Dârimî, *Siyer*, 43.

⁵⁷ Buhârî, *Humus*, 18; *Meğâzî*, 55; *Ahkâm*, 21; Müslim, *Cihâd*, 45; Ebû Dâvûd, *Cihâd*, 135; Tirmizî, *Siyer*, 13; Muvatta, *Cihâd*, 18.

⁵⁸ Kenan Seyitoğlu, Ahmet Rüştü Çelebi, Ahmet Hurşitoğlu, Vehbi Vakkasoğlu, Hakkı Dursun Yıldız, *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, İstanbul, Çağ Yayınları, 1986, Cilt 2, s. 119.

⁵⁹ İbn Manzûr, Cilt 4, s. 2468; Ebu’l-Hasan, Cilt 3, s. 292; Mustafa, *Mu’cemu’l-Vesît*, Cilt 2, s. 517.

⁶⁰ İbn Manzûr, Cilt 4, s. 2468; Ebu’l-Hasan, Cilt 3, s. 292; Mustafa, *Mu’cemu’l-Vesît*, Cilt 2, s. 518; Erdoğan, s. 489.

⁶¹ Mehmet Boynukalın, “Safî”, *D.İ.A.*, İstanbul, T.D.V. Yayınları, 2008, Cilt 35, s. 469.

⁶² Burhanuddin Ebu’l-Hasan Ali b. Ebu Bekr Merginânî, *el-Hidâye Şerh-u Bidayeti’l-Mubtedi*, Beyrut, Daru’l-Erkâm b. Ebi’l-Erkâm, t.y., Cilt 2, s. 440.

davranmayıp kendisini hukuk kurallarıyla sınırladığını örnek davranış ortaya koymuş olmasıdır... Hz. Peygamber'in bu hakkını, sahabelerin ondan başkasına uygun görmediği ve başkasına verildiğinde ihtilafa sebep olabilecek değerli ganimetlerde kullandığı, böylece toplum tarafından kabul edilen geleneği adalet ve hakkaniyet çerçevesinde sürdürdüğü görülmektedir.

Sünni kaynaklarında safinin Hz. Peygamber'in peygamberlik sıfatıyla aldığı bir ganimet türü olduğu ve onun vefatıyla birlikte ortadan kalktığı hususunda icmâ bulunduğu belirtilmiştir. Hulefâ-i Râşidîn döneminde böyle bir uygulamanın bulunmaması buna delil gösterilmiştir. Zeydî ve Ca'ferî mezhepleriyle Sünniler içinde bu konuda farklı görüş belirten tek fakih Ebu Sevr'e göre bu tasarruf peygamberlik sıfatıyla değil devlet başkanlığı (imâmet) sıfatıyla yapılmış olup Resûl-i Ekrem'den sonra gelen halifelerinde safî payı bulunmaktadır.⁶³

2. 2. 5. Radh (رضخ)

Radh kelimesi, Arapça bir kelime olup “*radaha-yerdahu*” kelime kökünden gelmektedir. Kelimenin sözlük anlamı: “*Kırıp ufalamak, parçalamak; Birisine küçük bir armağan vermek, azca bağış vermek*”tir.⁶⁴ Radh kelimesinin terim anlamı: “*Harpte hizmet eden kadınlara, çocuklara, kölelere ve zimmîlere ganimet mallarından verilen bir miktar mal*”dır.⁶⁵

Kelimenin sözlük anlamı ile terim anlamı arasında anlamsal açıdan bir bağ vardır. Bu bağ şu şekilde ifade edilebilir: Ganimetin 4/5'lik payından savaşan kişilere verilen pay, en fazla paydır. Savaşanlara verilen bu paydan, savaş alanında bulunup da bazı şartlardan dolayı savaş ganimeti almaya hak kazanmayanlara verilen radh, bu büyük ganimet payından koparılarak savaş alanında hizmet eden kadınlara, çocuklara, kölelere v.b. kişilere verilen küçük bir paya benzemektedir.⁶⁶

Harpte hizmet eden kadınlara, çocuklara, kölelere ve zimmîlere verilen radh payının ne kadar olacağını da devlet başkanı belirler. Bu miktar savaşçıların paylarından az olur.⁶⁷

2. 2. 6. Gulûl (غلول)

Gulûl kelimesi, “*ğalle-yeğullu*” fiilinin mastarı olan “*Ğulul*” dan oluşmuş bir isimdir. Bu kelimenin sözlük anlamı: “*Gizlemek, bir şeyi gizlice almak, hırsızlık*

⁶³ Boynukalın, “Saff”, *D.İ.A.*, Cilt 35, s. 469–470.

⁶⁴ İbn Manzûr, Cilt 3, s. 1658; Râzî, *Muhtârü's-Sihâh*, s. 143; Mustafa v.d., *Mu'cemu'l-Vesît*, Cilt 1, s. 396; Ebu'l-Hasan, Cilt 2, s. 402; Zemahşarî, *Esâsu'l-Belâğa*, Cilt 1, s. 358.

⁶⁵ Mevsilî, Cilt 4, s. 159; İbn Hümâm, Cilt 5, s. 391; Erdoğan, s. 473.

⁶⁶ Ebu'l-Hasan, Cilt 2, s. 403.

⁶⁷ İbn Hümâm, Cilt 5, s. 391; Erdoğan, s. 473.

yapmak; hıyanet etmek” anlamlarına gelmektedir.⁶⁸ Gulûl kelimesinin terim anlamı: “Devlet malına hıyanet etmek, özellikle de taksim edilmeden önce savaş ganimetinden bir şey çalmak” demektir.⁶⁹ Eski dönemlerden beri bir tür suç olarak kabul edilen “Gulûl”e İslam dini de sıcak bakmamıştır. Bu anlamda “Gulûl” mastarından türemiş bazı kelimelerin Kur’an’da birkaç ayette⁷⁰ ve bazı hadislerde⁷¹ kullanılmıştır.

3. EKONOMİK AÇIDAN GANİMET

Ganimet ekonomik açıdan İslam Devleti’nin meşru savaş neticesinde elde ettiği malî bir gelir kaynağı olduğundan dolayı İslam ekonomisi/iktisadı hakkında temel bilgiler verilmekte fayda vardır. Çünkü İslam, kişinin, sadece namaz ve oruç gibi ibadet hayatından bahsetmez. Bunların yanında bir Müslüman hayatında gerekli olan tüm hususlara değinip ona yol göstermektedir. İslam’ın Müslüman’a yol gösterdiği hususlardan birisi de malını nasıl elde ettiği ve nerelerde ne şekilde harcadığıdır. Bu husus da ekonomi/iktisat ile ilgilidir.

Allah, genel olarak tüm insanlara, özel olarak da Müslümanlara bu dünyada verdiği her nimetin ahirette bir sorumluluğunun olduğunu belirtmektedir.⁷² İnsanın hayatını devam ettiren nimetler kaynak açısından sınırsız değil bilakis sınırlıdır. Sınırsız olan, terbiye edilmemiş ve azla yetinmeyip daha fazlasını isteyen insan nefsinin istekleridir. İnsanın bu husustaki tutumu, sınırsız isteklerini sınırlı olan kaynaklara uygun bir ölçüye göre değerlendirmesi olmalıdır. Bu ölçü de, Kur’an’da ifade edildiği üzere “Aşırılık”tan uzak orta bir çizgide devam etmektir.⁷³

⁶⁸ İbn Manzûr, Cilt 5, s. 3935; *Mu’cemu’l-Vesît*, Cilt 2, s. 689.

⁶⁹ İbn Manzûr, Cilt 5, s. 3935; Mustafa v.d., *Mu’cemu’l-Vesît*, Cilt 2, s. 689; Erdoğan, s. 160.

⁷⁰ Bkz. Âl-i İmrân, 2/161; Mâide, 5/64; A’raf, 7/43, 157.

⁷¹ Bkz. Buhârî, *Cihâd*, 190, *Hibe*, 17, *Ahkâm*, 24, 41, *Hiyel*, 15; Müslim, *İmâre*, 26–29; Ebû Dâvûd, *Cihâd*, 133, 134, 156, *İmâre*, 11; İbn Mâce, *Cihâd*, 24; Nesâî, *Zekât*, 48; Dârimî, *Zekât*, 47, *Siyer*, 50.

⁷² Bkz. Tekâsür, 102/8.

⁷³ Bkz. İsrâ, 17/26–27, 29.

3. 1. İslam Ekonomisi/İktisadı

Ekonomi, İslam'ın klasik kaynaklarında “İktisad” kavramıyla ifade edilmektedir.⁷⁴ Sözlükte “*Tutumlu ve dengeli olmak*”⁷⁵ anlamlarına gelen ekonomi kelimesi, terim olarak, “*Bir ülke, toplum ve kuruluşdaki mal ve hizmetlerin, üretim, tüketim ve dağıtımına ait hususların bütünüdür.*”⁷⁶ İslam Ekonomisinin/İktisadının terim anlamı: “*İslam dininin ekonomik faaliyet ve müesseseleridir.*”⁷⁷

İslamî ilimler bir bütündür. İslam hukuku da o bütünün bir parçasıdır. Bu sebepten dolayı İslam hukukçuları/fıkıhçılar asırlardan beri İslam hukukunu/fikhını açıklarken müesseselerin ekonomik, sosyal, psikolojik gibi yönlerini ayrı isimlerle isimlendirip açıklamamışlardır. Bundan dolayıdır ki, İslam hukuku yanında ayrıca “*İslam Ekonomisi veya İktisadı*” tabirini kullanmaya gerek görmemişlerdir.⁷⁸ Daha sonraki zamanlarda, tefsir, hadis, fıkıh, kelâm gibi ilim dallarının ayrı bir uzmanlık alanı olarak ayrılmaya başlandığı dönemlerde ihtiyaca binaen bu tabir ortaya konulmuştur. Her bir ilim dalının özel uzmanlık alanlarına ihtiyaç duyulduğu günümüz dünyasında İslam'ın ekonomik yapısının da, bu alanda yetişmiş uzmanlar tarafından ortaya konulması gerekir.⁷⁹

İslam Ekonomisi/İktisadı ilmi ekonomik açıdan topluma faydası ve zararı olan hususların İslam açısından nasıl olduğunu inceleyip açıklanmaktadır.

İslam Ekonomisi/İktisadının özellikleri vardır. Esneklik onun özelliklerinden birisidir. Bu esneklik özelliği, İslam'ın ekonomik yapısının temel ilkelerinden ödün vermemek şartıyla durumlara göre farklı şekillerde yorumlanarak onun her zaman uygulanabilir ekonomik bir sistem haline getirmektedir. Bu özellik, aynı zamanda, toplumda ekonomik açıdan meydana gelen değişmelerin ortaya çıkardığı sorunları çözme imkânını vermektedir. Mecellenin “*Zamanın değişmesiyle hükümler de*

⁷⁴ Armağan, s. 16.

⁷⁵ Serap Bezmez, Richard Blakney, C.H Brown, *Redhouse*, İstanbul, Redhouse yayınevi, 2001, s. 129; İlhan, Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, İstanbul, Kubbealtı, 2008, Cilt 1, s. 836; Hammâd, s. 72.

⁷⁶ Ayverdi, Cilt 1, s. 836.

⁷⁷ Servet Armağan, *İslâm Ekonomisi*, İstanbul, Gündönümü yayınları, 2005, s. 15.

⁷⁸ Armağan, s. 16; Ahmet Tabakoğlu, “Bir ilim Olarak İslâm İktisâdı”, *İ.H.A.D.*, Sayı 16, s.12

⁷⁹ Tabakoğlu, *İ.H.A.D.*, Sayı 16, s. 12.

değişir.” şeklinde ifade edilen kural bu özelliklerden birisidir. İslam ekonomisi/iktisadının özellikleri göz önünde bulundurulmayıp onlara dikkat edilmediğinde İslam’ın ekonomik/iktisadi yapısı ve onun işleyişi hakkında bazı yanlış düşüncelerin ve uygulamaların meydana gelmesi kaçınılmaz olmaktadır.⁸⁰ Hâlbuki İslam ekonomisi/iktisadi, denge, sosyal adalet, ahlakilik, emeğe saygı, şahsiyetçilik, israfa ve faize engel olma gibi bir takım ilkeleri vardır. Bu ilkelerin temeli de Kur’an ve sünnette bulunmaktadır.⁸¹

Ganimet, İslam ekonomisi/iktisadi içerisinde önemli bir yeri olan malî bir gelirdir. İslam fıkıh kaynaklarında “*Kitabu’s-Siyer*” bölümünde “*Ahkâmu’l-Ganâim*” başlığı altında ele alınmaktadır.⁸²

3. 2. İslam Ekonomisinde/İktisadında Ganimetin Yeri

Kur’an’da ve Hz. Peygamber’in hadislerinde, Müslümanlara ekonomi açısından faydası dokunan ganimetin önemli bir yeri vardır. İlgili ayet ve hadislere bakıldığında ganimetin dağıtımı hususunda geniş bir taksim alanının bulunduğu görülmektedir. Bu durum, ganimetin, toplumda meydana gelen ekonomik sıkıntılara çözüm olması açısından önemli bir konum ve rolünün olduğunu göstermektedir.

Ganimetin İslam toplumunda sağlıklı ve sistemli bir şekilde yer alması ve dağıtılması için İslam devletinin hazinesi olarak ifade edilen beytülmal kurumu inşa edilmiştir. Devletin kendisine gelen malî kaynakların halka dağıtılması ve onlara ulaştırılması hususunda, devlet ile halk arasında bir vasıta konumundaydı. İslam ekonomisinde/iktisadında ganimetin yeri öğrenmek için beytülmal kurumunun yapısının bilinmesi gerekir. Bundan dolayı beytülmalin gelir-gider ve işleyişi hakkında bazı temel bilgilerin verilmesinde fayda vardır.

⁸⁰ Tabakoğlu, *İ.H.A.D.*, Sayı 16, s. 13.

Not: Yukarıdaki paragrafta geçen kaide, adet ve örf üzerine bina edilmiş hükümler için geçerlidir. Yoksa taabbudî/ibadete dair hükümler için geçerli değildir. (Abdülkerim Zeydân, *el-Vecîz fi Şerhi’-Kavâidi’l-Fıkhîyye*, Beyrut, Müessesetü’r-risâle, 2009, s. 104)

⁸¹ Ahmet Tabakoğlu, *İslâm ve Ekonomik Hayat*, Ankara, D.İ.B. Yayınları, 2003, s. 13–42; Tabakoğlu, *İ.H.A.D.*, Sayı 16, s. 18–28; Hamdi Döndüren, *Delilleriyle Ticaret ve İktisât İlmihali*, İstanbul, Erkam Yayınları, 2008, s. 364–367.

⁸² Merğînânî, Cilt 2, s. 431; Mevsilî, Cilt 4, s. 153; Halebî, İbrâhîm b. Muhammed b. İbrâhîm, *Multekâ’l-Ebhur*, Thk. Abdullah Beyler, İstanbul, Yasin Yayınevi, t.y., s. 296.

3. 2. 1. Beytülmal-Ganimet İlişkisi

3. 2. 1. 1. Beytülmal

Beytülmal kavramı, Arapça “*beyt*” ve “*mal*” kelimelerinin birleşiminden meydana gelen bir isim olup sözlükte “*mal evi*” anlamına gelmektedir.⁸³ Beytülmal kavramının terim anlamı “*İslam tarihinde, devlet hazinesi veya devletin bütçe ve maliye işlerine bakan kurum.*” demektir.⁸⁴

Beytülmalın varlığı gerek fiziki mekân gerekse malî bir kurum olarak İslam devletinin ilk kuruluş yılları olan Hz. Peygamber’in Medine dönemine kadar dayanmaktadır.⁸⁵ Hz. Ömer döneminde beytülmal kurumsallaşmış ve İslam devletinin malî yapısını oluşturacak şekilde bir teşkilat olarak ortaya konulmuştur.⁸⁶ Beytülmal, Abbasiler döneminde en gelişmiş düzeyine ulaşmıştır. Beytülmal, devlet bütçesinin giriş ve çıkışının kayıt ve idaresiyle sorumlu olan bir kuruluştur. Osmanlılarda beytülmal “*devlet hazinesi*” anlamında kullanılmışsa da bu tabir daha sonra yerini “*Hazine*” veya “*Hazîne-i âmire*” terimlerine bırakmıştır.⁸⁷

İslam hukukunda beytülmal sadece devlet mallarının muhafaza edildiği bir devlet hazinesi değil, aynı zamanda devletin taşınır-taşınmaz mal varlığının bütünü, lehinde ve aleyhte hak ve borçların sabit olduğu bir kurum olarak kabul edilmiştir. Beytülmal adına borçlanıldığı durumlarda bu borca muhatap olan, borçlanmayı yapan kamu görevlisi değil, doğrudan doğruya beytülmaldir. Beytülmal gelirlerinin mülkiyeti de beytülmal için sabit olmaktadır. Devlet başkanının beytülmal üzerindeki yetkisi sadece bir kamu görevlisinin ötesinde bir şey değildir. Bunun için devlet başkanı beytülmalden isteği şekilde harcama yapamaz.⁸⁸

Beytülmal, İslam tarihinde bireysel ve kurumsal finans kurumu özelliğine de sahipti. Bu özelliklerin başında, şahıslara borç vermesi gelmektedir. Özellikle İslam tarihinin ilk dönemlerinde beytülmalın bu fonksiyonunun büyük işlerlik kazandığını söylemek mümkündür. Örnek olarak vermek gerekirse, Hz. Ömer’in Hind bint-i

⁸³ İbrahim Paçacı, “Beytü’l-Mal”, *D.K.S.*, Ankara, D.İ.B.Yayınları, 2006, s. 70.

⁸⁴ Hammâd, s. 97; Paçacı, “Beytü’l-Mal”, *D.K.S.*, s. 70; Erdoğan, s. 57.

⁸⁵ Mehmet Erkal, “Beytülmal”, *D.İ.A.*, İstanbul, T.D.V.Yayınları, 1992, Cilt 6, s. 90.

⁸⁶ Erkal, “Beytülmal”, *D.İ.A.*, Cilt 6, s. 91.

⁸⁷ Erkal, “Beytülmal”, *D.İ.A.*, Cilt 6, s. 92.

⁸⁸ Erkal, “Beytülmal”, *D.İ.A.*, Cilt 6, s. 92.

Utbe'ye beytûlmalden 4000 dirhem borç verdiğini ve Hind'in bu parayı ticarî faaliyetlerinde kullandığı ve bizzat Hz. Ömer'in de muhtelif vesilelerle beytûlmalden borç aldığı rivayet edilmektedir. Hz. Ömer'in halifeliği zamanında Basra valiliğinde bulunan Ebu Musa el-Eş'arî, halifenin iki oğlu Abdullah b. Ömer ve Ubeydullah b. Ömer'e Basra beytûlmalından Medine'deki merkez beytûlmalına götürülmek üzere bir miktar para vermiş. Onlar da bu para ile Irak'tan ticaret malı alıp Medine'ye götürmüşler ve Medine'de, aldıkları ticari malı satıp beytûlmalın parasını ödemişlerdir. Hz. Ömer, bu ticarettten elde edilen kârın yarısını beytûlmal için iki oğlundan almıştır.⁸⁹

3. 2. 1. 2. Beytûlmalın Gelir Kaynakları

İslam devleti yönetiminin koyduğu çeşitli vergi ve gelirler, beytûlmalın malî yapısının temel kaynağını oluşturmaktadır. Bu temel kaynak ihtiyaç duyulan yerlere sarf edilmekteydi. Beytûlmalın belli başlı gelirlerini Mehmet Erkal şu şekilde ifade etmektedir:

1. Zekât: Müslüman mükelleflerden para, ticarî mal, toprak ürünleri ve hayvanlardan % 2,5 ile % 10 arasında değişen oranlarda alınan vergi.
2. Humus: Savaş yoluyla elde edilen menkul ganimetlerden beytûlmale intikal eden beşte bir oranında paylarla Hanefîler'e göre defîne ve madenlerden yine aynı oranda alınan hisseler.
3. Haraç: Gayrimüslim toprak sahipleriyle haraç statüsüne tâbi toprakların maliki olan Müslüman mükelleflerden alınan ve nispeti değişen toprak vergisi.
4. Cizye: İslam devleti tebaası olan gayrimüslim erkeklerden alınan vergi.
5. Uşûr: İslam devleti tebaası olan gayrimüslimler tarafından ithal edilen ticaret mallarından % 5, yabancılar tarafından ithal edilen mallardan % 10 oranında veya mütekabiliyet esasına göre tahsil edilen vergi. Hukukçuların çoğu haraç, cizye ve uşûru fey geliri olarak tek bir kalem halinde mütalaa etmektedirler.
6. Devlet arazisinden ve emlâkinden elde edilen gelirler.
7. Mirasçı bırakmadan ölenler ve irtidad edenlerin malları ile buluntu ve sahihsiz mallar.
9. İnfak gelirleri: Olağan üstü durumlarda Müslümanlardan istenen bağışlardır. Hz. Peygamber özellikle savaş masraflarını karşılamak veya fakir ve düşkünlere yardım etmek için Müslümanlardan infakta bulunmalarını istemiştir.⁹⁰

Beytûlmalın gelir kaynakları sadece bunlarla sınırlı değildir. İhtiyaç halinde ve beytûlmalın boş olduğu durumlarda, İslam devleti yönetimi gerek insanların

⁸⁹ Erkal, "Beytûlmâl", *D.İ.A.*, Cilt 6, s. 94.

⁹⁰ Erkal, "Beytûlmâl", *D.İ.A.*, Cilt 6, s. 93.

servetleri gerekse gelirleri üzerine yeni vergiler koyabilirdi. İslam devletlerinde, ihtiyaç halinde tarih boyunca bu türden birçok vergi tahsil edilmiştir. Osmanlılardaki “*Avarız vergileri*” bunun örneklerinden biridir. Devlet başkanı, zekât ve humus dışındaki vergi oranlarını zamanın şartlarına göre serbestçe belirleyebilirdi. Nitekim Hz. Ömer Medine pazarına mal getiren Nebatlılar’dan genelde % 10 uşûr vergisi alırken pazara getirilmesini teşvik amacıyla buğday ve zeytinyağından % 5 vergi almıştır. Emevîler ve Abbasîler döneminde yeniden konan birtakım vergilerin yanı sıra cizye ve haraç miktarlarının da arttırıldığı görülmektedir.⁹¹

3. 2. 1. 3. Beytülmalın Giderleri

Beytülmalın giderlerinden bahsetmek gerekirse Erkal’ın bu konuyla da ilgili ifadelerini zikretmekte fayda vardır. Erkal konuyla ilgili çalışmasında beytülmalın giderlerini şu şekilde dile getirmektedir:

1. Maaşlar: Beytülmal giderlerinin en önemli kalemini oluşturan maaşlar Hz. Peygamber döneminden itibaren bu kurum tarafından karşılanmıştır. Zekât gelirlerini toplamakla görevlendirilmiş memurların maaşları da beytülmalden verilmekle birlikte bunlar genel gelirlerden değil zekât gelirlerinden karşılanır.
2. Ordunun giderleri: Özellikle geçmiş dönemlerde beytülmalın en önemli gider kalemini teşkil etmiştir.
3. Diğer kamu giderleri: Genel olarak bayındırlık, eğitim, sağlık hizmetleri gibi diğer hizmetlerin masrafları bu grubu oluşturur.
4. Zekât ve humus giderleri: Zekât ve humus gelirleri Kur’an’da açıkça belirtilen kimselere dağıtılmaktadır. Zekâta hak sahibi olanlar fakirler, miskinler, zekât memurları, kalpleri İslâm’a ısındırılmak istenen kimseler (müellefe-i kulûb), köleler, borçlular, Allah yolunda cihad edenler ve yolda kalmış olanlardır. Humus gelirlerinde hak sahibi olanlar ise yetim, miskin ve yolda kalmışlardır.
5. Genel yardımlar: Beytülmalden ihtiyaç sahibi halka yapılan yardımlar da önemli bir gider kalemini oluşturmaktadır. Nitekim Hulefayı Raşidin döneminde zekât dışındaki devlet gelirlerinden Müslümanlara belli esaslar dâhilinde ödemeler yapılmıştır. Hz. Ömer bu ödemeleri İslam’a girmede öncelik ve cihada katılma esasına dayanan bir sınıflandırmaya göre yapmaktaydı. Akilesi olmayan veya fakir olan kimselerin diyetleri de beytülmal tarafından ödenirdi.⁹²

3. 2. 1. 4. Beytülmal ve Ganimet

Ganimet, daha önce ifade edildiği üzere beytülmalın ekonomik bir gelir kaynağıdır. Beytülmal görevlileri meşru bir savaş neticesinde elde edilen ganimet

⁹¹ Erkal, “Beytülmal”, *D.İ.A.*, Cilt 6, s. 93.

⁹² Erkal, “Beytülmal”, *D.İ.A.*, Cilt 6, s. 94.

mallarını Enfâl Sûresi'nin 41. ve Haşr Sûresi'ni 6–10. ayetlerinde geçen sarf yerlerine taksim edip dağıtmakla görevliyidiler.

3. 3. Toplum-Ganimet İlişkisi

Din sadece kalplere hapsedilen bir inanç sistemi değildir. Bir insanın hem yaşamı boyunca hem de vefatından sonra onun her alandaki ihtiyaçlarını karşılayan ve ona yol gösteren bir sistemdir. Devlet, toplumsal alanda ihtiyaç sahibi olan insanların ihtiyacını karşılayan siyasal bir oluşumdur. Devleti oluşturan toplumdur. Toplumunu oluşturan insanlara hizmet için var olan siyasal bir oluşum olan devletin, insanların kamusal ve ekonomik ihtiyaçlarını gidermesi gerekir.

Fakir, miskin, yetim ve öksüzlerin ihtiyaçlarının karşılanması, İslam devleti yönetiminin önemli görevlerinden biridir. Bundan dolayı savaşlarda elde edilen ganimetlerin de sosyal açıdan önemi vardır. Ganimetlerle ilgili ayetlere bakıldığında ganimetin verileceği yerler arasında, toplum içerisinde yaşayan fakirler, miskinler, yetimler ve yolda kalmış olanların diğer bir ifadeyle ihtiyaç sahibi olanların olduğu görülmektedir. Ganimet de İslam devleti beytülmalı tarafından ihtiyaç sahiplerine dağıtılmaktadır.

İslam, ganimet mallarının -İslam öncesi dönemde olduğu gibi⁹³- sadece zenginler arasında dolaşan bir meta olmaması⁹⁴ ve toplumda bulunan zengin ve fakir kişiler arasında ekonomik bir dengenin oluşması için ganimet malını toplum içerisinde bulunan ihtiyaç sahibi çeşitli gruplara usulüne uygun olarak dağıtılmasını öngörmektedir. Bu husus da ganimetin toplumsal açıdan ekonomik olarak nasıl bir fonksiyona sahip olduğunu Muhammed Hamdi Yazır şu şekilde ifade etmektedir:

Her şeyden önce enfâlın/ganimetlerin hepsi Allah'ındır. Şu halde hepsi gaziler elinde emanettir. Bu ilâhî hükme göre hepsinin kamu yararına sarf olunması gerekir. Fakat ilâhî hüküm, siz gazileri, diğer milletlerin geleneklerinde olduğu gibi, özel menfaatlerinizden de büsbütün mahrum etmez. Ancak ganimetten beşte birinin Allah için ayrılması ve kamu yönetimi tarafından açıklandığı şekilde toplum yararına sarf edilmesini emreder.⁹⁵

⁹³ Bu konuda açıklamalar, “İslam Öncesi Dönemde ve Gayrimüslim Devletlerde Ganimet” başlığı altında arz edilmiştir.

⁹⁴ Haşr, 59/7.

⁹⁵ Yazır, Cilt 4, s. 23.

4. İSLAM HUKUKU AÇISINDAN GANİMET

4. 1. Ganimet Mallarını Elde Etme Şartları

İslam devletinin hazinesi olan beytülmalın önemli bir gelir kaynağı olan ganimetin, Müslümanlar tarafından düşmanlardan alınmasının dinen uygun olması için bazı şartların bilinmesi önemli bir husustur. Çünkü kişinin kazandığı mal, İslam dininin koruduğu beş husustan birisidir.⁹⁶ Ayrıca hukuken bir gerekçe olmadıkça, kime ait olursa olsun bir malın alınması ve hakkında tasarrufta bulunulması, İslam dininin uygun görmediği bir durumdur.⁹⁷ Mecelle’de⁹⁸ başkasının malının ancak hukuka dayalı bir sebep sonucu alınabileceği ifade edilmektedir. Bu da şu şekilde kurallaştırılmıştır: “Bir kişinin, başkasının malını şer’i bir sebep olmadıkça alması caiz değildir.”⁹⁹

Bu başlık altında, İslam açısından bir savaş geliri olarak kabul edilen ganimetin elde edilme şartlarının neler olduğu ifade edilecektir. Başka bir ifadeyle, bir Müslüman ganimet, selb, fey, enfâl, safi ve radhı elde ederken hangi hususlara dikkat etmesi gerektiği üzerinde durulacaktır.

4. 1. 1. Ganimetin 4/5’ünü Elde Etme Şartları

Kişinin 4/5’lik ganimetten pay elde etmesi için kendisinde beş şartın bulunması gerekir. Bu şartlar şunlardır: Müslüman, akıl-baliğ, hür, erkek olması ve savaşmak niyetiyle savaş alanına girmesidir. Bu şartlardan birisi kendisinde eksik bulunan kişiye devlet başkanı onun durumuna uygun olarak bir şeyler verir.

⁹⁶ Ebû İshâk Şâtibi, *el-Muvâfakât fi Usûli’s-Şerîâ*, Thk. Muhammed Abdulkadir el-Fâdilî, Beyrut, Mektebetü’l-asriyye, 2003, Cilt 2, s. 8; Şâkir Hanbelî, *Usûlu’l-Fikhi’l-İslâmî*, y.y., Güven Matbaacılık, t.y., s. 16; Abdülkerim Zeydân, *el-Vecîz fi Usûli’l-Fıkh*, Kahire, Dâru’t-tevzî’ ve’n-neşri’l-islâmiye, 1993, s. 376; Erdoğan, s. 617.

⁹⁷ Turgay, s. 108.

⁹⁸ Mecelle: Osmanlı Devleti’nde 1868-1876 hazırlanan ve daha çok borçlar, eşya ve yargı hukuku esasları içeren kanundur. Bu kanunun tam adı “Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye”dir. (M. Akif Aydın, “Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye”, *D.İ.A.*, İstanbul, T.D.V.Yayımları, 1997, Cilt 28, s. 231.)

⁹⁹ Ali Haydar, *Dürrü’l-Hükkâm Şerh-u Mecelleti’l-Ahkâm*, Beyrut, Dâru’l-ciyel, 1991, Cilt 1, s. 98; Abdülkerim Zeydân, *el-Vecîz fi Şerh-i Kavâidi’l-Fikhiyye*, Beyrut, Müessesetü’r-risâle, 2009, s. 191.

Kadınlar, mümeyyiz çocuklar ve zimmîlere tam olarak pay verilmez. Çünkü bunlar savaşan gruplardan değildir.¹⁰⁰ Bu şartların detayı maddeler halinde şu şekildedir:

1. Kişinin Müslüman olması: Müslüman ilim adamlarının çoğunluğu bir kişinin ganimetten pay alması için Müslüman olması gerektiğini ifade etmişlerdir.¹⁰¹ Bunun yanı sıra farklı içtihatlarda bulunan ilim adamları da vardır. Bu âlimler içtihatları şöyledir:

Muhammed b. Hasan eş-Şeybâni: “Müslümanların yanında savaşa iştirak eden gayrimüslim askerlerin kendi başlarına bir kuvvet teşkil etmeleri veya onlar olmadan İslam ordusunun yeterli derecede savaş gücüne ulaşamayacağına anlaşılması halinde, onlara da Müslüman askerlerle eşit derecede ganimetten pay verilir.”¹⁰²

Hanefî mezhebi imamlarından olan Muhammed b. Hasan eş-Şeybâni'nin içtihadı, Hanefî mezhebinin diğer imamları tarafından kabul görülmemiş olup Hanefî mezhebinde kabul görülen genel görüş ise bunun aksinedir. O görüş şu şekildedir: “Gayrimüslimlere ganimetten, onların kazandığı bir hakmış şeklinde pay verilemeyeceğidir. Fakat onların gönüllerini hoş tutmak için bir miktar bir şeyler verilirse olur.”¹⁰³

Hanbelî mezhebinin imamı Ahmed b. Hanbel, Müslümanlarla savaşa katılan gayrimüslimlerin Müslümanlar gibi ganimetten hisse alacaklarını kabul etmiştir.¹⁰⁴ Zâhirî ve Mâlikî mezhep imamlarının içtihatlarına göre ise, “Müslümanların

¹⁰⁰ Ebû Velîd ibn Rüşd el-Kurtubî el-Endülüsî, *Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Müktesid*, Beyrut, Memleketü'l-asriyye, 2006, Cilt 1, s. 406; Kemâleddin, Muhammed b. Abdulvâhid ibn Hümâm es-Sivâsî, el-İskenderî, *Şerh-u Fethi'l-Kadîr ale'l-Hidâyeti Şerh-i Bidâyeti'l-Mübtedî*, Thk. Abdurrazzâk Ğâlibu'l-Mehdî, 1. Baskı, Beyrut, Dâru'l-İlmiyye, 1995, Cilt 5, s. 490–491; Gönenç, Cilt 2, s. 207; Vehbe Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmiyyu ve Edilletuhu*, Dimeşk, Dâru'l-fikr, 2007, Cilt 10, s. 763, Erkal, “Ganimet”, *D.İ.A.*, Cilt 13, s. 353.

¹⁰¹ Erkal, “Ganimet”, *D.İ.A.*, Cilt 13, s. 353.

¹⁰² Erkal, “Ganimet”, *D.İ.A.*, Cilt 13, s. 353.

¹⁰³ İbn Hümâm, Cilt 10, s. 491; Ebû Sehl Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed Serâhsî, *Mebûsût*, çev. Heyet, Gümüşev Yayıncılık, İstanbul 2008, Cilt 10, s. 255; Mevsilî, Cilt 4, s. 159.

¹⁰⁴ Erkal, “Ganimet”, *D.İ.A.*, Cilt 13, s. 353.

gazvelerinde gayrimüslimler bulunmaz; hazır bulunup savaşa katılsalar dahi onlara ganimetten pay veya nefel adıyla herhangi bir şey verilmez.”¹⁰⁵

2. Baliğ olması: İslam dini açısından erkek ve kadının ibadetlerle mükellef sayılması için gerekli olan şartlardan birisi de fiziksel ve biyolojik değişim olarak ifade edilen buluğdur.¹⁰⁶ Allah’ın dinini yüceltmek ve vatanı savunmak için yapılan cihad da namaz ve oruç gibi bir ibadettir.¹⁰⁷ Bu ibadetin yerine gelmesi ve bunun sonucunda ganimetten pay alınması için kişide buluğ şartının bulunması gereklidir.¹⁰⁸ Bulûğ çağına ulaşmayan insanın cihad ibadetiyle sorumlu olmadığından¹⁰⁹ 4/5’lik ganimetten pay alamaz.¹¹⁰ Fakat radh adında hizmet ücreti kendisine verilir.

3. Akıllı olması: İnsanın ibadetle mükellef olması ve lehinde ve aleyhinde bir takım hakların gerçekleşmesi için âkil/akıllı olması kişide bulunması gereken hususlardan birisidir.¹¹¹ Âkil/Akıllı olmayan bir insan ibadetle sorumlu değildir.¹¹² Cihad da bir ibadettir. Bunu yerine getirirken âkil/akıllı olunması gerekir.¹¹³ Eğer bu şart eksik olursa 4/5’lik ganimetten pay alamaz.¹¹⁴

4. Erkek olması: Allah için cihad ibadetini yerine getirmenin şartlarında birisi de savaşan kişinin erkek olmasıdır.¹¹⁵ Bundan dolayı savaş alanında bulunan ve çeşitli hizmette bulunan kadınlara 4/5’lik ganimetten pay verilmez. Fakat devlet

¹⁰⁵ Ebû Ömer, Yûsuf b. Abdullah b. Muhammed b. Abdalberr en-Nemrî el-Kurtubî, *el-Kâfi fi Fıkh-i Ehli'l-Medîneti'l-Mâlikî*, Beyrut, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, 1992, s. 214; Erkal, “Ganimet”, *D.İ.A.*, Cilt 13, s. 353.

¹⁰⁶ İbrahim Paçacı, “Bulûğ”, *D.K.S.*, Ankara, D.İ.B. Yayınları, 2006. s. 74.

¹⁰⁷ İbn Hümâm, Cilt 5, s. 491.

¹⁰⁸ Zeydân, *el-Vecîz fi Usûli'l-Fıkh*, s. 96.

¹⁰⁹ Zuhayli, *el-Fıkhü'l-İslâmiyyu ve Edilletuhu*, Cilt 3, s.716.

¹¹⁰ İbn Hümâm, Cilt 5, s. 491; Zuhayli, *el-Fıkhü'l-İslâmiyyu ve Edilletuhu*, Cilt 3, s. 763.

¹¹¹ Zeydân, *el-Vecîz fi Usûli'l-Fıkh*, s. 101.

¹¹² Zeydân, *el-Vecîz fi Usûli'l-Fıkh*, s. 105.

¹¹³ Zuhayli, *el-Fıkhü'l-İslâmiyyu ve Edilletuhu*, Cilt 3, s. 716.

¹¹⁴ İbn Hümâm, Cilt 5, s. 491; Zuhayli, *el-Fıkhü'l-İslâmiyyu ve Edilletuhu*, Cilt 3, s. 763.

¹¹⁵ Zuhayli, *el-Fıkhü'l-İslâmiyyu ve Edilletuhu*, Cilt 3, s. 716.

başkanı tarafında onların bu hizmetlerine karşılık onları memnun edecek radh adında pay verilir.¹¹⁶

4/5'lik ganimetten pay alma konusunda ihtilaflı olan bir husus kadınlar meselesidir. İslam âlimler 4/5'lik ganimetten pay alma şartları arasında zükrân/erkek olma şartını koştüğundan dolayı savaş alanında savaşanlara su dağıtan, yaralılara bakan vb. alanlarda görevde bulunan kadınlara ganimetten pay verilip verilmemesi hususunda farklı fetvalar verilmiştir. Bu konuda genel kanaat savaş alanında çeşitli görevleri icra eden kadınlara ganimetten bir payın verilmeyip onların bu hizmetlerine karşılık ücret anlamında radh verilmesidir.¹¹⁷ Bundan dolayı Hanefî mezhebi imamlarından olan Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî bu konudaki genel kaideyi şu şekilde ifade etmiştir: “Zarurî olmayan durumlarda kendisine savaş gerekmeyen kişiye, savaş ehli olmadığından dolayı kendisine (4/5'lik ganimetten) pay verilmez. Savaşın kendisine farz olan kişiye ganimetten pay verilir. Şayet biz bu ikisine aynı payı verirsek bu caiz olmaz.”¹¹⁸

5. Savaş niyetiyle savaş alanına girmesi: İslam'da yapılan davranışların dince ibadet olarak kabul edilmesi için niyettin olması gerekir. Bu hususu, Hz. Peygamber amellerin niyetlere göre değerlendirildiği dair hadisinde ifade etmektedir.¹¹⁹ Bu hadisten dolayıdır ki, Mecelle olarak bilinen Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye'de, Müslüman'ın davranışlarında niyetin önemli olduğunu ifade etmek için ilk kaide “*el-Umûru bi'l-mekâsidihâ*” şeklinde yazılmıştır.¹²⁰ Bundan dolayı bir Müslüman'ın 4/5'ten pay alması için savaşması niyetiyle savaş alanında bulunması

¹¹⁶ Halîl Abdulkerîm Gönenç, *el-Mevsûatu'l-Fıkhiyyeti'l-Fıkhiyye*, İstanbul, Dâru's-sahâ, 1992, Cilt. 2, s. 207; Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmiyyu ve Edilletuhu*, Cilt 10, s. 763, Erkal, “*Ganimet*”, *D.İ.A.*, Cilt 13, s. 353.

¹¹⁷ Ebû Muhammed Abdullah b. Muhammed b. Kudâme,, *el-Muğnî*, Thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, Abdulfettâh Muhammed el-Halevî, Riyad, Dâru'l-âlemi'l-kütübî, t.y., Cilt 13, c. 92-93; İbn Hümâm, Cilt 5, s. 490-491; İbn Rüşd, Cilt 1, s. 406; Mevsilî, Cilt 4, s. 159; Gönenç, Cilt 2, s. 207; Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmiyyu ve Edilletuhu*, Cilt 10, s. 763, Erkal, “*Ganimet*”, Cilt 13, s. 353.

¹¹⁸ Mevsilî, Cilt 4, s. 159.

¹¹⁹ Bkz. Buhârî, *Bed'ü'l-vahy*, 1, *Îmân*, 41, *Nikâh*, 5, *Menâkıbu'l-Ensâr*, 45, *İtk*, 6, *Eymân*, 23, *Hiyel*, 1; Müslim, *Îmâret*, 155. Ayrıca bkz. Ebû Dâvûd, *Talâk*, 11; Tirmizî, *Fezâilü'l-cihâd*, 16; Nesâî, *Tahâret*, 60; *Talâk*, 24, *Eymân*, 19; İbni Mâce, *Zühd*, 26.

¹²⁰ Haydar, Cilt 1, s. 19.

gerekir. Bu durumundaki kişinin savaşa fiilen katılıp katılmaması, ganimetten pay almasını etkilemez.¹²¹ Hz. Peygamber Bedir Savaş'ında sekiz sahabeyi keşif v.b. özel görevlerde istihdam etmiştir. Bunlar savaşa bilfiil katılmadıkları halde onlara ganimetten hisse vermiştir.¹²²

6. Hür olması: Köleliğin olduğu dönemde köle olan insanların mülkiyeti efendisine aitti. Köle, efendisinin izni olmadan bir tasarrufta bulunamazdı. İşte hür açısından eksik tasarruf sahibi olan bir köle cihatla sorumlu olmadığı gibi¹²³ savaş sonucunda elde edilen ganimetten de ona pay verilmesi uygun görülmemiştir. Böyle bir durumda olan köleye devlet başkanının uygun gördüğü radh adında bir pay verilir.¹²⁴ Hanefi mezhebinde genel kanaat bu şekilde olmasına rağmen, Hanefi mezhebi imamlarından Muhammed b. Hasan eş-Şeybâni bu konuda farklı bir fetva verip şöyle demiştir: “Eğer köle olan kişi efendisinin hizmetini bırakır da savaş alanına gelip orada bulunursa ganimet pay almaya hak kazanır.”¹²⁵ Bu şekildeki görüş bildirmesinin gerekçesini de şöyle ifade etmektedir: “Kim savaşmak için savaş alanına girerse, ister savaşsın ister savaşmasın, o kişi ganimetten pay almayı hak eder. Fakat kim savaş alanına savaş etmek için girmezse orada bulursa da ganimetten pay alamaz.”¹²⁶

7. İzin: Bu maddede geçen izinden maksat, İslam devlet başkanının izniyle sefere çıkıp bunun sonucunda ganimetin alınması ifade edilmektedir. İslam âlimlerinin çoğunluğu devlet başkanının iznini şart görürken; bazı İslam âlimleri bunu şart olarak görmemiştir.¹²⁷

¹²¹ Şâfi, *el-Ümm*, Cilt 5, s. 321; Erkal, “Ganimet”, *D.İ.A.*, Cilt 13, s. 353.

¹²² İbn Esîr, Cilt 2, s. 32; Erkal, “Ganimet”, *D.İ.A.*, Cilt 13, s. 353.

¹²³ Zuhayli, *el-Fıkhu'l-İslâmiyyu ve Edilletuhu*, Cilt 3, s. 716.

¹²⁴ İbn Rüşd, Cilt 1, s. 406; İbn Abdulberr, s. 214; Zuhayli, *el-Fıkhu'l-İslâmiyyu ve Edilletuhu*, Cilt 3, s. 763.

¹²⁵ Mevsilî, Cilt 4, s. 159.

¹²⁶ Mevsilî, Cilt 4, s. 159.

¹²⁷ İbn Rüşd, Cilt 1, s. 406.

Burada ganimetin 4/5'ünü alma hakkı kazananlar için ileri sürülen şartlar farz-ı kifâye olan cihad çeşidi içindir. Bunun yanında farz-ı ayn¹²⁸ olan cihada katılan herkes 4/5'lik ganimetten kendisine düşen payı alır.¹²⁹

4. 1. 2. Seleb'i Elde Etme Şartları

Birinci bölümde ifade edildiği üzere seleb ganimeti, Müslüman bir savaşçının, savaş alanında öldürdüğü düşman askerinin üzerindeki tüm eşyayı almasıdır. Bundan dolayı savaş alanında bulunan her kişi kendisinin selebi hak ettiğini söylemesi mümkündür. Bu durumun oluşmaması için, İslam fıkıh kaynaklarında selebi alma şartları şunlardır:

1. İzin: Devlet başkanının, savaşacak kişilere, öldürdükleri kişilerin üzerindeki şeyleri alabileceğine dair izin vermesidir. Devlet başkanının bu izni ne zaman vermesi gerekir ve ne zaman izin verdiğiinde savaşın selebi alma hakkı doğar? hususu İslam âlimleri tarafından farklı değerlendirilmiştir. Şöyle ki:

Hanefîler: Selebi sahiplenme izninin ya savaştan önce veya savaş başladığı sırada, ganimetin ele geçirilmesinden önce verilmesi gerektiğini ifade etmektedirler.¹³⁰

Mâlikîler: Selebin sahiplenme izninin, ancak savaş bittikten sonra verilebileceğini ifade etmektedirler.¹³¹

Selebin hak edilmesi konusunda iznin gerekli olup olmadığı hususu Müslüman ilim adamları arasında tartışma konusu olmuştur. Şafii, Hanbelî ve Zâhirîler bu konudaki düşüncelerini “Selebin hak edilmesi için devlet başkanının ya da ordu kumandanının vereceği izne bağlı değildir. Hz. Peygamber bunu bütün zamanlar için geçerli bir dinî-hukukî hüküm olarak tesis ettiğini”¹³² şeklinde ifade etmişlerdir. Bu fikre karşın Hanefî, Mâlikî ve Zeydîler ise “Seleb uygulaması Hz.

¹²⁸ İslam Hukuku'nda hüküm açısından iki çeşit cihad vardır. Bunlar farz-ı ayn ve farz-ı kifayedir.

Farz-ı ayn cihad: Genel bir seferberlik gerektiren bir tehlike ve saldırı halindeki cihattır.

Farz-ı kifaye cihad: Normal şartlardaki cihattır. (Ahmet Özel, “Cihad”, *D.İ.A.*, Cilt 7, s. 528.)

¹²⁹ Mevsilî, Cilt 4, s. 159.

¹³⁰ İbn Rüşd, Cilt 1, s. 411; Yaman, “Seleb”, *D.İ.A.*, Cilt 37, s. 398.

¹³¹ İbn Rüşd, Cilt 1, s. 411; Yaman, “Seleb”, *D.İ.A.*, Cilt 37, s. 399.

¹³² Şâfi, *el-Ümm*, Cilt 5, s. 309; İbn Rüşd, Cilt 1, s. 411; Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmiyyu ve Edilletuhu*, Cilt 3, s. 754; Yaman, “Seleb”, *D.İ.A.*, Cilt 37, s. 398.

Peygamber'in siyasî ve idarî mahiyette bir tasarrufu olduğu, dolayısıyla selebin ancak kamu otoritesinin izniyle alınabileceğini¹³³ söylemişlerdir. Devlet başkanının verdiği bu seleb iznini de herkese duyurması gerekir diye bir şart yoktur. Çünkü bunun yerine getirilmesi zordur.¹³⁴

2. İspatlamak: Müslüman bir savaşçının hak ettiği selebi talep etmesi için düşmanı öldürdüğünü ispatlaması gerekir. Çünkü seleb ganimetinin hak edilmesinin nedeni savaşçının düşman askerini öldürmesidir.¹³⁵ Zira böyle bir ispatlama olmazsa bu konuda birçok karışıklık çıkar. Hak sahibi olmayan kişiler bunu almak için çaba harcar. Bu konuya dayanak olarak ileri sürülen delil, Ebû Katâde'nin, Huneyn savaşında bir Müslüman'ı öldürmeye çalışan düşman askerinden birisinin üzerine atlayıp onun şah damarını kesmesidir. Adam bu darbeden kısa bir zaman sonra ölür. Ebû Katâde bunu üzerine öldürdüğü kişinin selebini ister. Hz. Peygamber de onun bunu ispatlamasını ister. O da bunu ispatlayınca seleb kendisine verilir.¹³⁶ Seleb ganimetini hak eden kişinin bu hakkının, ganimet dağıtılmadan önce verilmesi gerekir. Çünkü ganimet dağıtımı yapıldıktan sonra bunu tekrar toplamak ve bunu değerlendirmek zor olmaktadır.¹³⁷

3. Özel Gayret: Savaşan bir Müslümanın öldürdüğü bir düşman askerinin selebinde hak sahibi olması için onun bu hususta özel bir gayreti göstermesi gerekir.¹³⁸ Kaçan düşman askerini okla veya arkadan vurmak gibi yollarla bir tehlike içine girmeyip özel bir gayret göstermeden öldürülen düşman askerinin üzerindeki eşyalar seleb olarak değerlendirilmemiştir.¹³⁹

4. 1. 3. Nefel'i Elde Etme Şartları

Nefelin, meşru savaş neticesinde ele geçirilen ganimetlerle ilgisi olduğunu ve bir açıdan ganimeti, fey'i, safî ve selebi içine alacak şekilde bir üst kavram olduğu

¹³³ Serahsî, *Mebûsât*, Cilt 10, s. 85; İbn Rüşd, Cilt 1, s. 411; Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmiyyu ve Edilletuhu*, Cilt 3, s. 755; Yaman, "Seleb", Cilt 37, s. 398.

¹³⁴ Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmiyyu ve Edilletuhu*, Cilt 3, s. 755.

¹³⁵ Serâhsî, *Mebûsât*, Cilt 10, s. 86.

¹³⁶ Şâfi, *el-Ümm*, Cilt 5, s. 308; Serahsî, *Mebûsât*, Cilt 10, s. 86.

¹³⁷ Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmiyyu ve Edilletuhu*, Cilt 3, s. 755.

¹³⁸ Serahsî, *Mebûsât*, Cilt 10, s. 86.

¹³⁹ Şâfi, Cilt, 5, s. 308; Serahsî, *Mebûsât*, Cilt. 10, s. 86; İbn Rüşd, Cilt 1, s. 411.

daha önce ilgili yerde ifade edilmişti. Bundan dolayı ilgili yerde tanımları verilen ganimet türleri için hangi şartlar öne sürülmüş ise tümü nefel için de geçerlidir.

4. 1. 4. Fey’i Elde Etme Şartları

Daha önce ifade edildiği üzere, fey ganimetinin ele geçirilmesinde Müslüman askerlerin özel bir gayreti olmadığından dolayı “fey”in tümü Hz. Peygamber’e verilmektedir. Bunun hak edilmesi için öngörülen şartlar şunlardır:

1. Haşr Sûresi’nin 6. ayetine göre, fey ganimetinin Hz. Peygamber’e verilmesi için savaş için gidilen yerin savaş edilmeksizin alınması gerekir.¹⁴⁰

2. 4/5’lik ganimet payı savaş için gelenler arasında taksim edilmez. Çünkü 4/5’lik pay savaşa katılanların gösterdikleri üstün gayretleri sonucu verilmektedir. Burada bu tür gayret söz konusu değildir.

4. 1. 5. Safi’yi Elde Etme Şartları

İslam hukuku kaynaklarına bakıldığında, “safi”nin alınması hakkında dolaylı olarak bir şart ileri sürülmektedir. Söz konusu ileri sürülen şart, “Safi alacak kişinin peygamber olması gerekir”dir. “Safi”yi, Hz. Peygamber sadece peygamberliğinden dolayı almıştır. O’ndan başkasının safi payını alamadığından uygulama ona özel kılınmıştır.¹⁴¹

4. 1. 6. Radh’ı Elde Etme Şartları

“Radh”ın hak edilmesi için, hak eden kişilerin normal halde cihadla sorumlu olmaması ve bu kişilerin savaş ortamında devlet başkanının uygun gördüğü işleri yürütmeleri için bulunmaları gereklidir.¹⁴²

¹⁴⁰ Fayda, “Fey”, *D.İ.A.*, Cilt 12, s. 511.

¹⁴¹ Âlûsî, Cilt 6, s. 5; Serâhsî, *Mabsût*, Cilt 10, s. 18–19; Boynukalın, “Safi”, *D.İ.A.*, Cilt 35, s. 469–470.

¹⁴² İbn Kudâme, Cilt 13, s. 92–93; İbn Hümâm, Cilt 5, s. 490–491; İbn Rüşd, Cilt 1, s. 406; Mevsilî, Cilt 4, s. 159; Gönenç, Cilt 2, s. 207; Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmiyyu ve Edilletuhu*, Cilt 10, s. 763, Erkal, “Ganimet”, *D.İ.A.*, Cilt 13, s. 353.

4. 1. 7. Ganimetin Taksimiyle İlgili Kural

İslam'ın geliş sebeplerinden birisi de toplumda bozulan adaleti ve hukuku tesis etmektir. Allah, her şeyde de bir ölçü koymuştur. Devlet başkanına ve halka da düşen görev, her alanda fitrata uygun bir şekilde konulan bu ölçüye riayet etmektir.

Ganimetin taksiminde göz önünde bulundurulan temel kural “adalet”tir. Adalet hususu, İslam dininin üzerinde durduğu¹⁴³ ve toplumda yaşayan her bir kişiden onu yerine getirmesini istediği¹⁴⁴ temel bir husustur. Aynı zamanda, toplumunun oluşturduğu siyasal yapı olan devletin temel bir taşıdır.¹⁴⁵ Bundan dolayı meşru bir şekilde elde edilen ganimetin taksiminde de bu hususa dikkat edilmesi gerekir. Söz konusu “Adalet” prensibi ganimet taksiminde şu şekildedir: Orduda savaşan herkes eşit kabul edilmektedir. Komutan ile bir er ve güçlü asker ile zayıf asker arasında ganimet paylaşımında bir ayırım yapılmamaktadır.¹⁴⁶

¹⁴³ Bkz. Nahl, 16/90; Nisâ, 4/58; En'âm, 6/115; A'râf, 7/29.

¹⁴⁴ Bkz. Nisâ, 4/135; Mâide, 5/8, 42; A'râf, 7/159, 181; Şûrâ, 42/15; Hadîd, 57/25.

¹⁴⁵ Bkz. Sâd, 38/26; Mümtehine, 60/8.

¹⁴⁶ Azîmabadî, Ebû Tayyib, Muhammed Şemsü'l-Hak, *Avnü'l-Ma'bûd Şerh-ü Sünen-i Ebî Dâvûd*, Beyrut, Dâru'l-kütübi'l-ilim, 1995, Cilt 7, s. 296.

2. BÖLÜM

KUR'AN'DA GANİMET

Ganimet konusu, ilgili yerde ifade edildiği gibi tarih boyunca yapılmış ve günümüzde de yapılmaya devam edilen ve zaferle sonuçlanan savaşlarda ele geçirilen ekonomik bir gelir kaynağıdır. Bu önemli gelir kaynağı, savaş sonucunda galip gelen devlet tarafından görmemezlikten gelinmeyecek kadar önemli bir husustur. Çünkü devletin savaş için yaptığı harcamalar sonucu sarsılan devlet hazinesinin yeniden malî açıdan düzeltilmesi için ganimet önemli bir ekonomik kaynaktır.

Araştırmanın bu bölümünde tezin ana konusu olan “*Kur'an'da Ganimet*” hususu incelenilecektir. Bu başlık altında, İslam dinine ait bilginin ana kaynağı olan Kur'an'ın, devletler nezdinde ekonomik açıdan önemli bir hazine geliri olarak görülen ganimet hakkında nasıl bir hüküm getirdiği ve ganimet elde edilirken hangi ahlakî davranışlara dikkatleri çektiği konularına değinilecektir. Konuyu sadece Kur'an'ı merkeze alarak incelememizin sebebi, İslam dinine ait bilginin ilk ve temel kaynağı Kur'an olması ve dinî hükümlerin temel esaslarının onda yer almasındandır. İslam hukukunu/fıkhını oluşturan mezhep âlimlerinin içtihatlarının temelinde ilk kaynak olarak Kur'an yer almaktadır. Bu metodu, Hz. Peygamber, sahabe ve onlardan sonraki dönemlerde yaşayan İslam ilim adamları uygulamıştır.¹⁴⁷ Şöyle ki, Hz. Peygamber kendisine sorulan dinî içerikli sorulara cevap vermeden önce, kendisine konu hakkında vahyin gelmesini beklemiştir. Vahiy geldikten sonra o konu hakkındaki dinî soruya cevap vermiştir.¹⁴⁸ Sahabe, kendi dönemlerinde meydana gelen ve dinî yönü olan bir olay hakkında veya dinî bir meselede fetva isteyen Müslümanları bilgilendirmek için başvurduğu ilk kaynak Kur'an olmuştur.¹⁴⁹

¹⁴⁷ Zeydân, *el-Veciz fi Usûli'l-Fıkh*, s. 15.

¹⁴⁸ Bkz. Bakara, 2/215, 216, 219, 222; Nisa, 4/176; Enfâl, 8/1.

¹⁴⁹ Zeydân, *el-Veciz fi Usûli'l-Fıkh*, s. 15.

Kur'an'da ganimet konusu bağlamında geçen ifadeler “*Enfâl, Ganimet, Fey ve Gulûl*” kavramlarıdır. Bunların sözlük ve terim anlamları ilgili yerde sunulduğundan dolayı burada anlam açısından tekrar bir bilgi verilmeyecektir. Kur'an, söz konusu dört hususta bazı temel bilgiler vermekte ve onlarla ilgili hükmü açıklamaktadır. Bundan dolayı “*Kur'an'da Ganimet*” konusu işlenilirken bu dört kavramın ifade ettiği hususlar çerçevesinde konu işlenecek ve onlar hakkında bilgiler verilecektir.

Araştırmanın ana teması olan “*Kur'an'da Ganimet*” konusu incelenirken şu yöntem takip edilecektir: İlk olarak, Kur'an'da ganimeti konu edinen ayetler bir bütün olarak verilecektir. İkinci olarak, bu konuda ilk inen ayetle son inen ayetler kronolojik olarak sunulacaktır. Son olarak da bu ayetlerin ifade ettiği ahlakî ve hukukî açıdan dinî konulara değinilecektir.

2. 1. Ganimetle İlgili Ayetler

Kur'an'da ganimetle ilgili ayetler *Âl-i İmrân, Enfâl, Fetih ve Haşr Sûreleri*'nde geçmektedir.¹⁵⁰

2. 1. 1. Ganimetle İlgili Ayetler

*“Bilin ki, ganimet olarak aldığınız herhangi bir şeyin beşte biri mutlaka Allah'a, Peygamber'e ve O'nun yakınlarına, yetimlere, düşkünlere ve yolculara aittir. Eğer Allah'a; hak ile batılın birbirinden ayrıldığı gün, (yani) iki topluluğun (Bedir'de) karşılaştığı günde kulumuza indirdiklerimize inandıysanız (bunu böyle bilin). Allah, her şeye hakkıyla gücü yetendir.”*¹⁵¹

*“Elde ettiğiniz ganimetleri temiz ve helal olarak yiyin; Allah'tan sakının, doğrusu Allah bağışlar ve merhamet eder.”*¹⁵²

“Yeryüzünde düşmanı tamamıyla sindirip hâkim duruma geçmedikçe, hiçbir peygambere esir almak yakışmaz. Siz geçici dünya menfaatini

¹⁵⁰ Burada “Ganimetle İlgili Ayetler” ifadesi genel anlamda kullanılmıştır. Bu başlığın altında “Ganimet, Enfâl, Fey ve Gulûl” kavramları hakkında ayetlerde sunulacaktır.

¹⁵¹ Enfâl, 8/41.

¹⁵² Enfâl, 8/69.

istiyorsunuz, hâlbuki Allah ahireti kazanmanızı istiyor. Allah, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir.”¹⁵³

*“Eğer Allah’ın daha önce verilmiş bir hükmü olmasaydı, aldığınız şey(fidye)den dolayı size büyük bir azap dokunurdu.”*¹⁵⁴

*“Allah, onların elde edecekleri birçok ganimetleri onlara nasip etmiştir. Allah üstündür, hikmet sahibidir.”*¹⁵⁵

*“Allah, size elde edeceğiniz birçok ganimet vaad etmiştir. Şimdilik bunu size hemen vermiş ve insanların ellerini sizden çekmiştir. (Allah böyle yaptı)ki, bunlar mü’minler için bir delil olsun, sizi de doğru yola iletsin.”*¹⁵⁶

*“Savaştan geri kalmış olanlar, siz ganimetleri almaya giderken: ‘Bırakın, biz de sizinle gelelim’ diyeceklerdir. Onlar Allah’ın sözünü değiştirmek isterler. De ki: ‘Bize uymayacaksınız; Allah sizin için önceden böyle buyurmuştur.’ Size: ‘Hayır, bizi çekemiyorsunuz’ diyecekler. Aksine, kendileri ancak pek az söz anlayan kimselerdir.”*¹⁵⁷

2. 1. 2. Enfâl Hakkındaki Ayetler

*“Sana enfâlden soruyorlar. De ki: Enfâller Allah ve Peygamber’e aittir. O halde siz (gerçek) müminler iseniz Allah’tan korkun, aranızı düzeltin, Allah ve Resulüne itaat edin.”*¹⁵⁸

2. 1. 3. Fey Hakkındaki Ayetler

*“Onların mallarından, Allah’ın Peygamberine verdiği şeyler için siz ne at ve ne de deve sürdünüz; fakat Allah peygamberlerine, dilediği kimselere karşı üstünlük verir. Allah her şeye Kadir’dir.”*¹⁵⁹

¹⁵³ Enfâl, 8/67.

¹⁵⁴ Enfâl, 8/68.

¹⁵⁵ Fetih, 48/19.

¹⁵⁶ Fetih, 48/20.

¹⁵⁷ Fetih, 48/15.

¹⁵⁸ Enfâl, 8/1.

¹⁵⁹ Haşr, 59/6.

*“Allah’ın, fethedilen memleketler halkının mallarından Peygamberine verdikleri; Allah, Peygamber, O’nun yakınları, yetimler, yoksullar ve yolda kalmışlar içindir; ta ki içinizdeki zenginler arasında elden ele dolaşan bir devlet olmasın. Peygamber size ne verirse onu alın, sizi neden menederse ondan geri durun; Allah’tan sakının, doğrusu Allah’ın cezalandırması çetindir.”*¹⁶⁰

*“Allah’ın verdiği bu ganimet malları bilhassa; yurtlarından ve mallarından edilmiş olan, Allah’tan bir lütuf ve rıza dileyen, Allah’ın dinine ve Peygamberine yardım eden muhacir fakirleridir. İşte doğru olanlar bunlardır.”*¹⁶¹

*“Onlardan önce bu yurda yerleşmiş ve gönülden inanmış olanlar, kendilerine göç edip gelenleri severler, onlara verilenlerden dolayı içlerinden bir rahatsızlık duymazlar; ihtiyaç içinde olsalar bile onları kendilerine tercih ederler. Kim nefsinin bencilliğinden korunmayı başarırsa işte kurtuluşa erecekler onlardır.”*¹⁶²

*“Bunların ardından gelenler de ‘Ey rabbimiz’ derler, ‘Bizi ve bizden önceki iman etmiş kardeşlerimizi bağışla; kalplerimizde iman edenlere karşı kötü bir düşünce ve duyguya yer bırakma. Rabbimiz! Kuşkusuz sen çok şefkatlisin, çok merhametlisin.”*¹⁶³

2. 1. 4. Gulûl Hakkındaki Ayetler

*“Hiçbir peygamberin (ganimete) hıyanet etmesi düşünülemez. Kim (ganimete) hıyanet ederse, kıyamet günü, hıyanet ettiği şeyle birlikte gelir. Sonra da hiçbir haksızlığa uğratılmaksızın herkese kazandığının karşılığı tastamam verilir.”*¹⁶⁴

¹⁶⁰ Haşr, 59/7.

¹⁶¹ Haşr, 59/8.

¹⁶² Haşr, 59/9.

¹⁶³ Haşr, 59/10.

¹⁶⁴ Âl-i İmrân, 2/161.

2. 2. Ganimetle İlgili Ayetlerin Tarihsel Süreci

Ganimete ait hükmü bildiren ayetler inmeden öncesine kadar bu konuda dinî bir uygulama yoktu.¹⁶⁵ Ama Araplar arasında adalet, rahmet ve şefkatten uzak bir ganimet hükmü ve uygulaması vardı. Ganimetle ilgili ilk ayetler Bedir Savaşı (H. 2/M. 624)'dan sonra inmiştir. Bedir Savaşı (H. 2/M. 624)'na kadar geçen sürede ganimetle ilgili hükmün olmamasının temel sebebi, bu hususta bir olayın meydana gelmemesi veya bir sorunun Hz. Peygamber'e sorulmamasıdır.¹⁶⁶

Ganimet konusunun Müslümanların gündemine ilk olarak gelişi, Abdullah b. Cahş'ın gittiği seriyeden dönerken ganimet olarak aldığı bazı şeyleri dinî bir nassa dayanarak değil; bilakis içtihadına göre dağıtmıştır.¹⁶⁷ Bu olaydan kısa bir süre sonra Müslümanlarla Mekkeliler arasında Bedir Savaşı (H. 2/M. 624)'nda meydana geldi. Bu savaş Müslümanlar zaferiyle sonuçlandı. Müslümanlar açısından galibiyetle neticelenen bu savaşın sonunda Mekkelilerden bazıları esir olarak ele geçirildi. Esirler, Arapların savaş hukukuna göre savaş ganimeti olarak kabul edilmekteydiler. Esirler, öldürülmeleri, köle edinmeleri, fidye karşılığında serbest bırakılmaları ve düşman elinde bulunan esirlerine karşılık değiş-tokuş yapılmaları gibi çeşitli şekillerde değerlendirilirdi.¹⁶⁸ Araplar arasında savaş sonucunda ele geçirilen esirler hususunda böyle bir uygulama vardı.

Hz. Peygamber esirlerin durumunun ne olacağı ve onların nasıl değerlendirilmesi gerektiği konusunda Hz. Ömer, Hz. Ebu Bekir gibi kanaat sahibi olan sahabelerden bazılarıyla istişare etti. Bu istişare sonucunda varılan karar, esirlerin fidye karşılığında serbest bırakılmasıydı.¹⁶⁹ Fidye vermeye imkân olmayan esirlerin ise her birisinin 10 Müslümana okuma-yazma öğretmesi karşılığında serbest

¹⁶⁵ Erkal, "Ganimet", *D.İ.A.*, Cilt 13, s. 351; Fatih ÖZAKTAN, *Enfâl ve Tevbe Sûreleri Bağlamında Siyerin Tefsirdeki Yeri*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2010, s. 76.

¹⁶⁶ Erkal, "Ganimet", *D.İ.A.*, Cilt 13, s. 351.

¹⁶⁷ Ebû Muhammed Abdülmelik İbn Hişâm, *es-Sîret-ün-Nebeviyyetü*, Thk. Ömer Mahmud Aytânî, 1. Baskı, Beyrut, Müessesetü'l-kütübi's-sekâfiyye, 2012, Cilt. 2, s. 212–216; Erkal, "Ganimet", s. 351.

¹⁶⁸ Hamidullah, *Hz. Peygamber'in Savaşları*, s. 44; Ayrıca bkz. Münir H. Bayatlı, *Kur'an'da Savaş Olgusu*, Ankara, Araştırma Yayınları, 2009, s. 13; İbrahim Sarıçam, s. 160–164.

¹⁶⁹ Bkz. Müslim, *Cihâd*, 58.

bırakılmasıdır.¹⁷⁰ Bu hüküm de Kur'an'a ait bir hüküm değil bilakis içtihadî bir hükümdür.¹⁷¹

Allah, Müslümanların esirler hakkında aldıkları “*fidye karşılığında serbest bırakılma*” kararının o zaman için uygun olmadığına dair Enfâl Sûresi'nin 67 ile 68. ayetlerini indirdi.¹⁷² Bu ayetlerin anlamı mealen şöyledir:

*“Yeryüzünde düşmanı tamamıyla sindirip hâkim duruma geçmedikçe, hiçbir peygambere esir almak yakışmaz. Siz geçici dünya menfaatini istiyorsunuz, hâlbuki Allah ahireti kazanmanızı istiyor. Allah, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir.”*¹⁷³

*“Eğer Allah'ın daha önce verilmiş bir hükmü olmasaydı, aldığınız şey(fidye)den dolayı size büyük bir azap dokunurdu.”*¹⁷⁴

Müslümanlar, Kur'an'ın bu uyarısından sonra ele geçirdikleri ganimetlere ellerini uzatmadılar. Onları aldıklarından dolayı bir pişmanlık içine girdiler. Allah, bunun üzerine elde edilen ganimetlerin helal olduğunu Müslümanlara haber vermek için Enfâl Sûresi'nin 69. ayetini indirdi. Bu ayetin anlamı mealen şöyledir:

*“Artık elde ettiğiniz ganimetten helâl ve temiz olarak yiyin. Allah'a karşı gelmekten sakının. Şüphesiz Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.”*¹⁷⁵

Müslümanlar, Bedir Savaş'ından sonra bazı ganimetler elde ettiler. Bu ganimetlerin kime ait olduğu hususunda aralarında bir tartışma çıktı. Aralarında meydana gelen bu tartışmanın bir sonuca bağlanması için Hz. Peygamber'e gittiler.

¹⁷⁰ Ebû Hasan Ali b. Ahmed el-Vâhidî, *Esbâbü'n-nüzûl*, thk. Eymen Sâlih Şa'bân, Kahire, Dâru'l-hadîs, 1998, s. 182–183; Mehmed Vehbi, *Hülâsat'ül Beyân (Büyük Kur'an Tefsiri)*, İstanbul, Üçdal Neşriyat, 1966, Cilt 5, s. 1933; Sarıçam, s. 162.

¹⁷¹ Hayrettin Karaman, Mustafa Çağrıçı, İbrahim Kâfi Dönmez, Sadrettin Gümüş, *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, Ankara, D.İ.B. Yayınları, 2007, Cilt 2, s. 709.

¹⁷² Ebû Berekât Abdullah b. Ahmed b. Mahmud en-Nesefî, *Medârikü't-tenzil ve Hakâikü't-te'vil*, thk. Yûsuf Ali Bedyevî, 1. Baskı, Beyrut, Dâr-u ibn-i Kesîr, 2005, Cilt 1, s. 656.

¹⁷³ Enfâl, 8/67.

¹⁷⁴ Enfâl, 8/68.

¹⁷⁵ Enfâl, 8/69.

Allah, bu olay üzerine Enfâl Sûresi'nin 1. ayetini indirdi.¹⁷⁶ Bu ayetin anlamı mealen şöyledir:

*“Sana “Enfâl”den soruyorlar. De ki: Enfâller Allah ve Peygamber’e aittir. O halde siz (gerçek) müminler iseniz Allah’tan korkun, aranızı düzeltin, Allah ve Resulüne itaat edin.”*¹⁷⁷

Bedir Savaşı'nın sonucunda Müslümanların ele geçirdiği ganimetlerin, Allah ve O'nun resulüne ait olduğu Enfâl Sûresi'nin 1. ayetinde genel olarak ifade edildi. Bundan sonra ganimetin kimlere dağıtılacağı hususu Enfâl Sûresi'nin 41. ayetinde geniş bir şekilde ifade edilmiştir.¹⁷⁸ Bu ayetin anlamı mealen şöyledir:

*“Biliniz ki, ganimet olarak aldığınız herhangi bir şeyin beşte biri mutlaka Allah’a, Peygamber’e, O'nun yakınlarına, yetimlere, yoksullara ve yolculara aittir. Eğer Allah’a; hak ile batılın birbirinden ayrıldığı gün (yani) iki ordunun (Bedir’de) karşılaştığı gün kulumuza indirdiğimize inandıysanız (bunu böyle bilin). Allah, her şeye hakkıyla gücü yetendir.”*¹⁷⁹

Bedir Savaşı'ndan sonra kırmızı bir kadife elbiselik parçanın ganimet malları arasında olmadığı görüldüğünde münafıklardan bazıları: “Belki onu Hz. Peygamber aldı.” dediler. Bunun üzerine Âl-i İmrân Sûresi'nin şu ayeti indi:

*“Hiçbir peygamberin (ganimete) hıyanet etmesi düşünülemez. Kim (ganimete) hıyanet ederse, kıyamet günü, hıyanet ettiği şeyle birlikte gelir. Sonra da hiçbir haksızlığa uğratılmaksızın herkese kazandığının karşılığı tastamam verilir.”*¹⁸⁰

Medine civarında bulunan Benî Nâdir Yahudilerinin bölgeden sürülmesi (H.4/M.625), savaşız olarak onların mallarının ele geçirilmesi ve ele geçirilen bu malların taksiminin nasıl olması gerektiğinin merak edilmesi sonucunda Haşr

¹⁷⁶ Neseî, Cilt 1, s. 628.

¹⁷⁷ Enfâl, 8/1.

¹⁷⁸ Fayda, “Fey”, D.İ.A., Cilt. 12, s. 511.

¹⁷⁹ Enfâl, 8/41.

¹⁸⁰ Âl-i İmrân, 2/161.

Sûresi'nin 6 ile 10. ayetler arasındaki ayetler indirildi. İlgili bu ayetlerde fey ganimetinin hükümleri açıklanmıştır.¹⁸¹ Bu ayetlerin mealen anlamı şöyledir:

*“Ey inananlar, Onların mallarından, Allah'ın Peygamberine verdiği şeyler için siz ne at ve ne de deve sürdünüz; fakat Allah peygamberlerine, dilediği kimselere karşı üstünlük verir. Allah her şeye Kadir'dir.”*¹⁸²

*“Allah'ın, fethedilen memleketler halkının mallarından Peygamberine verdikleri; Allah, Peygamber, O'nun yakınları, yetimler, yoksullar ve yolda kalmışlar içindir; ta ki içinizdeki zenginler arasında elden ele dolaşan bir devlet olmasın. Peygamber size ne verirse onu alın, sizi neden menederse ondan geri durun; Allah'tan sakının, doğrusu Allah'ın cezalandırması çetindir.”*¹⁸³

*“Allah'ın verdiği bu ganimet malları bilhassa; yurtlarından ve mallarından edilmiş olan, Allah'tan bir lütuf ve rıza dileyen, Allah'ın dinine ve Peygamberine yardım eden muhacir fakirlerindir. İşte doğru olanlar bunlardır.”*¹⁸⁴

*“Onlardan önce bu yurda yerleşmiş ve gönülden inanmış olanlar, kendilerine göç edip gelenleri severler, onlara verilenlerden dolayı içlerinden bir rahatsızlık duymazlar; ihtiyaç içinde olsalar bile onları kendilerine tercih ederler. Kim nefsinin bencilliğinden korunmayı başarırsa işte kurtuluşa erecekler onlardır.”*¹⁸⁵

*“Bunların ardından gelenler de ‘Ey rabbimiz’ derler, ‘Bizi ve bizden önceki iman etmiş kardeşlerimizi bağışla; kalplerimizde iman edenlere karşı kötü bir düşünce ve duyguya yer bırakma. Rabbimiz! Kuşkusuz sen çok şefkatlisin, çok merhametlisin.”*¹⁸⁶

¹⁸¹ Vehbe Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-Münîr*, Beyrut, Dâru'l-fikri'l-muâsır, 1991, Cilt 28, s. 79; İbn Hişâm, Cilt 3, s. 170–173; Sarıçam, s. 224–226; Fayda, “Fey”, *D.İ.A.*, Cilt 12, s. 511.

¹⁸² Haşr, 59/6.

¹⁸³ Haşr, 59/7.

¹⁸⁴ Haşr, 59/8.

¹⁸⁵ Haşr, 59/9.

¹⁸⁶ Haşr, 59/10.

Kur'an'da ganimetten son olarak bahseden ayetler, Fetih Sûresi'nin 15, 19 ve 20. ayetlerdir. Bu ayetler Hudeybiye Barış Antlaşması(H. 6/M. 628)'dan sonra inmiştir.¹⁸⁷ Bu ayetler mealen şöyledir:

*“Savaştan geri kalmış olanlar, siz ganimetleri almaya giderken: ‘Bırakın, biz de sizinle gelelim’ diyeceklerdir. Onlar Allah’ın sözünü değiştirmek isterler. De ki: ‘Bize uymayacaksınız; Allah sizin için önceden böyle buyurmuştur.’ Size: ‘Hayır, bizi çekemiyorsunuz’ diyecekler. Aksine, kendileri ancak pek az söz anlayan kimselerdir.”*¹⁸⁸

*“Allah, onların elde edecekleri birçok ganimetleri onlara nasip etmiştir. Allah üstündür, hikmet sahibidir.”*¹⁸⁹

*“Allah, size elde edeceğiniz birçok ganimet vaad etmiştir. Şimdilik bunu size hemen vermiş ve insanların ellerini sizden çekmiştir. (Allah böyle yaptı)ki, bunlar mü'minler için bir delil olsun, sizi de doğru yola iletsin.”*¹⁹⁰

2. 3. Ganimeti Alma Durumu

Kur'an, ganimetin hangi şartlar ve durumlar çerçevesinde alınması gerektiği hususunu Enfâl Sûresi'nin 67 ile 68. ayetlerinde şu şekilde bildirmiştir:

*“Yeryüzünde düşmanı tamamıyla sindirip hâkim duruma geçmedikçe, hiçbir peygambere esir almak yakışmaz. Siz geçici dünya menfaatini istiyorsunuz, hâlbuki Allah ahireti kazanmanızı istiyor. Allah, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir.”*¹⁹¹

*“Eğer Allah’ın daha önce verilmiş bir hükmü olmasaydı, aldığınız şey(fidye)den dolayı size büyük bir azap dokunurdu.”*¹⁹²

¹⁸⁷ İmaduddin Ebu Fidâ İsmâîl İbn-u Kesir, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, Thk. Mustafa Seyyid Muhammed, Muhammed Seyyid Reşâd, Ali Ahmed Abdalbaki, Hasan Abbas Kutub, Muhammed Fadlu'l-Acmâvî, Kahire, Müessesetü'l-Kurtuba, 2000, Cilt 13, s. 84.

¹⁸⁸ Fetih, 48/15.

¹⁸⁹ Fetih, 48/19.

¹⁹⁰ Fetih, 48/20.

¹⁹¹ Enfâl, 8/67.

¹⁹² Enfâl, 8/68.

Bu ayetin iniş sebebi ve sürecine bakıldığında kaynaklarda şu ifadeler geçmektedir:

Müslümanlarla Mekkeliler arasında hicretin 2. senesinde Bedir Savaşı (H. 2/M. 624) meydana gelmiştir. Müslümanlar bu savaşı zaferle kazandılar. Müslümanlar açısından galibiyetle neticelenen bu savaşın sonunda Mekkelilerden bazıları esir olarak ele geçirildi. Esirler, Arapların o dönemdeki savaş hukukuna göre savaş ganimeti olarak kabul edilmekte olup öldürülmeleri, köle edinmeleri, fidye karşılığında serbest bırakılmaları ve düşman elinde bulunan esirlerine karşılık değiş-tokuş yapılmaları gibi çeşitli şekillerde değerlendirilirdi.¹⁹³

Hz. Peygamber, esirlerin durumunun ne olacağı onların nasıl değerlendirilmesi gerektiği konusunda kanaat sahibi Hz. Ömer, Hz. Ebu Bekir gibi bazı Müslümanlarla fikir alış-verişinde bulundu. Bu istişare sonunda varılan karar, esirlerin fidye karşılığında serbest bırakılmasıdır.¹⁹⁴ Fidye vermeye imkânı olmayan esirlerin ise her birisinin 10 Müslümana okuma-yazma öğretmesi karşılığında serbest bırakılmasıdır.¹⁹⁵ Bu hüküm Kur'anî bir hüküm değil; bilakis, içtihadî bir hükümdür.¹⁹⁶

Allah'ın, Enfâl Sûresi'nin 67. ve 68. ayetlerinde yaptığı ikazdan sonra, Müslümanlar ele geçirdikleri ganimetlere ellerini uzatmadılar. Onları aldıklarından dolayı pişman oldular. Bunun üzerine elde edilen ganimetlerin helal olduğunu Müslümanlara haber vermek için Allah, Enfâl Sûresi'nin 69. ayetini indirdi. Bu husus hakkındaki hüküm Enfâl Sûresi'nin 69. ayetinde şu şekildedir:

*“Artık elde ettiğiniz ganimetten helâl ve temiz olarak yiyin. Allah’a karşı gelmekten sakının. Şüphesiz Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.”*¹⁹⁷

2. 4. Ganimetin Aidiyeti

Kaynakların verdiği bilgiye göre, ganimet hükmünü açıklayan ilk ayet Bedir Savaşı'ndan (H. 2/M. 624) sonra inen Enfâl Sûresi'nin 1. ayetidir.¹⁹⁸ Bu ayet mealen şöyledir:

¹⁹³ Hamidullah, *Hz. Peygamber'in Savaşları*, s. 44; Ayrıca bkz. Bayatlı, s. 13; Sarıçam, s. 160–164.

¹⁹⁴ Müslim, *Cihâd*, 58.

¹⁹⁵ Vâhidî, s. 182–183; Vehbi, Cilt. 5, s. 1933; Sarıçam, s. 162.

¹⁹⁶ Karaman, v.d., Cilt 2, s. 709.

¹⁹⁷ Enfâl, 8/69.

“Sana enfâlden soruyorlar. De ki: Enfâller Allah ve Peygamber’e aittir. O halde siz (gerçek) müminler iseniz Allah’tan korkun, aranızı düzeltin, Allah ve Resulüne itaat edin.”¹⁹⁹

Ayetin açıklamasına geçmeden önce ayetin anlaşılmasını kolaylaştıracak bazı sorular sorulmasında fayda vardır. Bu sorular şu şekilde ifade edilebilir: Bu ayet ganimet hakkında bize ne ifade ediyor? Ayette geçen “Enfâl”dan kasıt nedir? Ayette geçen “Enfâller Allah ve Peygamber'e aittir.” ifadesi ne anlama gelmektedir?

Söz konusu ayetin içeriğinden, Hz. Peygamber’e ganimetler hakkında bir sorunun sorulduğu ve bu sorunun neticesinde Allah’ın, sorunun cevabını Hz. Peygamber’e vahyederek bildirildiği anlaşılmaktadır. Bu da sahabenin dine ait bir hükmü anlamak için ne kadar çaba sarf ettiğini göstermektedir. Onların bu çabası, İslam toplumunu ekonomik açıdan ilgilendiren bir konunun açıklanmasına da vesile olmuştur. Bu husus, ganimetle ilgili bir açıklamayı veya dini bir hükmü bildiren bir ayetin vahyedilmediğini gösterir. Ayrıca söz konusu ayet, müminlerin geçici dünya malı olan ganimetten dolayı kardeşliklerini bozmamalarını ve Allah’a karşı gelmekten sakınmaları gerektiğini ifade etmektedir.

Ayette geçen “Enfâl” ifadesinden maksadın ne olduğu hususunda müfessirler farklı düşünceler dile getirmişlerdir. Bir grup müfessir, ayetteki “Enfâl” kavramının “Ganimet” anlamına geldiğini ifade etmişlerdir.²⁰⁰ Diğer bazı müfessirler ise “Enfâl” kavramının “Hz. Peygamber’in savaştan önce veya savaş esnasında, Müslümanları

¹⁹⁸ Ebu Bekir Ahmed b. Ali Râzi Cessâs, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, Thk. Abdusselâm Muhammed Ali Şahin, Beyrut, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 1994, Cilt 3, s. 66; Neseî, Cilt 1, s. 629; Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-Munîr*, Cilt 10, s. 243; Sâbûnî, *Tefsîr-u Âyâtî'l-Ahkâm fi'l-Kurân*, Cilt 1, s. 454; Yazır, Cilt 4, s. 199.

¹⁹⁹ Enfâl, 8/1.

²⁰⁰ İbnu Kesir, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, Cilt 13, s. 5; Kurtubî, Cilt 9, s. 444; Cârullah Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Ahmed Zemahşarî, *el-Keşşaf*, Thk. Muhammed Abdusselâm Şahin, Beyrut, Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, 2009, Cilt 2, s. 187; Muhammed Tâhir b. Âşur, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, Tunus, Dâru't-tûnusiye, 1984, Cilt 9, s. 247.

savaşa teşvik etmek için onlara vaat ettiği her şeydir.”²⁰¹ anlamına geldiğini söylemişlerdir.

Bazı müfessirler, ayette geçen “*Enfâller, Allah ve Peygamber'e aittir.*” ifadesinden maksadın, “Ganimetlerin dağıtılmasıyla ilgili hükmün sadece Allah ve Resulüne ait olduğu” şeklinde ifade edilmişlerdir.²⁰² Bunun yanında, ayetin anlamını bizzat elde edilen ganimet açısından değerlendiren bir kısım müfessirler vardır. Onlara göre, “*Enfâller, Allah ve Peygamber'e aittir.*” ifadesinden maksat, “Ganimetin mal olarak Allah ve resulüne ait olduğu”dur.²⁰³

Bu ayetin nüzul sebebi hakkında tefsir ve hadis kaynaklarında şu rivayetler zikredilmektedir:

Mus’ab b. Sa’d babasından naklettiğine göre, babası Sa’d b. Ebi Vakkas şöyle demiştir: “Bedir Savaşı sonrasında bir kılıçla geldim” ve: “Ey Allah’ın Resulü, Allah kalbimi müşriklerden kurtardı, bu kılıcı bana bağışla” dedim. Bana: “Bu mal ne senin ne de benimdir” diye cevap verdi. Ben (içimden): “Bu kılıç savaş sırasında benim kadar ciddi hizmette bulunmayan birine verilebilir” diyerek ayrıldım. Sonra Resulullah benim yanıma gelip şöyle dedi: “Sen, kılıç benim değilken onu benden istemiştin. Şimdi ise artık benim oldu. Al, bu senin olsun!” Bunun üzerine şu ayet inmiştir: “Ey Muhammed! Sana ganimetlere dair soru sorarlar. De ki: “Ganimetler Allah’ın ve Peygamberindir. İnanıyorsanız Allah’tan sakının...” (Enfâl, 1)²⁰⁴

²⁰¹ Ebu Cafer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmiu’l-Beyân an Te’vîlilî’l-Kur’ân*, Thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, y.y., Dâru’l-hicr, Cilt 11, s. 10; Fahrudin Muhammed b. Ziyâuddin er-Râzî, *Mefâtihu’l-Ğayb (et-Tefsiru’l-Kebir)*, Beyrut, Daru’l-fikr, 1981, Cilt 13, s. 120.

²⁰² Zemahşarî, *el-Keşşaf*, Cilt 2, s. 189; Kurtubî, Cilt 9, s. 442; Neseî, Cilt 1, s. 629; Abdurrahman b. Muhammed b. Mehlûf Ebu Yezid es-Se’lebi, *Cevâhiru’l-Hisân fî Tefsîri’l-Kur’ân*, thk. Ali Muhammed Muavved, Adil Ahmed Abdulmevcud, Beyrut, Dâr-u İhyâi’t-turâsi’l-arâbiyye, 1997, Cilt 3, s. 112; Râzî, *Mefâtihu’l-Ğayb (et-Tefsiru’l-Kebir)*, Cilt 13, s. 120; Âlûsî, Cilt 6, s. 234; Sâbûnî, *Tefsîr-u Âyâtî’l-Ahkâm fî’l-Kurân*, Cilt 1, s. 456; Yazır, Cilt 4, s. 202.

²⁰³ Taberî, *Câmiu’l-Beyân an Te’vîlilî’l-Kur’ân*, Cilt 11, s. 5; Râzî, *Mefâtihu’l-Ğayb (et-Tefsiru’l-Kebir)*, Cilt 12, s. 120; Kurtubî, Cilt 10, s. 8.

²⁰⁴ Ahmed b. Muhammed b. Hanbel, *el-Müsned*, Thk. Ahmed Muhammed Şâkir, Kahire, Dâru’l-hadîs, 1995, Hadis No: 1538, Cilt 2, s. 250; Müslim, Cihad 33, (1748); Tirmizî, Tefsîr, Enfâl (3080); Ebu Dâvud, Cihâd 156, (2740); Kurtubî, c. 9, s. 442; Taberî, *Câmiu’l-Beyân an Te’vîlilî’l-Kur’ân*, Cilt 11, s. 118; Zemahşarî, *Keşşâf*, Cilt 2, s.188; Ebu Bekir, Muhammed b. Abdullah b. Arabî, *Ahkâmu’l-Kur’ân*, Thk. Muhammed Abdulkadir el-Atâ, Beyrut, Dâru’l-kutubi’l-ilmîyye, t.y., Cilt 2, s. 374; Zuhaylî, *et-Tefsîru’l-Munîr*, Cilt 10, s. 242; Sâbûnî, *Tefsîr-u Âyâtî’l-Ahkâm fî’l-Kurân*, Cilt 1, s. 455; Cessâs, Cilt 2, s. 66; Nasiruddin Ebu Said Abdullah b. Ömer b. Muhammed el-Şirâzî Beydâvî, *Envâru’t-Tenz’il ve Esrâru’t-Te’vîl*, Beyrut, Dâru’s-sâdir, 2008, Cilt 1, s. 375; Âlûsî, Cilt 6, s. 236.

İbnu Cübeyr anlatıyor: “Abdullah b. Abbas’a: “Enfâl Sûresi (ne hususta indi?)” diye sordum. O da bana: “Bedir Savaşı üzerine indi.” cevabını verdi.”²⁰⁵

İkrime, Abdullah b. Abbas’tan şunu rivayet etmektedir: Bedir Savaşı günü Resulullah “Kim şöyle böyle yaparsa o kişiye şu şu... vardır.” dediğinde gençler savaşa gittiler. İhtiyarlar ise sancakların altında oturdular. Savaş bitip ganimetin taksim vakti geldiğinde savaştan gençler gelip ganimetten paylarını istediler. Bunun üzerine sancakların altında oturan ihtiyarlar gençlere söyle dediler: “Bize karşı kendinizi ayrıcalıklı duruma getirmeyin! Biz sancakların altındaydık. Siz yenilgiye uğrasaydınız size perde olurduk.” Bunun üzerine Allah “Sana enfalden soruyorlar”(Enfâl, 8/1) ayetini indirdi.²⁰⁶

Söz konusu ayetin nüzul sebebi hakkında gelen rivayetlerin farklı olduğu daha önce arz edilmişti. Tefsir kaynaklarına bakıldığında, müfessirler bu farklı rivayetlerde bulunan ortak temadan hareketle şöyle bir ifade kullanmışlardır:

Müslümanlar arasında Bedir savaşından sonra elde edilen ganimetlerin taksimi hakkında ihtilaf ortaya çıktı. Bunun üzerine meseleyi Resulullah’a “Ganimetleri nasıl paylaşalım ve onu taksim etmedeki hüküm Ensara mı yoksa Muhacire mi ya da her ikisine mi aittir ?” diye sordular. Bunun üzerine Allah, Resulullah’a “Onlara dedi: O ganimetler (hakkındaki hüküm verme) Resulullah’a aittir.” dedi.²⁰⁷

Bu ayette dikkatimizi çeken bir diğer husus da ahlakilik meselesidir. Bu konuda *Kur’an Yolu* adlı eserde şöyle denilmektedir:

Bedir Savaşı’nda (H. 2/M. 624) ele geçirilen ganimetlerin kimlere ait olacağı ve nasıl paylaşılacağı konusunda, sahabelerden bazıları arasında tereddüt oluştu. Bunun neticesinde tartışma ortaya çıkınca Allah, ganimetin nasıl paylaşılacağını bildirmesinin yanında, bu tavrın ahlaki yönünün yanı sıra eğitmeye yönelik telkinlerde bulunmayı murat etmiştir. Savaşta ve barışta müminlerin asıl hedef ve vazifelerinin neler olduğunu ve nelere öncelik vermeleri gerektiğini açıklamıştır. Buna göre her şey gibi ganimet de Allah’ındır. O’nun resulü vahyi tebliğ etme ve dini öğretme yanında örnek gösterme ve uygulama vazifesi ile de yükümlü kılınmıştır. Tam manasıyla mülk olarak Allah’a ait bulunan ganimetin kullarına nasıl paylaşılacağını açıklama ve bunu uygulama vazifesi de Resulullah’a aittir. Müminler ganimet için savaşmamalı, ganimete göz dikmemeli, bir şey verilirse almalı, verilmezse hak iddia etmemelidirler. Mülkiyeti Allah’a, kullanım ve dağıtım şekillerindeki tasarruf hakkı da Resulullah’a ait bulunan bir madde üzerinde tartışan, bu arada birilerinin öfkelenmesine ve incinmesine sebep olanlara düşen vazife ise hemen gönül almak, ilişkileri yeniden normal çizgiye getirmek ve güzelleştirmektir.²⁰⁸

²⁰⁵ Buhârî, “Tefsîr”, Enfâl 1; Müslim, “Tefsir”, 31, (3031); İbn Arabî, Cilt 2, s. 374.

²⁰⁶ Vâhidî, s. 176; Zemahşarî, *Keşşaf*, Cilt 2, s. 188; Muhammed b. Ali b. Muhammed Şevkânî, *Fethu’l-Kâdir el-Câmi’ Beyne’l-Fennî’r- Rivâyeti ve’d-Dirâyeti*, s. 1473; Sâbûnî, *Tefsîr-u Âyâtî’l-Ahkâm fi’l-Kurân*, Cilt 1, s. 455; Zuhaylî, *et-Tefsîru’l-Munîr*, Cilt 10, s. 242.

²⁰⁷ Nesefî, Cilt 1, s. 629; Beydâvî, Cilt 1, s. 375; Zuhaylî, *et-Tefsîru’l-Munîr*, Cilt 10, s. 242–243.

²⁰⁸ Karaman, v.d., Cilt 2, s. 661.

2. 5. Ganimetin Taksimi

Ganimetlerin kime ait olduğu ve bu konudaki hükmü kimlerin vereceği hususu ilgili ayette ifade edildikten sonra Allah ganimetlerin 1/5'lik taksimının nasıl yapılması gerektiğini Enfâl Sûresi'nin 41. ayetinde bu konudaki hükmü açıkladı. Söz konusu ayet mealen şöyledir:

“Biliniz ki, ganimet olarak aldığınız herhangi bir şeyin beşte biri mutlaka Allah'a, Peygamber'e, O'nun yakınlarına, yetimlere, yoksullara ve yolculara aittir. Eğer Allah'a; hak ile batılın birbirinden ayrıldığı gün (yani) iki ordunun (Bedir'de) karşılaştığı gün kulumuza indirdiğimize inandıysanız (bunu böyle bilin). Allah, her şeye hakkıyla gücü yetendir.”²⁰⁹

Söz konusu bu ayet, ganimet hakkında indirilen ikinci ayettir.²¹⁰ Allah, bu ayette sadece ganimetin dağıtılan 1/5'lik hükmü hakkında bilgi vermektedir. Ganimetin geri kalan 4/5'lük pay hakkındaki uygulamanın durumunu Hz. Peygamber'e bırakmıştır.²¹¹ Yazır, bu ayet hakkında şöyle demektedirler:

İlk önce ganimetin beşte birini Allah için ayırmak, onu da beş hisseye ayırıp, bu ayette açıklandığı gibi, bu beş gruba taksim etmek gerekir. Yani Allah, kendi hakkı olarak zikrettiği beşte biri, yine beşe ayırıp önce Resulullah'a, sonra da sırasıyla *zikredilen* bu insanlara verilmesini emreder. İşte bu sûrenin ilk ayetinde 'Enfâl, (yani ganimetler), Allah'a ve Resul'e aittir.' hükmünün ayrıntılı olarak açıklaması budur.²¹²

Ebu Cafer, bu ayetin ifade ettiği ana temadan hareketle şöyle demiştir: “Allah bu ayette, müminler ganimet elde ettikleri zaman onu nasıl paylaşacaklarını onlara öğretmektedir.”²¹³

Burada ifade edilmesi gereken bir husus da ayette geçen humusun²¹⁴ verilmesi gereken yerlerin başında yer alan “li” harf-i cerridir. Bu harf-i cerr

²⁰⁹ Enfâl, 8/41.

²¹⁰ Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-Munir*, Cilt 10, s. 6.

²¹¹ Ebû Abdullah, Muhammed b. İdris Şafîî, *Ahkâm'ul-Kur'ân*, Thk. Abdulğani Abdulhâlik, Kahire, Mektebetu'l-Hancî, 1994, Cilt 1, s. 154; Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-Munir*, Cilt 10, s. 6.

²¹² Yazır, Cilt 4, s. 233.

²¹³ Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vilili'l-Kur'ân*, Cilt 11, s. 184.

²¹⁴ Humus: Ganimetlerden devlet bütçesine ayrılan beşte birlik paya denir. (H.Yunus Apaydın, “Humus”, *D.İ.A.*, İstanbul, T.D.V. Yayınları, 1997, Cilt 18, s. 365.)

“*Sahiplik ve Temlik; İllet*” ifade etmektedir.²¹⁵ Acaba, söz konusu ayette, humus ganimetinin verilmesi gereken yerlerin başında yer alan “*li*” harf-i cerri “*sahiplik/malilik*” ifade ediyor mu yoksa etmiyor mu? İbn Âşûr, buradaki “*li*” harf-i cerrinin “*İstihkak ve Maliklik*” ifade ettiğini söylemektedir. Bunun sonucu olarak da ayette zikredilen grupların, ganimeti almaya hak sahibi olduğunu ifade etmektedir.²¹⁶ Bazı İslam âlimleri, ayette yer alan grupların, ganimetin kendilerine verilmesi gereken yerler şeklinde olmadığını, sadece ganimetin verilebileceği yerler oldukları ifade etmişlerdir.²¹⁷ İmam Mâlik ve Mâlikîlerden bazıları, “Ayette zikredilen gruplar, örnek olarak ifade edilen gruplar anlamında olduğunu” ifade etmektedirler. Bunu da “*Zikru’l-hâs irâdetü’l-âmm*” yani “*Özel şeyler zikredilmiş fakat bundan genel şeyler ifade edilmek istenilmiştir.*”²¹⁸ prensibiyle açıklamaktadırlar. Sâbûnî, Mâlikîlerin bu fetvalarının doğru olduğu ifade etmektedir.²¹⁹ Buna karşılık Mâlikî mezhebine mensup olan bazı âlimler, İmam Mâlik’in bu düşüncesini paylaşmamışlardır.²²⁰

Enfâl Sûresi’nin 41. ayetine göre humusun/1/5’nin verileceği yerler şunlardır:

1. Allah: Ganimetin verilmesi gereken yerleri ifade eden ayette “*li’llahi*” ifadesi geçtiğinden dolayı onun verilmesi gereken yerlerin ilkinde “*Allah*” yer almaktadır. Ayette yer alan “*Allah’a aittir*” ifadesinden maksadın ne olduğu hakkında Müslüman âlimler farklı fikirler beyan etmişlerdir. Bu ilim adamlarından biri olan Ebû’l-Âliye ve onun gibi düşünenler bu konuda şöyle demektedir:

Ganimetin taksim yerlerini altıdır. Bu altının ilki ganimetin verilmesi gereken yerleri zikreden ayette geçen ‘Allah’a aittir.’ ifadesinde dile getirilen “Allah”dır. Bu şekilde düşünenler doğal olarak Allah’ın bu payının nasıl olacağı ve nerelere sarf edileceğine hususlarda farklı fikirler beyan etmişlerdir. Bunlardan birinci grup, Hz. Peygamber’e verilir; ikinci grup ise, Ka’be’nin inşâ ve imârı için harcanılır; üçüncü

²¹⁵ Cemâluddin b. Hişâm el-Ensârî, *Muğni’l-Lebîb*, Dâru’l-fikr, Beyrut 2007, s. 205–206; Taküyiddin Mehmet, Birgivi, *İzhâr’un fi’n-Nahv*, İstanbul, Yasin Yayınevi, t.y., s. 42; Hasan Akdağ, *Arap Dilinde Edatlar*, Konya, Tekin Kitapevi, 1999, s. 355.

²¹⁶ Muhammed Tâhir b. Âşûr, *Tahrîr ve’t-Tenvîr*, Tunus, Dâru’t-tunusiye, 1984, Cilt 10, s. 8.

²¹⁷ Kurtubî, Cilt 10, s. 20–21; İbn Arabî, Cilt 2, s. 409; Zuhaylî, *et-Tefsîru’l-Munîr*, Cilt 10, s. 10.

²¹⁸ Sâbûnî, *Tefsîr-u Âyâti’l-Ahkâm fi’l-Kurân*, Cilt 1, s. 467–468; Zuhaylî, *et-Tefsîru’l-Munîr*, Cilt 10, s. 9.

²¹⁹ Sâbûnî, *Tefsîr-u Âyâti’l-Ahkâm fi’l-Kurân*, Cilt 1, s. 468.

²²⁰ Zuhaylî, *et-Tefsîru’l-Munîr*, Cilt 10, s. 9.

grup ise, Hz. Peygamber elini bu humusa vurur. Eline geçen şeyleri Ka'be'ye tahsis eder. İşte buna Allah'ın hakkı denilir.²²¹

Bu şekilde düşünenlere karşı, ganimetin taksim yerlerinin beş tane olduğunu söyleyen ve genel kabul gören görüşü destekleyenler İslam âlimleri vardır. Onlar, ganimetin taksim yerlerinin altı tane olduğunu söyleyenlere şöyle cevap vermektedirler: “ Ayette geçen ‘Allah’a aittir’ ifadesinden maksat ganimetten Allah'ın payının var olduğunu ortaya koymak değil bilakis O'nu yüceltmek için söze O'nun ismiyle başlamaktır.”²²²

İbnu Arabî, Ebû'l-Âliye ve onun gibi düşünenlere şu şekilde eleştiride bulunuyor: “Ebû'l-Âliye'nin bu konudaki düşüncesi, teori açısından önemli bir değere sahip değildir. Çünkü yeryüzünde olan her şey mülk ve mahlûkat Allah'ındır. Humus ganimeti bir rızık ve pay olarak Allah'ın kullarına aittir.”²²³

İbrâhîm en-Nehâ'î, Hasan b. Muhammed el-Hanefî, Hasan el-Basrî, Şa'bî, Atâ b. Ebî Rebâh, Abdullah b. Bureyd, Katâde ve Muğîre gibi ilim adamları ise Allah ile Hz. Peygamber'in paylarını bir olduğunu düşünmektedirler.²²⁴

2. Resulullah: Elde edilen ganimetten bir pay da Hz. Peygamber'e verilmektedir. Bu husus ilgili ayette “*li'r-resûli*” ifadesinde beyan edilmektedir. Hz. Peygamber de ganimetten kendisine pay alırdı.²²⁵ Kendisine düşen bu payını dilediği şekilde harcamaktaydı.²²⁶ Kendi payından ailesinin ihtiyacını karşılardı. Artanın da

²²¹ Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb (et-Tefsîru'l-Kebîr)*, Cilt 15, s. 171; Beydâvî, Cilt 1, s. 385; Zemahşarî, *el-Keşşâf*, Cilt 2, s. 583; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, Cilt 7, s. 81–82; Sâbûnî, *Tefsîr-u Âyâti'l-Ahkâm fi'l-Kurân*, Cilt 1, s. 466; Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-Munîr*, Cilt 10, s. 7; İbn Âşûr, Cilt 10, s. 8.

²²² Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb (et-Tefsîru'l-Kebîr)*, Cilt 15, s. 171; Beydâvî, Cilt 1, s. 385; Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-Munîr*, Cilt 10, s. 7; İbn Arabî, Cilt 2, s. 401; Beydâvî, Cilt 1, s. 485; Sâbûnî, *Tefsîr-u Âyâti'l-Ahkâm fi'l-Kurân*, Cilt 1, s. 465, 466; Şâfîî, *el-Ümm*, Cilt 5, s. 341; Serâhsî, Ebû Sehl, Ebû Bekir, Muhammed b. Ahmed, *Mebûsât*, trc. Heyet, İstanbul, Gümüşev Yayıncılık, 2008, Cilt 10, s. 18.

²²³ İbn Arabî, Cilt 2, s. 402.

²²⁴ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, Cilt 7, s. 82.

²²⁵ Âlûsî, Cilt 6, s. 5; Sâbûnî, *Tefsîr-u Âyâti'l-Ahkâm fi'l-Kurân*, Cilt 1, s. 466; Nesefî, Cilt 1, s. 645; İbn Âşûr, Cilt 10, s. 8.

²²⁶ Zuhaylî, *Tefsîru'l-Munîr*, Cilt 10, s. 7; Sâbûnî, *Tefsîr-u Âyâti'l-Ahkâm fi'l-Kurân*, Cilt 1, s. 466; İbn Âşûr, Cilt 10, s. 8.

bir kısmını Müslümanların yararı ve ordu giderleri için harcamaktaydı.²²⁷ Genel kabul gören görüş bu olmasına karşın, Hz. Peygamber'in payı konusunda bazı Müslüman ilim adamları farklı fikirler ifade etmişlerdir. Bu hususta İbnu Abbas şöyle demektedir: “Hz. Peygamber'in payına gelince, O'nun isminin ayette zikredilmesi, -Allah'ın isminin ayette zikredilmesi gibi- teberrüken sözün O'nunla başlanmasıdır. Hz. Peygamber'in ganimetten payı yoktur. Ganimet de dört paya ayrılır.”²²⁸

Selef âlimlerinden Atâ, Hz. Peygamber'in payı konusunda düşüncesini şu şekilde ifade etmektedir: “Allah ile Hz. Peygamber'in payı birdir. Hz. Peygamber o paydan alırdı. Dilediği yere ve şekilde harcardı.”²²⁹

Hz. Peygamber'in vefatından sonra O'nun payı hususunda nasıl tasarrufta bulunulabileceği konusunda Müslüman âlimler farklı fikirler beyan etmişlerdir. Âlimlerin bu konudaki fikirlerini kısaca şu şekilde ifade edilebilir:

Hanefîler, “Hz. Peygamber'in vefatından sonra O'nun ve akrabalarının paylarının düştüğünü ve ele geçirilen ganimetin de, ganimetin kendisine verildiği diğer grupları arasında taksim edilir.”²³⁰

Şâfî ve Hanbelîler düşüncelerini şu şekilde ifade etmektedirler: “Humusun yine beş eşit parçaya ayrılacağını, Hz. Peygamber'in hissesinin onun vefatıyla savunma giderleri, bayındırlık gibi kamu hizmetlerine harcanmak üzere devlet başkanının tasarrufuna bırakılır.”²³¹

Mâlikîler bu konudaki fikirlerini şöyle açıklamaktadırlar: “Beşte bir hissenin devlet başkanının yetkisi dâhilinde her türlü kamu hizmetine harcanabileceğini, Enfâl

²²⁷ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, Cilt 7, s. 83; İbn Arabî, Cilt 2, s. 401; İbn Âşûr, Cilt 10, s. 8; Sâbûnî, *Tefsîr-u Âyâtî'l-Ahkâm fî'l-Kurân*, Cilt 1, s. 466; Erkal, “Ganimet”, *D.İ.A.*, Cilt 13, s. 353.

²²⁸ İbn Arabî, Cilt 2, s. 401; Sâbûnî, *Tefsîr-u Âyâtî'l-Ahkâm fî'l-Kurân*, Cilt 1, s. 466.

²²⁹ Kurtubî, Cilt 10, s. 20.

²³⁰ Serâhsî, *Mebûsût*, Cilt 10, s. 18; Âlûsî, Cilt 6, s. 5; Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-Munîr*, Cilt 10, s. 8; Erkal, “Ganimet”, *D.İ.A.*, Cilt 13, s. 353.

²³¹ İbn Arabî, Cilt 2, s. 401; Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-Munîr*, Cilt 10, s. 8; Erkal, “Ganimet”, *D.İ.A.*, Cilt 13, s. 353.

Sûresi'nin 41. ayetinde zikredilen sınıfların bu dağıtımda öncelikle hak sahibi olduklarını söylemiştir.”²³²

3. Hz. Peygamber'in Yakın Akrabaları: Ganimetin beşte birinden kendisine pay verilen bir grup da Hz. Peygamber'in yakın akrabalarıdır. Bu husus ayette geçen “*li zi'l-kurbâ*” olarak ifade edilmektedir. Müfessirler, “*yakın akraba*” ifadesinden Hz. Peygamber'in hangi akrabalarının kastedildiği konusunda, Hz. Peygamber'den bu konuda gelen hadise dayanarak Haşimoğulları ve Abdülmuttaliboğulları olarak ifade etmişlerdir.²³³ Bu konudaki hadis şöyledir:

Hz. Osman ve Cübeyr b. Mut'im Hz. Peygamber'e: ‘Senin kardeşlerin olan işte bu Haşimoğulları, senin onlardan olmandan dolayı, onların fazileti inkâr edilemez. Söyleyebilir misiniz? Abdülmuttaliboğulları bizim kardeşlerimizdir. Onlara (ganimetten pay) veriyorsun fakat bize (ganimetten pay) vermiyorsun. Biz ve Abdülmuttaliboğulları (sana akrabalık olarak) aynı konumdayız.’ Hz. Peygamber de bunun üzerine şöyle dedi: ‘Onlar ne cahiliye döneminde ne de Müslüman olduktan sonra bizi bırakmadı. Haşimoğulları ve Abdülmuttaliboğulları tek bir şeydirler.’ Hz. Peygamber bunu söylerken parmaklarını birbirine geçirdi.²³⁴

Hz. Peygamber'in yakın akrabalarına verilecek bu payın sebebinin ne olduğunu ve onlara Hz. Peygamber'in vefatından sonra da bu payın verilip verilmemesi gerekliliği konusunda Müslüman ilim adamları farklı fikirler dile getirmişlerdir. Hadiste geçen ifadeleri delil olarak kabul eden Zeyd b. Ali'ye göre, “Hz. Peygamber'in yakın akrabalarına verilen bu pay sırf bir kan bağından dolayı değildir. Bilakis onların Hz. Peygamber'e yardım etmelerindedir.”²³⁵ Ebu Hanife, Ömer b. Abdülaziz ve Cessâs, Hz. Peygamber'in yakın akrabalarına verilen payın sebebinin “fakirlik” olarak değerlendirmişlerdir.²³⁶ İbn Arabî ile İmam Malik, Ebu Hanife, Ömer b. Abdülaziz ve Cessâs'ın bu konudaki fikirlerini kabul etmemişlerdir. Bu konudaki fikirlerini şu şekilde ifade etmişlerdir: “Fakirlik nassa (konuyla ilgili ayet ve hadise) eklenilmiştir. Nassa yapılan eklemeler de nesihtir. Nesih ya sadece Kur'an'la olur ya da mütevatir bir hadisle olur.”²³⁷

²³² Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-Munîr*, Cilt 10, s. 8; Erkal, “Ganimet”, *D.İ.A.*, Cilt 13, s. 353.

²³³ Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb (et-Tefsîru'l-Kebir)*, Cilt 15, s. 170; İbn Arabî, Cilt 12, s. 402; Beydâvî, Cilt 1, s. 386; Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-Munîr*, Cilt 10, s. 7; Sâbûnî, *Tefsîr-u Âyâtî'l-Ahkâm fî'l-Kurân*, Cilt 1, s. 467; Erkal, Cilt 13, s. 353.

²³⁴ Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb (et-Tefsîru'l-Kebir)*, Cilt 15, s. 170; Beydâvî, Cilt 1, s. 386.

²³⁵ Âlûsî, Cilt 6, s. 5.

²³⁶ İbn Arabî, Cilt 2, s. 403.

²³⁷ İbn Arabî, Cilt 2, s. 403.

Hız. Peygamber'in vefatından sonra O'nun yakın akrabalarına ganimetten payın verilip verilmemesi ihtilafli olan bir konudur. Bu konuda Müslüman ilim adamları farklı fikirler dile getirmişlerdir. Zeyd b. Ali bu husustaki düşüncesini şöyle ifade etmektedir: "Hz. Peygamber'in vefatıyla onların payları düşmüştür. Bunun sebebini hükümdeki illetin ortadan kalkmasıdır. Onlara verilen pay Hz. Peygamber'e yardımın bir neticesiydi. Hz. Peygamber'in vefatıyla yardım sona erdi. Yardım sona erdiğine göre onlara verilen pay da sona ermiştir."²³⁸

Ebû Hanife ve İmam Şâfiî'den de gelen bir fetvaya göre onlar şöyle demektedirler: "Hz. Peygamber'in vefatından sonra zevi'l-kurbanın payı düşer. Onların payı Müslümanların maslahatı için gereken yerlere harcanır."²³⁹

Cessâs, bu husustaki düşüncesini şöyle ifade etmektedir:

Hız. Peygamber'in yakın akrabalarına verilen yardımın O'nun vefatından sonra da devam etmektedir. Aynı zamanda Hz. Peygamber'in onlara ganimetten pay vermesinin nedenleri, nusret/yardım ve onların fakir olmasıdır. Bu iki sebepten ilki olan nusret/yardım, Hz. Peygamber'in vefatıyla sona erse de ikinci sebep olan fakirlik devam etmektedir. Bu fakirlik sebebinden dolayı onların ganimetten payları devam etmektedir.²⁴⁰

4. Yetimler: Ganimetin verileceği yerlerden birisi de ayette geçen "ve'l-yetâmâ" ifadesinde zikredilen yetimlerdir. Müslüman ilim adamları, ayette geçen "yetimler" ifadesini, "Müslümanların yetimleri ve öksüzleri" olduklarını söylemişlerdir.²⁴¹ Yetim kavramının terimsel tanımı, "Babası ölmüş ve henüz ergenlik çağına ulaşmamış çocuk." şeklindedir.²⁴²

Ganimetten pay alabilecek durumunda olan yetimlerin Müslüman, yaşça küçük ve fakir olması gerekir. Çünkü buradaki yetimlerden maksat, küçük ve fakir olan yetim çocuklardır. Bu özelliklerini kaybeden yetimlere ganimetten pay

²³⁸ Âlûsî, Cilt 6, s. 5.

²³⁹ Sâbûnî, *Tefsîr-u Âyâti'l-Ahkâm fi'l-Kurân*, Cilt 1, s. 467; Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-Munîr*, Cilt 10, s. 8.

²⁴⁰ Cessâs, Cilt 3, s. 82.

²⁴¹ Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vilili'l-Kur'ân*, Cilt 11, s. 199; Kurtubî, Cilt 10, s. 19; Zemahşarî, *Keşşaf*, Cilt 2, s. 583; Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-Munîr*, Cilt 10, s. 10; Sâbûnî, *Tefsîr-u Âyâti'l-Ahkâm fi'l-Kur'ân*, Cilt 1, s. 467.

²⁴² Erdoğan, s. 612; Paçacı, "Yetim", *D.K.S.*, s. 699.

verilmez. Yani ergenlik çağına gelmiş ve zengin olan yetime ganimetten pay verilmez.²⁴³

5. Miskinler: Müslümanların meşrû bir savaş neticesinden sonra ele geçirdiği ganimetin 1/5'ini verileceği yerlerden birisi de ayette geçen “*ve'l-mesâkîn*” ifadesinde yer alan yoksullardır.

Miskin kavramı Müslüman ilim adamları tarafından farklı şekillerde tanımlanmıştır. Hanefî ve Malikî âlimlere göre, “*Hiç geliri olmayan ve malı bulunmayan kimse*”dir. Şafiî ve Hanbelî âlimler ise, “*Kazancı kendisine ve bakmakla yükümlü olduğu kişilere yeterli olmamakla beraber, sahip olduğu kazançla kıt kanat geçinen kişi*” şeklinde tanımlamışlardır.²⁴⁴ Buradaki “*yoksullar*”dan kastedilenin “*fakir ve yoksul Müslüman*” olduğu ifade edilmiştir.²⁴⁵

6. Yolda kalmışlar: Taksim edilen humus ganimetinin verildiği yerlerden bir diğeri ilgili ayette geçen “*ve'bni's-sebil*” ifadesinde geçen “*yolda kalmış olanlar*”dır. İbnüssebil kavramı Müslüman ilim adamları tarafından farklı şekillerde tanımlanmıştır. İslam hukukçuların çoğunluğuna göre, “*Memleketinde malı olmakla beraber bulunduğu yerde malı, parası olmayan kimse.*”dir.²⁴⁶

İbnüssebile/yolda kalmış yolcuya onun ihtiyacı giderilecek kadar humustan pay verilir. Çünkü bu durumdaki kişi fakir konumundadır. Böyle bir yolcunun memleketinde malının olup olmaması önemli değildir. Bu kişinin ihtiyaç halindeki durumu göz önünde bulundurulur.²⁴⁷

2. 6. Cihadın Dünyadaki Mükâfatı

Kur'an'da Müslümanlara vaat edilen ganimetle ilgisi olan ayetlerden birisi de Fetih Sûresi'nin 19. ayetidir. Bu ayet mealen şöyledir:

²⁴³ Cessâs, Cilt 3, s. 85; İbn Arabî, Cilt 2, s. 402; Sâbûnî, *Tefsîr-u Âyâti'l-Ahkâm fi'l-Kurân*, Cilt 1, s. 467; Âlûsî, Cilt 6, s. 5; İbn Âşûr, Cilt 10, s. 13.

²⁴⁴ Sâbûnî, *Tefsîr-u Âyâti'l-Ahkâm fi'l-Kurân*, Cilt 1, s. 467; Erdoğan, s. 381; Paçacı, “Miskin” *D.K.S.*, s. 448–449.

²⁴⁵ Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vilili'l-Kur'an*, Cilt 11, s. 199; Kurtubî, Cilt 10, s. 19; Zemahşarî, *Keşşaf*, Cilt 2, s. 583; Zuhaylî, *Tefsîru'l-Munîr*, Cilt 10, s. 10; Sâbûnî, *Tefsîr-u Âyâti'l-Ahkâm fi'l-Kurân*, Cilt 1, s. 467.

²⁴⁶ İbrahim Paçacı, “İbnü's-Sebil”, *D.K.S.*, Ankara, D.İ.B.Yayınları, 2007, s. 286.

*“Allah, onların elde edecekleri birçok ganimetleri onlara nasip etmiştir. Allah üstündür, hikmet sahibidir.”*²⁴⁸

Fetih Sûresi Medine’de inen bir sûredir. Hicretin altıncı yılında meydana gelen Hudeybiye antlaşmasından sonra inmiştir.²⁴⁹ Fetih Sûresi’nin genel temasına bakıldığında Müslümanların Hudeybiye’de yaşadıkları olayları, onlara verilen müjdeleri, münâfıkların durumunu, Hz. Peygamber’in rüyasının gerçekleşeceğini ve bu ümmetin özellikleri kısaca ifade edilmektedir. Bu sûrede Müslümanlara verilen müjdelere birisi de anlamını verdiğimiz ayette geçen ganimetlerdir.

Hz. Peygamber ve Müslümanlar Kâbe’yi ziyaret etmek için Mekke’ye doğru yola çıktılar. Hudeybiye denilen yere gelince, Mekkeliler Medine’den gelen Müslümanların kabeyi tavaf etmesine engel oldular. Bunun neticesinde Hz. Peygamber ve Müslümanlar büyük bir sıkıntı içine girdiler. Allah, bu ayette Müslümanların Hudeybiye’de çektiği sıkıntılarını hafifletmek ve onlara müjde vermek için ileride onlara bazı ganimetlerin verileceğini ifade etmiştir.

Müfessirler, ayette geçen *“elde edecekleri ganimetler”* ifadesi hakkında ganimetlerin hicretin 7. yılında Hayber Yahudilerinden alınacak olan ganimetler olduğunu beyan etmişlerdir. Allah, Hayber Yahudilerinden alınacak bu ganimeti sadece Rıdvan biatine katılmış olanlara vaat etmişti.²⁵⁰ Hz. Peygamber ve Müslümanlara verilen bu ganimet müjdesi daha sonra Arap yarımadası dışında meydana gelecek olan fetihler ve onlardan elde edilecek ganimetler için bir başlangıç konumundadır.²⁵¹

²⁴⁸ Fetih, 48/19.

²⁴⁹ Âlûsî, Cilt 15, s. 126; Neseî, Cilt 3, s. 333; Beydâvî, Cilt 2, s. 991; İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’ân’il-Azîm*, Cilt 13, s. 84; Şevkânî, *Fethu’l-Kâdir el-Câmi’Bejne’l-Fennî’r- Rivâyeti ve’d-Dirâyeti*, s. 1380; Yazır, Cilt 7, s. 151.

²⁵⁰ Taberî, *Câmiu’l-Beyân an Te’vîlîl’l-Kur’ân*, Cilt 21, s. 279; Âlûsî, Cilt 14, s. 124; Neseî, Cilt 3, s. 339; Beydâvî, Cilt 2, s. 994; Kurtubî, Cilt 19, s. 320; Şevkânî, *Fethu’l-Kâdir el-Câmi’Bejne’l-Fennî’r- Rivâyeti ve’d-Dirâyeti*, s. 1384; Se’lebî, Cilt 5, s. 255; Elmalılı, Cilt 7, s. 170; Karaman v.d., *Kur’an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, Cilt 5, s. 76.

²⁵¹ Mustafa İslâmoğlu, *Hayat Kitabı Kur’an Gerekeçli Meal-Tefsir*, İstanbul, Düşün Yayıncılık, 2010, s. 1121–1122.

Allah, bu ayette İslam yolunda çile ve sıkıntı çeken kullarının bu davranışlarına karşılık onları memnun edecek ve onların sıkıntılarını azaltacak bazı müjdelerin her zaman var olacağı ifade etmektedir.

Fetih Süresi'nin 19. ayeti hakkında tefsir kaynaklarında özel bir nüzûl sebebi zikredilmiyor. Fakat Sûresi'nin iniş sürecinde meydana gelen olaylar göz önünde bulundurularak ayetin, Hayber Yahudilerinden elde edileceği ganimetleri müjdelemek için indirildiği ifade edilmiştir.²⁵² Bu ayet için özel bir nüzûl sebebi rivayeti ilgili kaynaklarda bulunulmadığından dolayı burada zikredilmemiştir.

2. 7. Allah'ın Vaadi

Kur'an'da, ganimeti konu edinen ayetlerden bir diğeri de Fetih Sûresi'nin 20. ayettir. Bu ayet mealen şöyledir:

*“Allah, size elde edeceğiniz birçok ganimet vaad etmiştir. Şimdilik bunu size hemen vermiş ve insanların ellerini sizden çekmiştir. (Allah böyle yaptı)ki, bunlar mü'minler için bir delil olsun, sizi de doğru yola iletsin.”*²⁵³

Bu ayet, Müslümanlara bazı müjdeler vermektedir. Verdiği bu müjdelerden birisi, ileriki zamanlarda onların alacağı ganimet hakkındadır. Bu ayetin ifade ettiği tarihi süreci kısaca arz edilecek olunursa şu husus görülmektedir:

Kâbe'yi tavaf etmek için hicretin 6'ncı yılında Medine'den ayrılıp Mekke'ye doğru giden Müslümanlar, Mekkelilerin büyük bir tepkisiyle karşı karşıya kaldılar. Onlar Müslümanları Kâbe'yi tavaf etmek için Mekke'ye sokmayacaklarını ifade ediyorlardı. Müslümanlar, Medine'ye tekrar dönmek istemiyordular. Müslümanlar, Hudeybiye Antlaşması (H. 6/M. 628) yapılanaya kadar büyük bir sıkıntı içine girmişlerdi.²⁵⁴

Allah, Müslümanları teselli etmek, onlara müjde vermek ve onların bakışlarını ileriye çekmek için gelecekte yapacakları fetihlere ve onların neticesinde ele geçirecekleri ganimetlere bakmaları istemiştir. Bu hususu da ayette geçen “Allah, size elde edeceğiniz birçok ganimet vaad etmiştir.”²⁵⁵ cümlesiyle ifade etmiştir. Allah, Müslümanlara bu müjdesinin gerçek olduğunu ve bu konuda şüpheye düşmemelerini ifade etmek için ayette geçen “Şimdilik bunu size hemen vermiştir.”²⁵⁶ cümlesiyle beyan etmiştir. Bu hemencecik verdiği ganimetler de Fetih

²⁵² Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vilili'l-Kur'ân*, Cilt 21, s. 279; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ân'il-Azîm*, Cilt 13, s. 105.

²⁵³ Fetih, 48/20.

²⁵⁴ İbn Hişâm, Cilt 3, s. 269–279.

²⁵⁵ Fetih, 48/20.

²⁵⁶ Fetih, 48/20.

Sûresi'nin 19. ayetinde arz edilen, Hayber Yahudilerinden Müslümanların aldığı ganimetlerdir.

Allah'ın Müslümanlara verdiği bu müjdenin bir kısmı Hz. Peygamber daha hayattayken gerçekleşmiş ve Kur'an'ın hükmettiği topraklar batı Avrupa büyüklüğüne ulaşmıştı. O'nun vefatından sonra gelen zaman diliminde Müslümanlar tarafından büyük fetihler gerçekleşmiştir. İslam, bu fetihler sonucu Asya steplerine ve Hind-Çin sınırına, kuzeyde Kafkaslar'a ve Anadolu'ya, batıda Akdeniz'e, güneyde Okyanus'a ulaşmıştır. Bu fetihler zaman içinde İslam sancağının bayraktarlığını yapan farklı Müslüman toplumun oluşturduğu devletler tarafından yapılmıştır.²⁵⁷

2. 8. Fırsatçıları Faydalandırmamak ve Emek-Karşılık Dengesi

Kur'an'da ganimetle ilgili bulunan üçüncü ayet Fetih Sûresi'nin 15. ayetidir. Ayet mealen şöyledir:

*“Savaştan geri kalmış olanlar, siz ganimetleri almaya giderken: ‘Bırakın, biz de sizinle gelelim’ diyeceklerdir. Onlar Allah'ın sözünü değiştirmek isterler. De ki: ‘Bize uymayacaksınız; Allah sizin için önceden böyle buyurmuştur.’ Size: ‘Hayır, bizi çekemiyorsunuz’ diyecekler. Aksine, kendileri ancak pek az söz anlayan kimselerdir.”*²⁵⁸

Bu ayetin nüzul sebebi hakkında müfessirler eserlerinde şu rivayeti zikretmektedirler:

Allah-u Teâlâ, peygamberine, Hudeybiye gazvesinde Hz. Muhammed'le beraber gitmeyip geride kalan Gıfâr, Mezîne, Cüheyne, Esleme, Eşça ve Deyl kabilelerinin Medine çevresinde ve çölde oturan Arabilerin durumu hakkında haber verdi. Hz. Peygamber ve ashâbı, Hayberi fethetmeye gittiklerinde, Arabiler, düşmana karşı savaşıp mücadele etmedikleri halde, ganimet almak için Hz. Peygamber ve ashâbıyla beraber sefere çıkmak istediler. Allah, Arabilere verilecek cezanın işledikleri günaha denk olması için Hz. Peygamber'e, ganimet almak için ganimet alanına gelen Arabilere izin vermemesini emretti. Çünkü Allah, Hayber ganimetlerini, savaşmayıp geride kalan Arabileri bu ganimete ortak etmeksizin, sadece Hudeybiye gazvesine katılanlara vaad etti.²⁵⁹

²⁵⁷ Yazır, Cilt 7, s. 170; Karaman, v.d., Cilt 5, s. 76; İslâmoğlu, *Hayat Kitabı Kur'an Gereğçeli Meal-Tefsir*, s. 1022.

²⁵⁸ Fetih, 48/15.

²⁵⁹ Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vilili'l-Kur'an*, Cilt 21, s. 261; Neseî, Cilt 3, s. 336; Beydâvî, Cilt 2, s. 993; Ebu Fidâ İmaduddin İsmâil ibnu Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Thk. Mustafa Seyyid

Bu ayetten ve onun nüzul sebebinden anlaşıldığı üzere, Hz. Peygamber döneminde Müslümanlığı sadece kendi menfaatleri için değerlendiren bir grup vardı. Bunlar sıkıntının ve zorluğun olduğu yerde Müslümanları yalnız bırakırken, kendi menfaatlerinin olduğu yerde ise Müslümanlarla beraber hareket etmeyi kendine şiar edinmişlerdi. Allah, bu ahlakî yapıya sahip olan insanlardan uzak kalınmasını ve zorlukla elde edilen ganimetleri, menfaatleri peşinde koşan ve zorlukları göğüslemeyen insanlara verilmemesini ifade etmektedir.

2. 9. Fey'in Taksimi

Fey, Kur'an'da ganimet kavramıyla yakın ilgisi olan ve ganimet konusu içinde değerlendirilen bir kavramdır. Fey kavramının kelime anlamını ve terimsel tanımını 1. Bölümde "*Ganimetle İlgili Kavramlar*" başlığı altında fey maddesi açıklanırken verilmişti.

Fey, ganimet malları arasında değerlendirilen fetih veya antlaşmayla sonuçlanan bir savaş geliridir. "*Savaş geliridir.*" çünkü Müslümanlar, savaş hazırlıkları yapıp sefere çıkmışlardır. Fakat düşman tarafının İslam ordusuyla barış antlaşma yapmasından dolayı, savaş meydana gelmemiştir. Bu barış antlaşması neticesinde düşman tarafı mal ve mülklerini Müslümanlara teslim etmiştir. Müslümanların düşmandan bu şekilde aldığı ganimet fey ganimetidir. Fey konusuyla ilgili hüküm Kur'an'ın 59. Sûresi olan Haşr Sûresi'nin 6–10. ayetleri arasında geçmektedir.

Fey'in hükmünü ve verileceği yerleri açıklayan ayetler mealen şöyledir:

*"Ey inananlar! Onların mallarından, Allah'ın Peygamberine verdiği şeyler için siz ne at ve ne de deve sürdünüz; fakat Allah peygamberlerine, dilediği kimselere karşı üstünlük verir. Allah her şeye Kadir'dir."*²⁶⁰

"Allah'ın, fethedilen memleketler halkının mallarından Peygamberine verdikleri; Allah, Peygamber, O'nun yakınları, yetimler, yoksullar ve yolda kalmışlar içindir; ta ki içinizdeki zenginler arasında elden ele dolaşan bir devlet olmasın. Peygamber size ne verirse onu alın, sizi neden menederse

Muhammed, Muhammed Fadl İcmâvî, Muhammed Seyyid Reşâd, Ali Ahmed Abdalbâkî, Hasan Abbas Kutub, y.y., Müessesu'l-Kurtuba, Cilt 13, s. 102.

²⁶⁰ Haşr, 59/6.

ondan geri durun; Allah'tan sakının, doğrusu Allah'ın cezalandırması çetindir."²⁶¹

*"Allah'ın verdiği bu ganimet malları bilhassa; yurtlarından ve mallarından edilmiş olan, Allah'tan bir lütuf ve rıza dileyen, Allah'ın dinine ve Peygamberine yardım eden muhacir fakirlerindir. İşte doğru olanlar bunlardır."*²⁶²

*"Onlardan önce bu yurda yerleşmiş ve gönülden inanmış olanlar, kendilerine göç edip gelenleri severler, onlara verilenlerden dolayı içlerinden bir rahatsızlık duymazlar; ihtiyaç içinde olsalar bile onları kendilerine tercih ederler. Kim nefsinin bencilliğinden korunmayı başarırsa işte kurtuluşa erecekler onlardır."*²⁶³

*"Bunların ardından gelenler de 'Ey rabbimiz' derler, 'Bizi ve bizden önceki iman etmiş kardeşlerimizi bağışla; kalplerimizde iman edenlere karşı kötü bir düşünce ve duyguya yer bırakma. Rabbimiz! Kuşkusuz sen çok şefkatlisin, çok merhametlisin."*²⁶⁴

Müfessirler Haşr Sûresi'nin 6. ayetin nüzul sebebi hakkında kitaplarında şu rivayeti zikretmektedirler:

Hz. Peygamber, Beni Nadir Yahudilerini bulunduğu yeri antlaşma yaparak fethetti; onları da oradan sürdü ve onların mallarını aldı. Müslümanlar da ganimet olarak alınan malın kendilerine taksim edilmesini Hz. Peygamber'den istediler. Onların bu istekleri üzerine Haşr Sûresi'nin 6. âyeti indi.²⁶⁵

Burada ise ganimet konusu içinde değerlendirilen ve fetih veya sulh neticesinde yani savaş yapılmaksızın elde edilen fey ganimetini Haşr Sûresi'nin 6–10. ayetleri açısından ifade edilmiştir. Haşr Sûresi'nin 6–10. ayetlerinde feyin verilmesi gereken yerler ifade edilmektedir.

²⁶¹ Haşr, 59/7.

²⁶² Haşr, 59/8.

²⁶³ Haşr, 59/9.

²⁶⁴ Haşr, 59/10.

²⁶⁵ Kurtûbî, Cilt 20, s. 246; Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vilili'l-Kur'ân*, Cilt 22, s. 514; Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb (et-Tefsîru'l-Kebîr)*, Cilt 29, s. 285; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ân'il-Azîm*, Cilt 13, s. 482; Zemahşarî, *el-Keşşaf*, Cilt 6, s. 78.

Enfâl Sûresi'nin 41. ayetini açıklarken ganimetin verildiği yerler hakkında Müslüman ilim adamlarının fikirlerine yer verilmişti. Fey'in verildiği ilk beş grup ile humusun verildiği yerler aynıdır.²⁶⁶ Bundan dolayı feyin verildiği ilk beş grup izah edilirken Müslüman âlimlerin bu konudaki fikirlerine tekrar yer verilmeyecektir.

Ayette geçen “Allah'ın peygamberine verdiği şeyler”²⁶⁷ ifadesinden hareketle fey olarak ele geçirilen menkul ve gayrimenkul malların tümü sadece Hz. Peygamber'e verilmiştir.²⁶⁸ Bu mallardan Hz. Peygamber kendi ailesinin bir yıllık nafakasını ayırır, ilgili ayette geçen gruplara sarf ettikten sonra geriye kalanı da Allah yolunda savaş için at ve silaha harcardı.²⁶⁹ Hz. Peygamber'in vefatından sonra fey ganimetinin menkul olanları yine söz konusu gruplara verilir; gayrimenkul mallar ise kamuya harcanılırdı.²⁷⁰ Devlet başkanı bu fey ganimetini ayette sayılan kişilere dilediği kadar verir. Bu fey ganimeti bir anlamda devlet başkanının örtülü ödeneği konumundadır.²⁷¹

Haşr Sûresi'nin 7. ayetinde fey ganimeti olarak elde edilen malların taksimi ise şu şekilde ifade edilmektedir:

1. Allah
2. Allah'ın Resulü
3. Hz. Peygamber'in Yakın Akrabaları
4. Yetimler
5. Miskinler
6. Yolda Kalmışlar
7. Fakir Olan Muhacir

²⁶⁶ Ateş, Cilt 5, s. 2659.

²⁶⁷ Haşr, 59/6.

²⁶⁸ Neseî, Cilt 3, s. 456; Kurtubî, Cilt 20, s. 346; Sâbûnî, Cilt 3, s. 1307; Şevkânî, *Fethu'l-Kâdir el-Câmi' Beyne'l-Fenni'r- Rivâyeti ve'd-Dirâyeti*, s. 1474; Zuhayli, *et-Tefsîru'l-Munîr*, Cilt 28, s. 80; Ateş, Cilt 5, s. 2658.

²⁶⁹ Taberî, Cilt 22, s. 513; Kurtubî, Cilt 20, s. 346; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ân'il-Azîm*, Cilt 13, s. 482; Zuhayli, *et-Tefsîru'l-Munîr*, Cilt 28, s. 80; Ateş, Cilt 5, s. 2658.

²⁷⁰ Zuhayli, *et-Tefsîru'l-Munîr*, Cilt 28, s. 81.

²⁷¹ Ateş, Cilt 5, s. 2659.

Fey ganimetinden kendisine pay verilen bir grup da Haşr Sûresi'nin 8. ayetinde geçen *“li'l-fukarâi'l-muhâcirûn”* ifadesinde geçen fakir muhacirlerdir. Allah Haşr Sûresi'nin 7. ayetinde fey ganimetinin kimlere verileceğini açıkladıktan sonra fey ganimetinin kendisine verileceği kişilerin özelliklerini ilgili sûrenin 8. ayetinde açıklamaktadır. Bu özellik ayette şu şekilde ifade edilmektedir:

*“Yurtlarını, mallarını bırakarak, sırf Allah'ın lütuf ve rızasına ermek için hicret eden ve Allah'ın dinin yerleşmesi için Hz. Peygamber'e yardım ederek ona verdikleri sözde duran fakir durumda olan göçmenler ve göçmenliktir.”*²⁷²

8. Ensar

Fey ganimetinin verileceği yerlerden birisi de Haşr Sûresi'nin 9'uncu ayetinde geçen *“ve'l-lezine tebevveu'd-dâre ve'l-imân.../Onlardan önce o yurda yerleşip imana sarılanlar/a”* ifadede zikredilen *“Ensar”*dır.

Müfessirler ensarın fey ganimetinde hak sahibi olup olmadıkları konusunda farklı görüşler dile getirmişlerdir. Onların bu şekilde ihtilaf etmelerinin temel nedeni Haşr Sûresi'nin 9. ayetinin başında geçen *“vav harfi”*nin, bir önceki ayette geçen *“li'l muhâcirin”* ifadesine atıf olup olmadığıdır. Eğer ilgili sûrenin 9. ayetin başındaki *“vav edatı”* “atıf” olarak kabul edilirse ensar fey ganimetinden pay almaya hak kazanmaktadır. Fakat ilgili yerdeki *“vav edatı”* *“ibtidaiye/cümle başlangıcı”* kabul edilirse ensar fey ganimetinden hak almaz. Bu durumda Haşr Sûresi'nin 9. ayeti kendisinden sonra gelen ayetlerle ensarın özelliklerini açıklamaktadır.²⁷³

Bu konuda Hz. Peygamber tutumuna bakıldığında şu uygulama görülmektedir: “Hz. Peygamber, Beni Nadir Yahudilerinden aldığı fey ganimetini çok ihtiyaç içinde olan muhacirler arasında paylaşarak dağıttı. Ensardan fakir olan Ebu Dücane Simak b. Haraşa, Süheyl b. Hüneyf ve Haris b. Samme olmak üzere

²⁷² İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ân'il-Azîm*, Cilt 13, s. 487; Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb (et-Tefsîru'l-Kebîr)*, Cilt 29, s. 287; Ateş, Cilt 5, s. 2662.

²⁷³ Ateş, Cilt 5, s. 2662.

sadece üç kişiye vermiştir.”²⁷⁴ Fey ganimetinden ensara pay verilmesi konusunda Hz. Peygamber’in uygulaması bu şekildeydi.

Bu konuda rivayet edilen mevkuf bir hadiste²⁷⁵ Hz. Ömer, Haşr Sûresi’nin 9. ayetin başındaki “*vav edatı*”nı atıf kabul etmiştir. Bunda dolayı o, fey ganimetinde ensarın da hakkı olduğu düşüncesine sahip olmuştur.²⁷⁶ İlk dönem müfessirlerinden olan Zemahşeri de söz konusu ayetin başındaki “*vav edatı*”nın kendisinden önceki ayette atıf için kullanıldığını ifade etmektedir.²⁷⁷

Hz. Ömer’in bu içtihadı karşısında, bu konuda farklı düşüncelere sahip olan Müslüman ilim adamları da olmuştur. Örnek olarak Vehbe Zuhayli ve Süleyman Ateş, Haşr Sûresi’nin 9’uncu ayetin başında geçen “*vav*”ın “*ibtidaiye*” olduğunu ifade etmişlerdir. Bu durumda söz konusu ayet ve ondan sonra gelen ayetler ensarın özelliklerini anlatmakta olup ensarın fey ganimetinden hak sahibi olmadığı anlamına gelmektedir.²⁷⁸

9. Sonraki Nesil

Fey ganimetinin verildiği bir grup da Haşr Sûresi’nin 10’uncu ayetinde geçen “*ve’l-lezine câe min ba’dihim.../Onlardan sonra gelenler...*” ifadesinde dile getirilen tabiin, etba-i tabiin ve kıyamete kadar iman edip Müslüman olan kişilerdir.²⁷⁹ Bu gruptaki insanlara fey ganimetinden pay verilip verilmemesi gerektiği hususunda Müslüman ilim adamları farklı fikirler dile getirmişlerdir. Buradaki ihtilaf, Haşr

²⁷⁴ İbn Sa’d, Cilt 2, s. 54; İbn Esîr, Cilt 2, s. 65; Sarıçam, s. 226; Zuhayli, *et-Tefsîru’l-Munîr*, Cilt 28, s. 86.

²⁷⁵ Buhârî, *Tefsîr*, Sûre: 59.

Mevkuf Hadis: Senedi muttasıl olsun veya olmasın sahabeye dayandırılan söz, fil ve takrirlere denir. (Ahmet Gelişgen, “Mevkuf Hadis (Mevkuf Haber)”, *D.K.S.*, Ankara, D.İ.B.Yayımları, 2007, s. 437-438.)

²⁷⁶ Ateş, Cilt 5, s. 2662.

²⁷⁷ Zemahşeri, *el-Keşşâf*, Cilt 6, s. 726.

²⁷⁸ İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’ân’il-Azîm*, Cilt 13, s. 487, 494; Zuhayli, *et-Tefsîru’l-Munîr*, Cilt 28, s. 83; Ateş, Cilt 5, s. 2662.

²⁷⁹ İbn Arabî, Cilt 4, s. 221; Sa’lebî, Cilt 5, s. 441; İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’ân’il-Azîm*, Cilt 13, s.495; Kurtubî, Cilt 20, s. 372; Zemahşerî, *Keşşâf*, Cilt 6, s. 82; Râzî, *Mefâtihu’l-Ğayb (et-Tefsîru’l-Kebîr)*, Cilt 29, s. 289; Âlûsî, Cilt 28, s. 54; Zuhayli, *et-Tefsîru’l-Munîr*, Cilt 28, s. 85.

Sûresi'nin 9. ayetinde geçen ihtilaf durumuyla aynıdır. Yani “*vav edatı*”nın atıf harfi olup olmadığıdır.

Bu konuyu açıklayıcı tarzda Hz. Peygamber'in herhangi bir uygulamasına rastlanılmamaktadır. Eğer Hz. Peygamber'in bu konuda bir açıklaması veya uygulaması olsaydı bir hüküm niteliğinde olup Müslümanlar tarafından uygulanması gerekirdi.

Hz. Ömer Irak'ta Müslümanlar tarafından ele geçirilen toprakları savaşa katılanlar arasında dağıtmayıp Haşr Sûresi'nin 10'uncu ayetini ve Haşr Sûresi'nin 8'inci ayetinde geçen “...*O mallar, içinizden yalnız zenginler arasında dolaşan bir servet haline gelmesin...*” ifadesini delil getirerek, daha sonra gelen Müslüman ve dindar nesile bırakılması fikrine sahip olup bu şekilde içtihatla bulunmuştur. Bu fikrini ve içtihadını sahabenin ileri gelenlerine arz edip onlarla bu konuyu istişare etmiştir. Sahabe de Hz. Ömer'in bu fikrini ve içtihadını kabul etmiştir. Söz konusu araziye sahiplerine haraç karşılığında geri vermiştir.²⁸⁰ Hz. Ömer'in bu görüşünü kabul edip bu görüş doğrultusunda ilgili ayeti açıklayan Müslüman tefsir âlimleri vardır. Örnek olarak Zemahşari, Râzî ve Âlûsî gibi müfessirler ayetin başındaki “*vav edatı*”nı atıf harfi olarak kabul etmiş ve 10'uncu ayetin başındaki cümleyi 8'inci ayetteki “*li'l-muhâcirin*” ifadesine bağlamışlardır.²⁸¹ Eski dönemde yazılan tefsirlerin ekseriyeti ilgili ayetin izahını Hz. Ömer'in içtihadını destekler nitelikte yapmışlardır.²⁸²

Hz. Ömer ve onun düşüncesini destekleyen ilim adamlarının bu içtihatlarına karşılık, farklı fikirler dile getiren Müslüman âlimler de vardır. Bu konuda farklı düşünen Süleyman Ateş düşüncesini şöyle dile getirmektedir:

Bir kısım ulemâ, bu vâvı “âtıf vâvı” olarak görüp böyle mânâlandırmışlardır. Fakat sözü akışından bu vâvın “âtıf vâvı” değil, ibtidâiyye olduğu anlaşılmaktadır. 9 ve 10'uncu ayetler 8'inci âyete bağlanmıyor, yeni cümleler oluyor. Bunlar ilk Ensâr ile daha sonra gelen Müslüman olan kimselerin, yüksek karakter ve ahlâkını

²⁸⁰ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ân'il-Azîm*, Cilt 13, s. 487; Cessâs, Cilt 3, s. 575-576; Âlûsî, Cilt 28, s. 54; Ateş, Cilt 5, s. 2662.

²⁸¹ Zemahşari, *el-Keşşâf*, Cilt 6, s. 82; Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb (et-Tefsîru'l-Kebir)*, Cilt 29, s. 289; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ân'il-Azîm*, Cilt 13, s. 4872.

²⁸² İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ân'il-Azîm*, Cilt 13, s. 487; Kurtubî, Cilt 20, s. 373.

anlatmaktadır. Yoksa bu âyetlerde ganimetler önce muhâcirlere, sonra Ensâra, sonra onların ardından gelen Müslümanlara verilir diye bir anlam yoktur.²⁸³

2.10. Ganimette Ahlakilik ve Kamu Malı

Ganimet hükmünün, Kur'an açısından kime ait olduğu, onun nasıl taksim edildiği ve kime verilebildiği ile ilgili bilgi daha önce sunuldu. Kur'an, ganimete sadece hüküm açısından bakmayıp onun elde edilmesinde dikkat edilmesi gereken ahlakî prensipler açısından da bakmaktadır. Ganimetin elde edip tüketilmesinde nelere dikkat edilmesi gerektiği hususunu bazı prensiplere bağlamıştır. Bu durumda bir Müslümanın yapması gereken şey, önüne çıkan her ganimet ve ganimet fırsatını helal-haram demeden alıp değerlendirmesi değil; bilakis, dinin çizdiği ahlakî prensiple ve hakkaniyet çerçevesinde bu fırsatını değerlendirmesidir. Çünkü haksızca alınan her şeyin ahirette büyük bir sorumluluğunun olduğu unutmamalıdır.

Ganimetin alınıp değerlendirilmesinde Müslümanlara bazı sınırlar çizen, helal ve harama dikkat edilmesini isteyen ve bu hususta bakışları ahlakiliğe çeken Kur'an ayetleri vardır. Bu ayetlerin anlamı mealen şöyledir:

“Hiçbir peygamberin (ganimete) hıyanet etmesi düşünülemez. Kim (ganimete) hıyanet ederse, kıyamet günü, hıyanet ettiği şeyle birlikte gelir. Sonra da hiçbir haksızlığa uğratılmaksızın herkese kazandığının karşılığı tastamam verilir.”²⁸⁴

Elde ettiğiniz ganimetleri temiz ve helal olarak yiyin; Allah'tan sakının, doğrusu Allah bağışlar ve merhamet eder.”²⁸⁵

Tefsir kaynaklarında Âl-i İmrân Sûresi'nin 161. ayetinin nüzul sebebi hakkında farklı rivayetler zikredilmektedirler.²⁸⁶ Fakat müfessirlerin temel olarak kabul ettikleri iki rivayet vardır. O rivayetler de şunlardır:

Hz. Peygamber okçuları gönderdi. (Savaş Müslümanların lehine neticelenince) Hz. Peygamber bazı ganimetler elde etti. Bu ganimetleri Müslümanlar arasında paylaştırdı. Fakat okçulara ganimetten bir şey ayırmadı. Okçular da O'na gelerek, 'Fey'in taksim edildiğini fakat kendilerine pay ayrılmadığını' söylediler. Bunun üzerine Âl-i İmrân Sûresi'nin 161. ayeti indi.²⁸⁷

²⁸³ Ateş, Cilt 5, s. 2662.

²⁸⁴ Âl-i İmrân, 2/161.

²⁸⁵ Enfâl, 8/69.

²⁸⁶ Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vilili'l-Kur'ân*, Cilt 6. s. 193–201; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ân'il-Azîm*, Cilt 3, s. 237–238; Vâhidî, s. 102.

²⁸⁷ Vâhidî, s. 102; Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vilili'l-Kur'ân*, Cilt 6. s. 197.

Bedir Savaşını Müslümanlar kazandıktan sonra bazı ganimetler elde edildi. Bu ganimetlerden kırmızı kadife bir kumaştan olan bir şeyi Müslümanlar kaybettiler. Onlardan bazıları 'Belki Hz. Peygamber almıştır.' dediler. Bunun üzerine Âl-i İmrân Sûresi'nin 161.ayeti indi.²⁸⁸

Âl-i İmrân Sûresi'nin 161'nci ayeti aynı zamanda suç-ceza hususunu da açıklamaktadır. Bu dünyada işlenen bir suçun ahirette cezası vardır. Haksızca alınan ganimet malının hem dünyevî hem de uhrevî cezası vardır. Bu konuda Bayraktar Bayraklı şöyle demektedir:

Devletin ve halkın malını zimmete geçirmenin, emanete hıyanet etmenin dünyevî hukukta ağır bir suç olduğunu beyan etmek ve insanları bundan caydırmak için Allah 'Kim emanete hıyanet ederse, kıyamet günü hainlik şeyin günahı onun boynunda asıllı olarak gelir.' buyurmaktadır. Demek ki emanete ihanet eden kimse, mahşerde bunun hesabını verecektir.²⁸⁹

Hz. Peygamber'in, Müslümanların alın-teri dökerek hak ettikleri ganimeti kendisine alıp onlara vermeme gibi bir tutum ve davranış içinde olması mümkün değildir. Ateş, bu konuda şöyle demektedir:

Peygamber, insanların en doğrusudur. Onun güzünde dünya malının, bir tüy kadar değeri yoktur. Eğer O, dünya malına değer verseydi mal yığar, geriye servet bırakırdı. Hâlbuki kendisi geriye miras dahi bırakmamıştır. Hâşâ onun hıyanet etmesi, ganimet mallarından birini alıp kendisine saklaması yahut kendisine inen bir âyeti ümmetinden gizlemesi olur şey değildir.²⁹⁰

Âl-i İmrân Sûresi'nin 161'inci ayeti aynı zamanda yöneticilerin ve elinde yetki bulunan kişilerin kamu mallarını zimmete geçirmemeyi ve onları halkın bir emaneti olarak bilip ona göre bir tutum içinde olmayı ifade etmektedir. Daha öncede ifade edildiği üzere kamu malını zimmete geçirmek büyük bir günah ve suçtur. Bu günah ve suçun da ahirette cezası büyüktür. Nitekim söz konusu ayeti açıklayıcı tarzda olan bir hadiste Hz. Peygamber şöyle buyurmaktadır:

Hz. Peygamber, Muaz b. Cebeli Yemen'e gönderirken ona şöyle der: "Benim iznim olmadan hiçbir şey alma! Çünkü bu bir hırsızlıktır. Devlet malını aşırın kimse, kıyamet günü o aşırığıyla gelir."²⁹¹

²⁸⁸ Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîlil'l-Kur'ân*, Cilt 6. s. 194; Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ân'il-Azîm*, Cilt 3, s. 237; Karaman v.d., *Kur'an Yolu*, C. 1, s. 706.

²⁸⁹ Ateş, Cilt 1, s. 516; Bayraktar Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, İstanbul, Bayraklı Yayınları, 2002, Cilt 4, s. 438.

²⁹⁰ Ateş, Cilt 1, s. 516.

²⁹¹ Tirmizî, *Ahkâm*, 8.

2. 2. HZ. PEYGAMBER VE İLK DÖRT HALİFENİN GANİMETE YAKLAŞIMLARI

2. Bölümün 1. konusunda teorik açıdan Kur'an'da ganimetin varlığı ve durumu üzerinde duruldu. Daha önce ifade edildiği üzere, Kur'an, ganimet konusu hakkında teorik bilgi vermektedir. Hz. Peygamber'in sünneti ise ganimet konusu hakkında pratik tablolar ifade etmektedir. Bunda dolayı Kur'an'ın ganimet hakkında verdiği bilgilerin uygulanırlığının olup olmadığı konusu hakkında bilginin elde edilmesi için Hz. Peygamber'in hayatında ve ilk dört halife döneminin bilinmesinde fayda vardır.

2. 2. 1. Hz. Peygamber'in Ganimete Yaklaşımı (H. 2–12/M. 624–632)

Hz. Peygamber döneminde Kureyşliler, Yahudiler ve Rum/Bizanslı/larla birçok savaş yapılmıştır. Bu savaşlar neticesinde birçok ganimet ele geçirildi. Ele geçirilen bu ganimetlerin taksimi, Bedir ganimetleri hariç, tamamen vahyin bildirisi çerçevesinde yapılmıştır. Hz. Peygamber, ganimet çeşitleri olan ganimet, fey, seleb ve safî konularında nasıl davranılmasını gerektiğini uygulamalarıyla göstermiştir.

Hz. Peygamber'in Mekke'den Medine'ye hicret etmesinden sonra hicretin 2. yılında meydana gelen Bedir Savaşı'na kadar –Abdullah b. Cahş seriyyesinde elde edilen ganimetler hariç²⁹²- ganimetle ilgili bir gelişme olmamış ve ganimet hakkında nasıl bir yol/yöntem izlenileceğine dair ne bir düşünce ne de bir ayetin hükmü vardı.

Bedir Savaşı (H.2/M.624)'nda Müslümanlar galip gelince yetmiş kadar savaş esiri²⁹³ ve birçok mal ganimet olarak ele geçirildi. Hz. Peygamber Medine'ye döndükten sonra ganimet olarak ele geçirilen malları savaşa katılanlar arasında eşit bir şekilde bölüştürdü.²⁹⁴ Hz. Peygamber bu taksimden önce kendisine safîden pay almıştır.²⁹⁵

Medine Yahudilerden olan Beni Kaynukalılar'ın hicretin 2. yılında (M. 624) Medine sözleşmesinde verdikleri sözleri bozmaları ve ensardan bir kadına uygun

²⁹² Taberî, *Târihu'r-Rusûl ve'l-Mulûk*, Cilt 2, s. 412–413; İbn Esîr, Cilt 2, s. 12; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Cilt 5, s. 38.

²⁹³ İbn Sa'd, Cilt 2, s. 16; Taberî, *Târihu'r-Rusûl ve'l-Mulûk*, Cilt 2, s. 474–475.

²⁹⁴ İbn Sa'd, Cilt 2, s. 17; Taberî, *Târihu'r-Rusûl ve'l-Mulûk*, Cilt 2, s. 458.

²⁹⁵ İbn Sa'd, Cilt 2, s. 17.

olmayan davranışta bulunmaları neticesinde Hz. Peygamber onları Medine'den çıkardı. Onlar, geride bin beş yüz kılıç, üç yüz zırhlı elbise, iki bin mızrak ve beş yüz kalkandan oluşan silahlarını ve mallarını Medine'de bıraktılar. Hz. Peygamber de ganimet olarak kalan bu malların 1/5'ini beytülmale ayırdı. Bu ganimetten geri kalan 4/5'ini da Müslümanlar arasında bölüştürdü.²⁹⁶ Bedir Savaşı'ndan sonra 1/5'i ayrılan ilk ganimetin, bu Yahudi kabilesinden elde edilen ganimet olduğu ifade edilmektedir.²⁹⁷

Beni Nadir Yahudilerinin hicretin 4. yılında (M. 625) Medine sözleşmesine sadık kalmayıp onu bozmaları ve Ka'b b. Eşref'in söz ve davranışlarıyla Müslümanları rahatsız etmesinden dolayı Resulullah onlara bir sefer düzenledi. Bu sefer neticesinde Beni Nadir Yahudileri, Medine'deki yerlerini terk edip Hz. Peygamber ile antlaşma yaptılar. Kur'an, Hz. Peygamber'in bunlardan ele geçirdiği ganimetleri fey olarak ifade etti.²⁹⁸ Fey ile ilgili hükmün nasıl olduğunu daha önceki konularda ifade edilmişti. Hz. Peygamber burada ele geçirilen toprakları ensarın da görüşünü alarak muhacirlere ve bunun yanında ensardan fakir olan iki kişiye verdi.²⁹⁹

Hz. Peygamber hicrî 5. (M. 627) yılında Beni Kurayza Yahudilerinden ganimet olarak bazı kadınları ve buluğa ermemiş çocukları esir aldı. Onların mallarını da ganimet olarak ele geçirdi. Hz. Peygamber burada ele geçirdiği ganimeti, atlıya üç pay, atsıza ise bir pay verdi. Otuz üç tane at vardı. Hz. Peygamber onları da humus olarak taksim etti.³⁰⁰ Bunların durumu Kur'an'da Ahzâb Sûresi'nin 25 ile 27. ayetleri arasında geçmektedir.

Hz. Peygamber Beni Mustalik gazvesinde (H. 6/M. 627) iki bin deve, beş bin koyun ve birçok esir ganimet olarak ele geçirmiştir.³⁰¹ Hz. Peygamber, ele geçirdiği bu ganimeti hak eden Müslümanlar arasında paylaştırdı.³⁰²

²⁹⁶ Taberî, *Târîhu'r-Rusûl ve'l-Mulûk*, Cilt 2, s. 481; İbn Sa'd, Cilt 2, s. 26-27; İbn Esîr, Cilt 2, s. 54; Sariçam, s. 224.

²⁹⁷ Taberî, *Târîhu'r-Rusûl ve'l-Mulûk*, Cilt 2, s. 481; İbn Sa'd, Cilt 2, s. 27; İbn Esîr, Cilt 2, s. 54; Sariçam, s. 224.

²⁹⁸ Haşr, 59/6-7.

²⁹⁹ İbn Sa'd, Cilt 2, s. 54; İbn Esîr, Cilt 2, s. 65; Sariçam, s. 226.

³⁰⁰ İbn Esîr, Cilt 2, s. 76; Sariçam, s. 228.

³⁰¹ Taberî, *Târîhu'r-Rusûl ve'l-Mulûk*, Cilt 2, s. 604; İbn Esîr, Cilt 2, s. 81; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Cilt 6, s. 182; Sariçam, s. 193.

Hüneyn savaşında (H. 8/M. 629) altı bin esir, yirmi dört bin deve, kırk binden fazla koyun ve bir miktar gümüş ganimet olarak ele geçirildi. Hz. Peygamber bu ganimeti hak eden kişiler arasında taksim etti. Ganimetlerin 1/5'ini hazineye ayırıp geri kalan 4/5'ini gaziler arasında paylaştırdı. Hz. Peygamber, Huneyn savaşında elde edilen ganimetten bir payı da ganimetin verileceği yerler arasında yer almamasına rağmen müellefe-i kulûba³⁰³ verdi.³⁰⁴

Tebük savaşında (H. 9/M. 630) esnasında Hz. Peygamber yol üzerinde bulunan Yahudileri İslam'a davet etti. Onlar bu daveti kabul etmeyip cizye vereceğini söylediler. Yine o bölgede bulunan Hıristiyanları da İslam'a davet etti. Fakat onlar da bu daveti kabul etmediler. Cizye vermek üzere Hz. Peygamber ile antlaşma yaptılar.³⁰⁵

Hz. Peygamber, Necranlı Hıristiyanları hicretin 9. yılında (M. 630–631) İslam'a davet etti. Onlar da O'nun bu davetini kabul etmeyip cizye vermek üzere antlaşma yaptılar.³⁰⁶ Cizye fey' ganimeti içinde değerlendirilen bir gelir türüdür. Bunun tasarrufu Hz. Peygamber'e bırakılmıştır. Hz. Peygamber, uygun bulduğu yere bunu harcardı. Fey' ganimeti hakkında daha önce bilgi verilmişti.

İslam Tarihi kaynaklarının, Hz. Peygamber döneminde alınan ganimetler hakkında verdiği bu bilgiler örnek olarak sunulmuştur. Bu bilgilerden de anlaşıldığı üzere Hz. Peygamber, zaferle kazanılan savaşlar sonunda esirler, araziler ve menkul oluşan birçok şeyi ganimet olarak elde etmiştir. Düşmanlardan elde edilen bu şeylerin bazıları savaşlı olarak alınan ganimet, bazıları da savaşsız, sulh ve fetih sonucu olarak elde edilen fey ganimeti olarak görülmüş ve taksimi de bu ganimet türlerinin hükmüne göre yapılmıştır.

Hz. Peygamber zamanında savaşlarda ele geçirilen ganimetin humusu, Enfâl Sûresi'nin 41. ayetinin nazil olmasından sonra beytülmale geliyordu. O da bu

³⁰² İbn Esîr, Cilt 2, s. 81.

³⁰³ Müellefe-i Kulûb: Sözlükte “alıştırılan, sevilen, birleştirilen, bir araya getirilen, kalbi ısındırılan” anlamına hemektedir. Dinî bir terim olarak “zekât verilecek sınıflardan biri olup, kalpleri kazanılmak, İslâm'a ısındırılmak veya kötülüklerinden emin olunmak ya da Müslümanlara faydalı olacakları umulan kişiler” demektir. (İbrahim Paçacı, “Müellefe-i Kulûb”, *D.K.S.*, 3. Baskı, Ankara, D.İ.B.Yayınları, s. 487-488.)

³⁰⁴ Sarıçam, s. 216–218.

³⁰⁵ Sarıçam, s. 243.

³⁰⁶ Sarıçam, s. 245.

humusu ayette geçen zümreler arasında taksim etmiştir. Bu zümrelerin de hangileri olduğunu ganimetin taksimini bildiren ayet işlenirken ifade edilmişti.

H. Peygamber ganimetten kendisine düşen payı alırdı ve onu dilediği şekilde harcardı. Şöyle ki, kendi payından ailesinin ihtiyacını karşılardı. Artanın bir kısmını ordu da giderleri için harcamaktaydı.³⁰⁷

H. Peygamber zamanında fey ganimeti gelirin miktarı çok azdı. O kendisine gelen fey ganimetlerini Medine'deki Müslümanlara dağıtıyordu. Kendisine gelen fey ve humusu, evli olanlara iki, bekârlara bir hisse şeklinde dağıtmıştır.³⁰⁸

H. Peygamber, Haşimoğulları ve Abdülmüttaliboğullarıdan olan akrabalarına³⁰⁹ ganimetten pay ayırmış ve onlara vermişti.³¹⁰ H. Peygamber, ganimetten miskinlere, yetimlere ve yolda kalmışlara paylarını vermiştir.³¹¹ H. Peygamber ayette geçen ganimetlerin verildiği gruplar arasında yer almayan müellefe-i kulûba da pay vermiştir. Bu da H. Peygamber zamanında görülen farklı bir uygulamaydı.

Sonuç olarak, H. Peygamber ister fey'de ister humus ganimetin de olsun – Allah'a verilen payı dışarıda tutarsak- ganimetin verilmesi gereken yerlere onu tam olarak vermiştir. Hatta İslam toplumunun maslahatı gereği müellefe-i kulûba da bir pay vermiştir. Bu da ihtiyaç duyulduğunda ganimetin tasarruf yerlerinin esnek bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir.

2. 2. H. Ebu Bekir'in Ganimet'e Yaklaşımı (H. 11–13/M. 632–634)

Sahabe, H. Peygamber vefat ettikten sonra devletin idari işlerini yürütülmesi için H. Ebu Bekir'i Sakîfet-u Benî Sâide'de halife olarak seçtiler. H. Ebu Bekir devlet idaresinin başına gelince, yönetimi boyunca Allah'a ve Resulüne

³⁰⁷ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, Cilt 7, s. 83; Erkal, "Ganimet", *D.İ.A.*, Cilt 13, s. 353.

³⁰⁸ Fayda, "Fey", *D.İ.A.*, Cilt 12, s. 513.

³⁰⁹ Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb (Tefsîru'l-Kebîr)*, Cilt 15, s. 170; Beydâvî, Cilt 1, s. 386; Erkal, "Ganimet", *D.İ.A.*, Cilt 13, s. 353.

³¹⁰ Erkal, "Ganimet", *D.İ.A.*, Cilt 13, s. 353; Seyithanoğlu, v.d., *Büyük İslâm Tarihi*, Cilt 2, s. 118.

³¹¹ Seyithanoğlu, v.d., *Büyük İslâm Tarihi*, Cilt 2, s. 118.

itaat edeceğine ve bu işte kendisine yardımcı olunmasına dair hususları içeren bir konuşma yaptı.³¹²

Hız. Ebu Bekir, Hız. Peygamber'in sünneti daima takip etmiştir. Hız. Muhammed vefat ettikten sonra da O'nun din adına yapmadığı bir şeyi yapmamaya çalışmış ve bu husustaki tepkisini uygun bir şekilde ortaya koymuştu. Bu konuda şu olaylar örnek olarak zikredilebilir: Hız. Ömer'in, Hız. Ebu Bekir'e, Kur'an-ı Kerim'in cem' edilmesi /toplanmasını teklif etti. Hız. Ebu Bekir de bu teklif karşısında şöyle deyip "Hız. Muhammed'in yapmadığı bir şeyi ben nasıl yaparım" tepkisini ortaya koydu.³¹³ Zekât vermeyen bazı kabilelere karşı "Hız. Muhammed'e verdikleri bir deve yularını bana vermezlerse onlara karşı savaşırım." demek suretiyle tutumunu ortaya koymuştu.³¹⁴

Ganimetin, Hız. Peygamber zamanında vahyin ışığında nasıl uygulandığı konusu ilgili yerde sunulmuştu. Hız. Ebu Bekir'in hilafeti döneminde bazı savaşlar meydana geldi. Müslümanların galip geldiği savaşlardan ganimetler elde edildi. Hız. Ebu Bekir, ele geçirilen ganimetleri Hız. Peygamber'in uygulamasını örnek olarak hak sahiplerine paylaştırmıştır. Hız. Ebu Bekir'in hilafeti zamanında Halid b. Velid komutanlığında meydana gelen Zâtu's-Selâsil, Mızâr, Velce, Ulleys, Aynu't-Temr, Dummetu'l-Cendel ve Musayyah savaşlarında birçok ganimet elde edildi. Kazanılan bu ganimetlerin 5/1'i, Halid b. Velid tarafından Hız. Ebu Bekir'e gönderilirdi. Ganimetin geri kalan 5/4 pay ise savaşa katılanlar arasında paylaştırılırdı.³¹⁵

Hız. Ebu Bekir'in talimatıyla, beytülmale getirilen ganimetler Enfâl Sûresi'nin 41. ayetinde belirtilen yerlere sarf ediliyordu. Hız. Peygamber'in vefatından sonra humusun verilmesi gereken yerlerin bazıları hususunda tartışmalar olmuştur. Bu tartışmalar, ilk halife Hız. Ebu Bekir zamanından itibaren başlamıştır. Özellikle "Hız. Peygamber ve O'nu Akrabaları"na ait olan hisseler bu tartışmaların temelini teşkil etmektedir. Hız. Ömer'in teklifi üzerine, Hız. Ebu Bekir Hız.

³¹² Suyûtî, s. 97.

³¹³ Suyûtî, s. 102.

³¹⁴ Suyûtî, s. 99.

³¹⁵ Taberî, *Târîhu'r-Rusûl ve'l-Mulûk*, Cilt 3, s. 350, 351, 354, 358, 377, 380, 382; İbn Esîr, Cilt 2, s. 240, 241, 242, 246, 247, 250; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Cilt 9, s. 516, 517, 519, 521, 529, 531, 534; Hizmetli, s. 328.

Peygamber'in yakınlarına ganimetten verilen payı kesti.³¹⁶ Hz. Ebu Bekir, Resulullah'ın akrabalarından ihtiyaç sahiplerine ganimetten pay verilmesini kararlaştırmıştı. Yani onlardan zengin olanlara ganimetten pay vermemiştir. Ganimetin beşte birlik kısmından pay alan üç grup olan yetimlere, miskinlere, yolda kalmışlara payları verilmiştir.³¹⁷

Hz. Ebu Bekir'in hilafeti zamanında, Hz. Peygamber zamanındaki olduğu gibi, beytülmale gelen fey ganimeti hemen Müslümanlar arasında eşit bir şekilde dağıtılırdı. Hak sahiplerine yapılan bu dağıtım da hilafetin ilk yılında 9, ikinci yılında 10 dirhem şeklindeydi.³¹⁸

Savaş alanında büyük gayret göstererek savaşan kişiye ait olan seleb hususunda Hz. Ebu Bekir döneminde bir değişiklik olmamıştır. Hz. Peygamber döneminde uygulama nasılsa o şekilde devam etmiştir.

Sonuç olarak Hz. Ebu Bekir döneminde ganimet hakkında yukarıda verilen bilgilerden de anlaşıldığı üzere, ganimetin verileceği yerleri hususunda bazı değişikliklerin olduğu ve Hz. Peygamber'in savaştan önce savaşanlara vaad ettiği selebte bir değişiklik olmadığını görülmüştür.

2. 3. Hz. Ömer'in Ganimete Yaklaşımı (H. 13–23/M. 634–644)

Hz. Ömer'in hilafeti döneminde, dünyanın iki büyük imparatorluğu olan Rum/Bizans ve Sasani İmparatorlukları ile Müslümanlar arasında birçok savaş meydana geldi. Kadisiye, Celula (H. 16/M. 637) ve Medâin (H. 16/M. 637) gibi savaşlar Müslümanların zaferiyle neticelenmiştir. Zaferle sonuçlanan bu savaşlar sonucunda bazı ganimetler ele geçirildi. Müslümanlar tarafından ele geçirilen ganimetlerin beşte biri beytülmale gönderiliyordu. Geri kalan beşte dördü ise savaşa katılan askerler arasında eşit olarak taksim edilirdi.

Hz. Ömer, Berâ b. Mâlik'in mübâreze sonucunda öldürdüğü Zâre Merzüban'ından ele geçirdiği seleb malının tümünü hak sahibine vermemiştir. O selebi, ganimet malı gibi değerlendirip beşte birini beytülmale almıştır. Hz. Ömer, seleb hususundaki bu farklı uygulamasının sebebini de "Seleb olarak ele geçirilin

³¹⁶ Mustafa Fayda, "Ebu Bekir", *D.İ.A.*, İstanbul, T.D.V. Yayınları, 1995, Cilt 10, s. 106.

³¹⁷ Seyitoğlu, v.d., *Büyük İslâm Tarihi*, Cilt 2, s. 120.

³¹⁸ Fayda, "Fey", *D.İ.A.*, Cilt 12, s. 513.

malın çok olması ve değerinin fazla olması” şeklinde açıklamıştır. İslâm tarihinde seleb, ilk defa ganimet gibi beşe bölünmüş olup bu uygulama bu dönemde devam edilmiştir.³¹⁹ Hâlbuki Hz. Peygamber döneminde seleb, düşman askerini öldürdüğünü ispatlaması durumunda öldüren kişiye verilmekteydi.

Sevâd arazisi feth edilince, Hz. Ömer sahabenin ileri gelenleriyle istişare etti. Sahabelerden bazıları arazinin 1/5’ini beytülmale ayrıldıktan sonra geri kalanın gazilere taksim edilmesini istiyorlardı. Hz. Ömer ise Haşr Sûresi’nin 10. ayetlerini delil getirerek “*Eğer araziyi taksim edersem, sizden sonra geleceklere bir şey kalmaz. Servet ve mal bir kaç kişinin arasında kalır.*” dedi. Bundan sonra araziyi eski sahiplerine bıraktı ve haraç vergisi koydu. Bu haraç vergisinin miktarlarını tespit etti. O’nun zamanında zimmîlerden alınan cizye vergisinin miktarı daha sonraki asırlarda aynen tatbik edilmiştir.

Hz. Ömer, ganimet mallarının taksimi hususunda Hz. Ebu Bekir gibi davranmıştır. Ganimet mallarını üçe ayırmış ve bu payları almada hak sahibi olan yetimler, miskinler ve yolda kalmışlara dağıtmıştır. Fakat ganimet mallarından pay alan ilk iki grup olan Hz. Peygamber’e ve zî’l-kurbâ/O’nun yakın akrabalarına ganimetin taksiminde pay ayırmamıştır.³²⁰

Hz. Ömer’in zî’l-kurbâ/Hz. Peygamber’in yakın akrabalarına ganimet taksiminde pay ayırmaması onun şahsî tasarrufu değil; bilakis Hz. Ali’nin isteği üzerine olduğu rivayetlerde ifade edilmektedir. Hz. Ömer’in bu şekilde bir hükme varmasının nedeni şu rivayette açıklanmaktadır:

Hz. Ömer, iki yıl humusu Hz. Peygamber’in yakın akrabalarına dağıttı. Sonradan bir ara Müslümanların maruz kaldıkları kıtlık yılında humus konusunu Hz. Ali ile konuştu ve ona şöyle dedi: “Humusu bize bağışlayınız.” Bunun üzerine Hz. Ali de ganimetten aldıkları paylarını beytülmale bağışladılar. Hz. Ali eve dönünce Hz. Abbas kendisine: “Humusu Hz. Ömer’e verdiniz mi?” dedi. Hz. Ali de: “Evet” dedi. Hz. Abbas da bunun üzerine şöyle dedi: “Allah’a yemin ederim ki, artık peygamber olan birisi gelip size humustan hisse verinceye kadar kimse ondan size bir şey vermeyecektir.”³²¹

Bu rivayetten de anlaşıldığı üzere Hz. Ömer bu kararı tek başına vermemiştir. Bilakis hak sahiplerinin rızası ve fikirlerini alarak bu hükme varmıştır.

³¹⁹ Seyitoğlu, v.d., *Büyük İslâm Tarihi*, Cilt 2, s. 119.

³²⁰ Seyitoğlu, v.d., *Büyük İslâm Tarihi*, Cilt 2, s. 120.

³²¹ Seyitoğlu, v.d., *Büyük İslâm Tarihi*, Cilt 2, s. 121.

Kaynaklarda bulunan bazı rivayetlerde, Hz. Ömer'in zî'l-kurbâya/Hz. Peygamber'in akrabalarına haklarını eksik verdiği ve onların taleplerini tam karşılamadığı veya eksik karşıladığı şeklinde ifadeler bulunmaktadır. Hz. Ömer'in zî'l-kurbâ/Hz. Peygamber'in akrabalarına haklarını vermemesi sanki onun şahsî tasarrufuymuş gibi gözükmektedir. Fakat daha önce arz edilen ilgili rivayette görüldüğü üzere Hz. Ömer bu konuyu Hz. Ali'ye söyleyip onun fikrini almış ve bu istişare neticesinde ortak bir fikre varmışlardır. Kaynaklarda bu rivayetin aksine ifade eden bazı rivayetler varsa da söz konusu bu rivayetler, Hz. Ömer ile Hz. Ali'nin bu diyaloglarından sonra meydana gelen bazı olayları ifade etmektedirler.

Hz. Ömer zamanında, gayrimüslimlerden alınan vergiler “Fey” ismi altında toplanmıştır.³²² Gayrimüslimlerden fey adı altında alınan bu vergiler cizye, haraç ve ticaret mallarından ibaretti. Bu fey'den savaşçıların atiyeleri ve ailelerinin nafakası temin edilirdi. Devlet başkanı toplumun faydasına olan hususların harcamalarını bu kaynağı kullanarak yapardı.³²³ Hz. Ömer fey gelirlerini Müslümanlara, biri yılda bir defa atâ ve atiyeye³²⁴ adı altında para; diğeri ise her ay erzak adı altında yiyecek olmak üzere iki şekilde dağıtmıştır.³²⁵

Sonuç olarak, Hz. Ömer, humusta zî'l-kurbâ/Hz. Peygamber'in akrabalarına hakkının kesilmesi ve ekonomik değeri fazla olan selebten beytülmale beşte birini alması gibi bazı değişikliklere gitmiştir. Feyi içine alacak şekilde kurduğu divan teşkilatı sayesinde daha sitemli bir sosyal devlet anlayışını ortaya koymaya çalışmıştır.

2. 4. Hz. Osman'ın Ganimete Yaklaşımı (H. 23–35/M. 644–656)

Hz. Osman'ın hilafetinin ilk altı senelik zaman diliminde Ermenistan, Azerbaycan, Afrika ve Kıbrıs gibi yerlere yönelik birçok savaş düzenlenmiştir. Bu

³²² Seyitoğlu, v.d., *Büyük İslâm Tarihi*, Cilt 2, s. 123.

³²³ Seyitoğlu, v.d., *Büyük İslâm Tarihi*, Cilt 2, s. 124; Fayda, “Fey”, *D.İ.A.*, Cilt 12, s. 513.

³²⁴ Ata/Atiyeye: Sözlükte “bağışlama, hibe ve ihsan vermeye” anlamına gelmekte olup; terimsel olarak; “Hz. Ömer (r.a.); harac, cizye, ganimet ve ticaret mallarından alınan vergiler (fey) ile zekât gelirlerinden kurduğu divan teşkilatı vasıtasıyla yılda bir Müslümanlara verdiği paraya denir. (İsmail Karagöz, “ATÂ” mad., Ankara, D.İ.B. Yayınları, 2007, s. 41.

³²⁵ Fayda, “Fey”, *D.İ.A.*, Cilt 12, s. 513.

savaşlar sonucunda ekonomik değeri yüksek olan birçok ganimet elde edilmiştir.³²⁶ Bu ganimetlerden beytülmale gönderilen beşte birlik payı Hz. Osman, kendinden önceki halifeler gibi üç paya ayırmış ve ganimetin verilmesi gereken yerler olan yetimlere, miskinlere ve yolda kalmışlara vermiştir. Hz. Peygamber'in ve zî'l-kurbâ/O'nun yakın akrabalarının payını ise ayırmamıştır.³²⁷ Hz. Osman, Hz. Ömer'in fey görüşünü kabul etmiş ve desteklemiştir.³²⁸

Hz. Osman hicretin 27. yılında Abdullah b. Sa'd'ı Afrika'yı fethetmesi için gönderdi. Abdullah b. Sa'd'a orada ele geçireceği ganimetlerin tümünü alabileceğini söyledi. Yani tüm ganimetleri Abdullah b. Sa'd'a vermektedir. Afrika fethedilince Abdullah b. Sa'd, sadece Afrika'dan ele geçirdiği ganimetin tamamını aldı. Başka yerlerde elde ettiği ganimetlerin 4/5'ünü savaşa katılanlar arasında baylaştırdı; 1/5'ini ise beytülmale gönderdi. Bu şekilde ganimetin Abdullah b. Sa'd tarafından bu şekilde taksim edilmesi hususunda bazı şikâyetler Hz. Osman'a ulaştı. Hz. Osman da bu şikâyetler karşısında Abdullah b. Sa'd'a aldığı ganimeti hak sahiplere tevdi etmesini istedi. Bunun üzerine Abdullah b. Sa'd da ganimeti gereken yerlere verdi.³²⁹

Sonuç olarak, Hz. Osman döneminde birçok savaş meydana gelmiştir. Bu savaşların neticesinde önemli ölçüde ganimet elde edilmiştir. Elde edilen bu ganimetler ilk iki halifenin taksimi gibi paylaştırılıp dağıtıldı.

2. 5. Hz. Ali'nin Ganimete Yaklaşımı (H. 35–40/M. 656–661)

Hz. Ali dönemi, Hülafayı Raşidin dönemleri içinde en kargaşalı olan dönemdir. Müslümanların kendi iç sorunlarıyla ilgilendiği ve gayrimüslimlere yönelik savaş ve fetihlerin durduğu bir dönemdir. Bundan dolayı Hz. Ali'nin halifeliği döneminde ganimetle ilgili hiçbir gelişme olmamıştır. Sadece eskiden beytülmale gelen gelirler, daha önceki halifeler döneminde nasıl ve kime dağıtılıyorlardıysa bu uygulama olduğu gibi devam etmiştir. Hz. Ali, Hz. Ebû Bekir

³²⁶ Taberî, *Târîhu'r-Rusûl ve'l-Mulûk*, Cilt 4, s. 246, 248, 250, 253, 254.

³²⁷ Seyitoğlu, v.d., *Büyük İslâm Tarihi*, Cilt 2, s. 120.

³²⁸ Salih Yiğit, "Osman", *D.İ.A.*, İstanbul, T.D.V. Yayınları, 2007, Cilt 33, s. 438; Fayda, "Fey", *D.İ.A.*, Cilt 12, s. 513.

³²⁹ Taberî, *Târîhu'r-Rusûl ve'l-Mulûk*, Cilt 4, s. 243, 254.

gibi feyi hak sahiplerine eşit olarak dağıtmış ve bu uygulamayı bu şekilde sŸrdŸrmŸřtŸr.³³⁰

Sonuç olarak, Hz. Ali dŸneminde savaşlar ve fetihler durduğundan dolayı ganimet geliriyle ilgili herhangi bir gelişme de olmamıştır. Bundan dolayı Hz. Ali'nin halifeliği dŸnemindeki ganimet uygulamalarına ait sadece bu kadar bilgi bulunmaktadır.

³³⁰ Fayda, "Fey", *D.İ.A.*, Cilt 12, s. 513.

SONUÇ

İnsanın tabiatındaki mal elde etme sevgisi ve onu biriktirme tutkusu her zaman kendisini hissettirmiştir. İnsan, çoğaltmak istediği bu geçici ve fani olan dünya malını ticaret, gasp, hırsızlık v.b. gibi yöntemlerden herhangi birisiyle veya tümüyle elde etmek için çaba sarf etmiştir. İnsanın elde etmeye çalıştığı mal çeşidinden birisi de ganimettir. Ganimet malı, savaşı kazanan tarafın mağlup olan taraftan aldığı ve maddi değeri olan her şeydir. Tarih boyunca yaşamış ve varlığını sürdürmüş olan devletler kazandıkları savaşlar neticesinde ganimet malını elde etmişlerdir. Çünkü devletlerarasında yapılan savaşlar büyük bir maliyet gerektirmektedir. Ganimet malı, savaşı kazanan devlet için ekonomik açıdan sarsılan devlet bütçesinin tekrar yapılanması için önemli bir kaynaktır.

Bu araştırmada, tarih boyunca zaferle kazanılan savaşlar neticesinde önemli bir gelir kaynağı olarak görülen ganimet konusu, İslam dininin temel bilgi kaynağı olan Kur'an açısından ele alınıp incelendi. İncelenilen konu, iki bölümden oluşmaktadır. Bu bölümlerden birincisinde konunun iyi anlaşılıp idrak edilmesi için temel kavramlara ve onların anlamlarına yer verildi. Bundan sonra vahyin inişinden önce ve sonra tarih içinde varlığını sürdüren devletler nezdinde ganimetin nasıl anlaşıldığı hususuna değinildi. Konunun ikinci bölümünde ise, öncelikle tezin ana teması olan "*Kur'an'da Ganimet*" konusuyla ilgili teorik bilgiye yer verildi. Sonra da Hz. Hz. Peygamber ve dört halife dönemlerindeki uygulamalarla ilgili pratik örnekler sıralandı. Bu şekilde uygulama örneklerine yer verilmesinin nedeni, Kur'an'ın bildirdiği bir hükmün İslam toplumunda pratik açıdan nasıl anlaşıldığının ortaya konulmasıdır.

Ganimet, tarih içinde var olan Müslüman ve gayrimüslim devletler tarafından ekonomik bir değer olarak görülmüştür. Söz konusu gayrimüslim devletler nezdinde ganimet, üst tabakada paylaştırılan ve faydası halka yansımayan bir durumdaydı. İslam'dan önce Araplar da kazandıkları savaşlar neticesinde aldıkları ganimetlerin çoğunu kabile ve devlet başkanına ve ordu komutanına ayırmaktaydılar. Onun az bir

kısmını ise savaşa katılanlara dağıtıyorlardı. Fakire, miskine ve ihtiyaç sahibi olanlara yansıyan bir pay yoktu. Arap âleminde ganimetin durumu bu şekildeydi. Bunun yanında Avrupa ve Asya'da uzun süre varlığını Batı ve Doğu Roma olarak sürdüren Roma İmparatorluğu ise ganimeti devlet başkanına ve ordu komutanına ayırmakla beraber kamuya ait bazı alanlarda/hizmetlerde harcamıştır. Fakat ganimet, Roma İmparatorluğunda da ihtiyaç sahibi olanlara dağıtılmamıştır. Ganimetin halka yansıyan tarafı, onların temel ihtiyacını karşılanması değil belki kamusal alanda çeşitli sanatsal aktivitelerdir. Bunun yanında Kilisenin inşa ve imar edilmesi gibi iskân ve imar hizmetlerinde ganimet malından harcamalar yapılmıştır. Kısaca gayrimüslim devletlerde ganimetin durumu bu şekildeydi.

Ganimet, değerli bir mal ve meta olması itibariyle ekonominin bir konusudur; aynı zamanda devlet hazinesi için bir gelir kaynağıdır. Ekonomi/İktisad hakkında yazılan eserlere bakıldığında ganimet hakkında bir başlık ayrılıp onun hakkında ilmi incelemeler yapıldığı görülmektedir. Bundan dolayı bu araştırmanın ana başlıklarından birisi de ganimetin ekonomi ve beytülmal ile olan ilişkisine ayrıldı. Söz konusu başlıkta ganimetin, İslam devletinin hazinesi olan beytülmalın bir gelir kaynağı olduğu ve aynı zamanda ihtiyaç sahiplerinin ihtiyaçlarının giderildiği bir yapıya sahip olduğu görülmektedir. Müslümanlar tarafından zaferle kazanılan savaşlar neticesinde elde edilen ganimetin 1/5'i beytülmale getirilir ve devlet başkanı veya onun naibi, Kur'an ve Hz. Peygamber'in belirttiği yerlere sarf ederdi. Beytülmaldeki ganimet malının tasarrufun da, devlet başkanı dâhil hiç kimse keyfi uygulamada bulunamaz.

Ganimet konusu, İslam toplumu içinde teorik ve pratik açıdan varlığını her zaman sürdürmüştür. Teorik açıdan ifade edilen şey Kur'an'da ve Hz. Peygamber'in hadislerinde onun hakkında temel bir hükmün olması ve Hz. Peygamber'in vefatından sonra da Müslüman ilim adamlarının bu konuda ilmi çalışmalarda bulunmalarıdır. Pratik açıdan ise zaferle kazanılan savaş neticesinde ganimetin Müslümanlar tarafından elde edilmiş olması ve Kur'an'ın ifade ettiği yerlere sarf edilmesidir.

Müslümanlar, savaşları ve gazveleri sadece ganimet malını elde etmek için yapmamışlardır. Bilakis savaşları, Allah'ın dinini insanlara ulaştırmak ve fani olan bu dünya hayatının ötesinde ebedi bir hayatın var olduğunu onlara bildirmek için

yapmışlardır. Savaş, devlet eliyle gerçekleştirilen bir tebliğ yöntemidir. Allah kendi dinene hizmet edenleri de boş çevirmez. Asıl büyük sevap ve karşılık ahirette olmakla beraber, dünyada da onlara bazı şeyler verilmektedir. Ganimet malı, Allah için savaşanlara dünyada verilen bir nimettir.

Kur'an'da ganimet hakkında bilgi veren ve hüküm bildiren ayetler vardır. Bu ayetlerde, ganimetin bir mal olarak, kime ait olduğu, onun hakkında hüküm verme yetkisinin kim ya da kimler olduğu, onun nasıl taksim edileceği, kimlere verileceği ve alınırken hangi ahlakî prensiplere dikkat edilmesi gerektiği hususlarında Kur'an'ın konuya bakışı ortaya koyulmaktadır. Ganimet, bir kul ve kamu hakkı olduğu için onun alınmasında ve sarf edilmesinde Kur'an'ın ifade ettiği hususlara dikkat edilmesi gerekir.

Kur'an'a göre ganimet hakkında hüküm verme yetkisi sadece Allah ve Hz. Peygamber'e aittir. Kur'an, 1/5'lik olan ganimetin sarf yerleri ifade etmiştir. Bu 1/5'lik ganimetin sarf edildiği yerler şunlardır: Allah, Hz. Peygamber, Hz. Peygamber'in akrabaları, yetimler, miskinler (fakirler) ve yolda kalmışlar. Fakat ganimetin 4/5'lik bölümünün taksimi hakkındaki hükmü Hz. Peygamber'in sünnetiyle sabittir ve savaşa katılan askerler arasında piyade olana bir pay, atlı olana ise iki pay verilmek suretiyle paylaşılmaktadır.

Fey ganimetinin tasarruf yetkisi ise Hz. Peygamber'e aittir. Hz. Peygamber fey ganimetini Haşr Sûresi'nin 7. ayetinde belirtilen yerlere sarf etme yetkisine sahiptir. Savaş için sefere iştirak eden kişilere pay verilmez. Çünkü Haşr Sûresi'nin 6. ayetinde onlara verilmemesinin sebebi "*Savaşın meydana gelmemesi ve bir emeğin gösterilmemesi*" olarak ifade edilmektedir. Fey ganimetinin verildiği yerler ile ganimetinin tasarruf yerlerinin ilk altısı aynıdır. Fakat fey ganimetinin verildiği yerler arasında özel olarak ifade edilen "*Fakir muhacirler ve daha sonraki nesil*" olduğu görülmektedir. Fey ganimeti, hem hayatta olan Müslümanlara hem de daha dünyaya gelmemiş olan Müslüman bir neslin madden zengin ve güçlü olması için yatırım alanıdır.

Ganimet paylaşımının altında yatan temel esprisinin, emek-karşılık ilişkisidir. Söz konusu hususun Fetih Sûresi'de ilgili ayetlerde ifade edildiği görülmektedir. Medine'de bulunan bir grup münafık bazı şeyleri bahane ederek, Müslümanlarla beraber Hudeybiye'ye gitmemiş ve Müslümanların orada çektiği sıkıntıyı

çekmemişlerdi. Ayrıca Müslümanlar ile Yahudilerden bir grup arasında meydana gelen Hayber savaşına da katılmayıp Hz. Peygamber'i ve samimi ve fedakâr Müslümanları yalnız bıraktılar. Buna karşılık Hayber'in fethinden sonra ele geçirilen ganimetlerden pay istediler. Fakat Kur'an, savaş için sefere çıkmayan münafıkların ganimet isteme hususundaki tutum ve davranışlarının uygun olmadığını Fetih Sûresi'nin 15 inci ayetinde ifade etmiştir. Allah, ganimetin, kendi rızasını kazanmak için İslam'a hizmet eden samimi Müslümanlara ait olduğunu ve onlara vaad edildiğini Kur'an'da Fetih Sûresi'nin 18 ile 20. ayetleri arasında ifade etmiştir. Bundan dolayı Allah'ın rızasını kazanmak için çaba sarf etmeksizin Allah'ın bir lütfü olan ganimetin elde edilmesi mümkün değildir. İslam, kul hakkına riayet ettiği için dolayı ganimeti de hak etmeyene hiçbir pay vermemektedir.

Kur'an, ganimetin helal ve temiz bir mal olduğunu ve hak eden Müslümanların bu ganimeti dinin ön gördüğü şekilde alıp kullanabileceklerini ifade etmektedir. Allah, bu hususu Enfâl Sûresi'nin 69. ayetinde beyan etmiştir. Ganimet, taksim edilene kadar Müslümanların elinde bir emanettir. Bu emanet olan ganimetin, taksim esnasında devlet başkanına veya yetkili olan kişiye teslim edilmelidir. Yoksa ganimeti haksızca zimmete geçirmek suretiyle ona ihanet yoluna gidilmemelidir. Âl-i İmrân Sûresi'nin 191. ayetinde bu hususta bilgi ve hüküm ifade edilmektedir. Müslümanların ganimetten istifade etmesi için, İslam'ın belirttiği bazı şartlara uyulmaları gerekir. Kur'an, ifade edilen bu hususlardan dolayı ganimetin alınması ve taksiminde ahlakilik ve adalet prensiplerini getirmiştir. İlgili yerde ifade edildiği üzere, bu ahlakilik ve adalet prensibi gayrimüslim devletlerin ganimeti alma ve taksim hususunda bulunulmamaktadır.

Ganimet, Müslümanların zihin yapılarında ve Müslüman âlimlerin bu konuda yazdıkları eserlerde sadece teorik bir bilgisi olan Kur'anî bir hüküm değildir. Bilakis, başta Hz. Peygamber olmak üzere, Müslümanların yönettiği tüm siyasi yapılanma içerisinde pratik olarak da varlığını sürdürmüştür. Bundan dolayı Hz. Peygamber'in hayatına bakıldığında, ganimet hükmünü açıklayan ayetlerin inmesine neden olan Bedir Savaşı'nda elde edilen ganimetlerin taksiminden Hayber'in fethine kadar geçen zaman diliminde Müslümanlar tarafından kazanılan tüm savaşlarda ganimet elde edilmiştir. Hz. Peygamber, ele geçirilen bu ganimetlerin beşte birini beytülmale ayırıp kalan beşte dördünü ise savaşa katılanlar arasında yayaya bir pay, atlıya ise iki

pay vermiştir. Beytülmale ayırdığı beşte bir oranında da Enfâl Sûresi'nin 41. ayetine ve Haşr Sûresi'nin 6 ile 10. ayetleri arasında geçen yerler sarf etmiştir. Ganimet yoluyla beytülmalin sosyal yardımlaşma yönünü ortaya katmıştır. Hz. Peygamber'in vefatından sonra Müslümanlar tarafında zaferle kazanılan savaşlar neticesinde ganimetin alınmasına devam edilmiştir. Hz. Ebu Bekir döneminde ganimetin tasarruf yerlerinden biri olan Hz. Peygamber'in akrabalarına verilen pay kesildi. Bu uygulama daha sonraki halifeler döneminde devam etti. Hz. Ömer'in hilafeti döneminde ganimetin bir çeşidi olan selebten beytülmale ganimetten alınan 1/5'lik pay gibi bir pay alınmaya başlandı. Ayrıca bu dönemde Irak'ta ele geçirilen arazilerin bir kısmı fey ganimetinin verildiği yerlerinden biri olan "*Daha Sonra Gelen Nesiller*"e ayrıldı. Bu uygulama ilk olarak Hz. Ömer döneminde başladı. Hz. Osman ve Hz. Ali dönemlerinde ganimetin uygulama alanında farklı bir durumu olmamıştır.

Sonuç olarak; ganimet olgusu tarih boyunca var olmuştur. Savaş ile iç içe olan bir konuma sahiptir. Savaşı kazanan devletler, mağlup olan devletlerden ganimeti almış ve ekonomik açıdan kendilerine bir destek olması için devlet bütçelerine koymuşlardır. Gayrimüslim devletlerde ganimet, sosyal tabaka açısından üst konumda olan devlet başkanı, kabile reisi, ordu komutanları arasında paylaştırılan ve her zaman olmamakla beraber bazen iskân ve bayındırlık hizmetlerinde değerlendirilen bir mal olarak görülmüştür. Bu devletlerde ganimet, fakir ve muhtaç insanlara yansımaya sahip değildir. Onun elde edilmesi ve taksiminde adalet ve ahlakîlik yoktur.

Kur'an, tarih boyunca varlığını sürdüren ganimet olgusunu kabul etmiştir. Bilakis ganimetle ilgili bazı hükümler getirmiştir. Bu hükümler adalet, hakkaniyet ve ahlakîlik prensipleri çerçevesinde oluşmaktadır. Kur'an'a göre ganimetin taksiminde kamusal, sosyal, ekonomik ve askeri yönü vardır. Müslümanların ele geçirdiği ganimet malları ifade edilen yerlere sarf edilirdi. İslam'da ganimet sadece kitaplarda geçen teorik bir bilgi değil bilakis İslam toplumunda her zaman pratik olarak varlığını hissettirmiştir. Ganimetin hak edilmesinde emek-hak prensibi geçerlidir. Savaş alanında olmayıp fedakârlık göstermeyen kişilere ganimetten pay verilmemektedir. Ganimet, İslam'da kul hakkı olarak kabul edilip

değerlendirilmektedir. Bundan dolayı onun alınıp taksim edilmesi konusuna çok dikkat edilmiştir.

KAYNAKÇA

- Abdulbâkî**, Muhammed Fuâd, *el-Mu'cemu'l-Mufehrasu li-Elfâzi'l-Kur'an'il-Kerim*. Beyrut: Dâr-ü ihyâi't-türâsi'l-arabiyye, 2000.
- Abdurresul**, Ali, *el-Mebâdiu'l-iktisâd fi'l-İslâm*. Kahire: Darü'l-fikri'l-arabî, t.y.
- Aghnides**, Nicolas P., *İslâm'ın Mâlî Hükümleri*. Çev. Servet Armağan, İstanbul: İnsan Yayınları, 2003.
- Ali**, Cevad, *el-Mufasssal fî Târîhi'l-Arab Kable'l-İslâm*. 2. Baskı. 10 Cilt. Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmî, 1993.
- Altuntaş**, Halil, Muzaffer Şahin, *Kur'an-ı Kerim Meâli*. 6. Baskı, Ankara: D.İ.B. Yayınları, 2004.
- Âk**, Halid Abdurrahman, *Teshîlü'l-Vüsûli ilâ Ma'rife-i Esbâb'in-Nüzûli*. Beyrut: Dârü'l-ma'rife, 1998.
- Akdağ**, Hasan, *Arap Dilinde Edatlar*, Konya: Tekin Kitapevi, 1999.
- Âlûsi**, Ebû'l-Fadl, Şihâbuddîn Seyyid Mahmûd, *Rûhu'l-Meânî fî Tefsîri'l-Kur'ânî'l-Azîm*. Thk. Muhammed, 13 Cilt, Beyrut: Hüseyin el-Arab, Dârü'l-fikr, 1994.
- Armağan**, Servet, *İslâm Ekonomisi*. 1. Baskı, İstanbul: Gündönümü Yayınları, 2005.
- Ateş**, Süleyman, *Kur'an-ı Kerim Tefsîri*. İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 2008.
- Avcı**, Casım, "Rum", *D.İ.A.* 2. Baskı, 44 Cilt, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2008.
- Ayverdi**, İlhan, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*. 1. Baskı. 4 Cilt, İstanbul: Kubbealtı Yayınları, 2008.
- Azîmabadî**, Ebû Tayyib, Muhammed Şemsü'l-Hak, *Avnü'l-Ma'bûd Şerh-ü Sünen-i Ebî Dâvûd*. 14 Cilt, Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilm, 1995.
- Bayatlı**, Münir Halil, *Kur'an'da Savaş Olgusu*. Ankara: Araştırma Yayınları, 2009.
- Bayraklı**, Bayraktar, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*. 1. Baskı. 21 Cilt. İstanbul: Bayraklı Yayınları, 2002.
- Bekrî**, *Câhiliye Arapları*. Çev. Levent Öztürk, İstanbul: İz Yayıncılık, 1998.

- Beydâvî**, Nasiruddin Ebu Said Abdullah b. Ömer b. Muhammed el-Şirâzî, *Envâru't-Tenz'il ve Esrâru't-Te'vîl*. 2. Baskı. 2 Cilt. Beyrut: Dârü's-sâdir, 2008.
- Bezmez**, Serap, Richard Blakney, Brown C.H, *Redhouse*. İstanbul: Redhouse Yayınevi, 2001.
- Birgivi**, Taküyiddin Mehmet, *İzhâr'un fi'n-Nahv*. İstanbul: Yasin Yayınevi, trz.
- Boynukalın**, Mehmet, "Saff", *D.İ.A.* 44 Cilt. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2008.
- Buhârî**, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail, *el-Camiu's-Sahîh*. Beyrut: Dârü'l-kütübü'l-ilmîyye, 2009.
- Cerrahoğlu**, İsmail, *Tefsir Usûlü*. 11. Baskı, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997.
- Cessâs**, Ebu Bekir, Ahmed b. Ali, er-Râzi, *Ahkâmu'l-Kur'ân*. Thk. Abdusselâm Muhammed Ali Şahin, 4 Cilt. Beyrut: Dârü'l-kütübü'l-ilmîyye, 1994.
- Cornell**, Tim, Matthews John, *Roma Dünyası*. Trc. Şaban Karadeniz, İstanbul: İletişim Yayınları, 1998.
- Cürcânî**, Alî b. Muhammed eş-Şerif, *Kitâbu't-Ta'rifât*. Thk. Dr. Muhammed Abdurrahman el-Mer'aşî, Beyrut: Darü'n-nefâis, 2007.
- Demircioğlu**, Halil, *Roma Tarihi*. Ankara: T.T.K. Basımevi, 1953.
- Döndüren**, Hamdi, *Delilleriyle Ticaret ve İktisât İlmihali*. İstanbul: Erkam Yayınları, 2008.
- Ebu'l-Hasan**, Ahmed b. Fâris b. Zekeriya, *Mu'cemu'l-Mekâyîsu'l-Lüğa*. Thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn, y.y.: Dârü'l-fikr, t.y.
- Erdoğan**, Mehmet, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*. 2. Baskı, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2005.
- Erkal**, Mehmet, "Beytülmâl", *D.İ.A.* 44 Cilt. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992.
-, "Ganimet", *D.İ.A.* 44 Cilt. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996.
- Fayda**, Mustafa, "Fey", *D.İ.A.* 44 Cilt. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995.
-"Ebu Bekir", *D.İ.A.* 44 Cilt. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995.

- Gelişgen**, Ahmet, “Mevkuf Hadis (Mevkuf Haber)”, D.K.S., Ankara, D.İ.B.Yayımları, 2007.
- Gönenç**, Halil Abdülkerîm, (1992), *el-Mevsûatu'l-Fıkhıyyeti'l-Fıkhıyye*. 2 Cilt. İstanbul: Dâr-u sahâ, 1992.
- Günaltay**, Şemseddin, *İslam Öncesi Araplar Ve Dinleri*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 1997.
- Hakkı**, İsmail, *Rûhu'l-Beyân*. Trc. Ömer Çelik, Mustafa Altındağ, Âdem Ergül, 23 Cilt. İstanbul: Erkam Yayınları, 2006.
- Halebî**, İbrâhîm b. Muhammed b. İbrâhîm, *Multekâ'l-Ebhur*. Thk. Abdullah Beyler, İstanbul: Yasin Yayınevi, t.y.
- Hamidullah**, Muhammed, *Hz. Peygamber'in Savaşları*. Trc. Nazire Erinç Yurter, İstanbul: Yeni Şafak Kültür Yayınları, 2004.
- Hammâd**, Nezih, *Mu'cemu'l-Mustalahât'il-Mâliyyeti ve'l-İktisâdiyyeti fi Lüğati'l-Fukahâ*. Dimeşk: Dâru'l-kalem, 2008.
- Hanbelî**, Şakir, *Usûlu'l-Fikhi'l-İslâmî*. Y.y.: Güven Matbaacılık, t.y.
- Haydar**, Ali, *Dürerü'l-Hükkâm Şerh-u Mecelleti'l-Ahkâm*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-ciyel, 1991.
- İbn Abdulberr**, Ebû Ömer, Yûsuf b. Abdullah b. Muhammed en-Nemrî, el-Kurtubî, *el-Kâfî fi Fıkh-i Ehli'l-Medîneti'l-Mâlikî*. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmıyye, 1992.
- İbn Arabî**, Ebû Bekir, Muhammed b. Abdullah, *Ahkâmu'l-Kur'ân*. Thk. Muhammed Abdulkâdir Atâ, 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmıyye, t.y.
- İbn Âşûr**, Muhammed, Tâhir, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*. 30 Cilt. Tunus: Dâru't-tûnusiye, 1984.
- İbn Hanbel**, Ahmed b. Muhammed, *el-Müsned*. Thk. Ahmed Muhammed Şâkir, 14. Cilt. Kahire: Dâru'l-hadîs, 1995.
- İbn Hişâm**, Cemaleddin, el-Ensârî, *Muğni'l-Lebîb*. Beyrut: Dâru'l-fıkr, 2007.
- İbn Hişâm**, Ebû Muhammed, Abdülmelik, *es-Sîretu'n-Nebevıyye*. Thk. Ömer Mahmûd Aytânî, 4 Cilt. Beyrut: Müessesetu'l-Kütübi'l-sekâfiyye, 2012.
- İbn Hümâm**, Kemâleddin, Muhammed b. Abdulvâhid, Sivâsî, el-İskenderî, *Şerh-u Fethi'l-Kadîr ale'l-Hidâyeti Şerh-i Bidâyeti'l-Mübtedî*. Thk. Abdurrazzâk Ğâlibu'l-Mehdî, 1. Baskı. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-ilmıyye, 1995.

- İbn Hüseyin**, Muhammed b. Abdurrahîm, *Şerhu'l-Muğni Fî'n-Nahv*. Thk. Ahmed Kûğî, Muhammed Mehdî el-Diyârbekirî, Diyarbakır: Mektebetü's-seydâ, 2007.
- İbn İshâk**, Muhammed, el-Medenî, el-Matlibî, *es-Sîret'un-Nebevîyye*. Thk. Ahmed Ferîd el-Muzeyyidî, Beyrut: Darü'l-kütübü'l-ilmîyye, 2004.
- İbn Esîr**, Ebu'l-Hasan, Ali b. Kerem, Muhammed b. Muhammed b. Abdu'l-Kerîm, b. Abdu'l-Vâhid eş-Şeybânî, *el-Kâmil Fi't-Târîh*. Thk. Ebu'l-Fidâ Abdullah el-Kâdî, 1. Baskı, Beyrut: y.y, 1987.
- İbn Kesir**, İsmâîl, Ebu Fidâ, İmaduddin, Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm. Thk. Mustafa Seyyid Muhammed, Muhammed Seyyid Reşâd, Ali Ahmed Abdulbâkî, Hasan Abbas Kutub, Muhammed Fadlu'l-Acmâvî, 16 Cilt. Beyrut: Müessesetü'l-Kurtuba, 2000.
- *el-Bidâye ve'n-Nihâye*. Thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, 10 Cilt. Y.y: Dâru'l-hicre, t.y.
-*el-Fusûl fî Sîreti'r-Resulullah*. Thk. Muhammed el-Îd Hatrâvî, Muhyiddin Mutu, Medine: Mektebet-ü dâru't-Türras, 1403.
- İbn Kudâme**, Ebû Muhammed, Abdullah b. Muhammed, *el-Muğni*. Thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, Abdulfettâh Muhammed el-Halevî, Dârü'l-âlemi'l-kütübî, 2 Cilt. Riyad: y.y, t.y.
- İbn Mâce**, Muhammed b. Yezîd, Ebû Abdullah, el-Kazvinî, *es-Sünen*. Thk. Muhammed Fuad Abdulbâkî, Kahire: y.y, 1966.
- İbn Manzûr**, *Lisânu'l-Arâb*. Thk. Abdullah Ali el-Kebir, Muhammed Ahmed Hasbullah ve Haşim Muhammed Şâzelî, y.y: Dârü'l-ma'rife, t.y.
- İbn Rüşd**, Ebû Velîd, el-Kurtubî, el-Endülüsî, *Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Müktesid*. Beyrut: el-Memleketü'l-asriyye, 2006.
- İbn Sa'd**, Muhammed b. Munî', Zührî, *Kitâbu't-Tabakâtu'l-Kebîr*. Thk. Ali Muhammed Ömer, 1. Baskı. 2 Cilt. Kahire: Y.y, 2001.
- İsfehânî**, Râğıp, *Müfradât-ü Elfâzi'l-Kur'ân*. Dimeşk: Dârü'l-kalem, 2002.
- İslâmoğlu**, Mustafa, *Hayat Kitabı Kur'an Gereğçeli Meal-Tefsir*. İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2010.
-, *Kur'ân Sürelerinin Kimliğı*. İstanbul: Akabe Vakfı Yayınları, 2011.
- Karaman**, Hayreddin, *İslâm Hukuk Tarihi*. 5. Baskı. İstanbul: İz Yayıncılık, 2007.

- Koca**, Ferhat, “Gulûl”, *D.İ.A.* 44 Cilt. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996.
- Kurtubî**, Ebu Abdullah, Muhammed b. Ahmed b. Ebu Bekir, *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân*. Thk. Abdullah b. Abdulmuhsin el-Türkî, 1. Baskı. 20 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 2006.
- Mergînânî**, Burhanuddin Ebu'l-Hasan, Ali b. Ebu Bekr, *el-Hidâye Şerh-u Bidayeti'l-Mubtedi*. 2 Cilt. Beyrut: Darü'l-erkâm b. ebi'l-erkâm, trz.
- Mevsilî**, Abdullah b. Mahmud, *el-İhtiyâr li Te'lîl'il-Muhtâr*. 2. Baskı. 5 Cilt. Beyrut: Dâru'l-ma'rife, 2002.
- Mustafa**, İbrahim, *Mu'cemu'l-Vesît*. 2 Cilt. Kahire: Daru'd-da've, 1972.
- Müslim**, Ebû Hüseyin b. Haccâc el-Kuşeyrî, *el-Cami'us-Sahih*. Thk. Muhammed Fuad Abdulbaki, Beyrut: Dârü'l-fikr, t.y.
- Nesâî**, Ahmet b. Sua'yb b. Ali, *Kitâbü's- Sünen-i Kübra*. Dârü'l-Kütübi'l-'ilmiyye, Beyrut 1991.
- Nesefî**, Ebû'l- Berekât, Abdullah b. Ahmed b. Mahmud, *Medâriku't-Tenzil ve Hakâiku't-Te'vil*. Thk. Yusuf Ali Bedevî, 3 Cilt. Beyrut: Dâr-u ibn-i kesîr, 2005.
- Özaydın**, Abdülkerim, “Arap”, *D.İ.A.* 44 Cilt. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991.
- Özel**, Ahmet, “Cihâd”, *D.İ.A.* 44 Cilt. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993.
- Özaktan**, Fatih, *Enfâl ve Tevbe Süreleri Bağlamında Siyerin Tefsirdeki Yeri*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010.
- Paçacı**, İbrahim, “Beytü'l-Mal”, *Dini Kavramlar Sözlüğü*. 3. Baskı. Ankara: D.İ.B. Yayınları, 2007.
-“İbnü's-Sebil”, *Dini Kavramlar Sözlüğü*. 3. Baskı. Ankara: D.İ.B. Yayınları, 2007.
-“Miskin”, *Dini Kavramlar Sözlüğü*. 3. Baskı. Ankara: D.İ.B. Yayınları, 2007.
- “Müellefe-i Kulûb”, *Dini Kavramlar Sözlüğü*. 3. Baskı. Ankara: D.İ.B. Yayınları, 2007.

-, “Yetim”, *Dini Kavramlar Sözlüğü*. 3. Baskı. Ankara: D.İ.B. Yayınları, 2007.
- Râzî**, Fahrüddin Muhammed b. Ziyâuddin, *Mefâtihu'l-Ğayb (et-Tefsiru'l-Kebir)*. 32 Cilt. Beyrut: Darü'l-fikr, 1981.
- Râzî**, Muhammed b. Ebi Bekr b. Abdu'l-Kâdir, *Muhtâru's-Sihâh*. Kahire: Darü'l-hâdis, 2003.
- Recep**, Abdulcevat İbrahim, *Mu'cemu'l-Mustelâhâtu'l-İslâmiyyeti fî'l-Misbâhil-Munîr*. Kahire: Dârü'l âfâki'l-arabiyye, 2002.
- Sabri**, Hizmetli, *İslâm Tarihi*. Ankara: Yeni Çizgi Yayınları, 1995.
- Sabunî**, Muhammed Ali, *Tefsîr-u Âyâtî'l-Ahkâm fî'l-Kur'ân*. 2 Cilt. Beyrut: Dâr-ü ihyâi't-türâsi'l-arabiyye, 2004.
-, *et-Tibyân fî Ulûmî'l-Kur'ân*. İstanbul: Dersaadet Kitapevi, trz.
- Sakâl**, Deyzira, *el-Arabu fî Asri'l-Câhiliyyi*. Beyrut: Dârü'l-sadâkati'l arabiyye, 1995.
- Sarıçam**, İbrahim, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*. Ankara: D.İ.B. Yayınları, 2003.
- Se'lebi**, Abdurrahman b. Muhammed b. Mehlûf Ebu Yezid, *Cevâhiru'l-Hisân Fî Tefsîri'l-Kur'ân*. Thk. Ali Muhammed Muavved, Adil Ahmed Abdulmevcud, 6 Cilt. Beyrut: Dâr-ü ihyâi't-türâsi'l arabiyye, 1997.
- Serâhsi**, Ebû Sehl, Ebû Bekir, Muhammed b. Ahmed, *Şerh-u Siyer'il-Kebir*. Thk. Salahuddin Muncid, 5 Cilt. Kahire: Matâbi-ü şeriketi'l-i'lânâti'ş-şarkî, 1971.
-, *Mebûsât*. Çev. Heyet, 32 Cilt. İstanbul: Gümüşev Yayıncılık, 2008.
- Seyitoğlu**, K., Ahmet Rüştü, Ç., Ahmet, H., Vehbi, V., Hakkı, Dursun, Y., (1986), *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*. 14 Cilt. İstanbul: Çağ Yayınları, 1986.
- Sıddıkî**, Selim Ali, *İslâm Devletinde Malî Yapı*. Çev. Rasim Özdenören, İstanbul: Fikir Yayınları, 1972.
- Suyûtî**, Celâleddîn, Abdurrahmân b. Kemâl, Ebu'l-Fadl, *Târîh 'ul-Hulefâ*. Thk. Rıdvân Câmi' Rıdvân, 1.Baskı, Kahire: Müesseset'ül-muhtâr, 2004.
-, *İtkân fî ulûmi'l-Kur'ân*, 2. Baskı, Dâr-u ibn-u kesîr, Beyrut 2006.
- Şa'ban**, Zekiyüddin, *Usûlu'l-Fıkh*. Y.y: T.y.

- Şâfiî**, Ebû Abdullah, Muhammed b. İdris, *Ahkâm'ul-Kur'ân*. Thk. Abdulğani Abdulhâlik, Kahire: Mektebetü'l-hancî, 1994.
 el-Ümm. Thk. Rıfat Fevzî Abdulmüttalib, y.y: Dâru'l-vefâ, 2001.
- Şâtibî**, Ebû İshâk, *el-Muvâfakât fi Usûli's-Şer'ia*. Thk. Muhammed Abdulkadir el-Fâdilî, 4 Cilt. Beyrut: Mektebetü'l-asriyye, 2003.
- Şevkânî**, Muhammed b. Ali b. Muhammed, *Fethu'l-Kâdir el-Câmi' Beyne'l-Fennî'r-Rivâyeti ve'd-Dirâyeti*. Beyrut: Dârü'l-ma'rife, 2007.
 İrşâdu'l-Fuhûl İle Tahkîkî'l-Hakki Min Ulûmu'l-Usûl. Riyad: Dârü'l-fâfile, 2000.
- Tabakoğlu**, Ahmet, *Bir ilim Olarak İslâm İktisâdı*, İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi, Sayı: 16.
 İslâm ve Ekonomik Hayat. Ankara: D.İ.B. Yayınları, 2003.
- Taberî**, Ebu Ca'fer Muhammed b. Cerîr, *Târîhu'r-Rusûl ve'l-Mulûk*. Thk. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrâhîm, 2. Baskı. 4 Cilt. Mısır: Dârü'l-maârif, trz..
 Câmiu'l-Beyân an Te'vîlî'l-Kur'ân. Thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, 9 Cilt. Y.y: Dârü'l-hicr, t.y.
- Terzi**, Mustafa Zeki, "Savaş", *D.İ.A.* 44 Cilt. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009.
- Turgay**, Nurettin, *Kur'ân'da Mal Kavramı*. Ankara: Fecr Yayınları, 2006.
- Yaman**, Ahmet, "Seleb", *D.İ.A.* 44 Cilt. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009.
- Yazır**, Muhammed Hamdi, *Hak Dili Kur'ân Dili*. 10 Cilt. İstanbul: Azim Dağıtım, t.y.
- Yiğit**, Salih, "Osman", *D.İ.A.* 44 Cilt. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007.
- Vâhidî**, Ebu'l-Hasan Ali b. Ahmed, *Esbâbu'n-Nüzûl*. Kahire: Dârü'l-hâdis, 2003.
- Vâkidî**, *Kitâbu'l-Meğâzî*. 3 Cilt. Y.y: Âlemü'l-kütüb, 1984.
- Vehbi**, Mehmed, *Büyük Kur'an Tefsîri/Hülâsatül Beyân*. 16 Cilt. İstanbul: Üçdal Neşriyat, 1966.
- Zemahşarî**, Cârullah, Ebû'l-Kâsım, Mahmûd b. Ömer b. Ahmed, *Esâsu'l-Belâğa*. Thk. Muhammed Bâsil Uyunu's-Sûd, Beyrut: Dârü'l-ilmîyye, 1998.
 el-Keşşaf. Thk. Muhammed Abdusselâm Şâhîn, 3 Cilt. Beyrut: Dârü'l-kütübü'l-ilmîyye, 2009.

Zeydân, Abdülkerim, *el-Vecîz fi Şerhi'-Kavâidi'l-Fıkhiyye*. Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 2009.

..... *el-Vecîz Fî Usûli'l-Fıkf*. Kahire: Dârü't-tevzî' ve'n-neşri'l-islâmiye, 1993.

Zerkânî, Muhammed Abdulazîm, *Menâhilu'l-irfân fi ulûmi'l-Kur'ân*. 3 Cilt. Kâhire: Dârü'l-hadîs, 2001.

Zuhaylî, Vehbe, *el-Fıkhu'l-İslâmiyyu ve Edilletuhu*. 10 Cilt. Dimeşk: Dâru'l-fıkr, 2007.

..... *et-Tefsîru'l-Munîr*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru'l-fikri'l-muâsır, 1991.